

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference
ve Wannsee**

Tomáš Sak

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd
Studijní program Historické vědy
Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference
ve Wannsee
Tomáš Sak**

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Tímto bych chtěl poděkovat panu PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné rady a připomínky, které mi během psaní poskytoval.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Obsah

Úvod.....	6
1 Situace před druhou světovou válkou.....	11
1.1 Nástup Adolfa Hitlera a nacistická ideologie.....	11
1.2 Perzekuce židovského obyvatelstva a Norimberské rasové zákony	14
1.3 Akce T4.....	22
2 Počáteční léta války	30
2.1 První deportace a přesídlování evropských Židů	30
2.2 Ghetta	39
2.3 Počáteční plány „konečného řešení“ po invazi do Sovětského svazu.....	43
2.4 Jednotky Einsatzgruppen	48
3 Tábory ve Třetí říši	56
3.1 Koncentrační tábory	56
3.2 Vyhlazovací tábory	59
4 Konference ve Wannsee	67
4.1 Průběh jednání.....	67
4.2 Důsledky konference ve Wannsee	73
4.3 Realita versus výsledky konference	77
Závěr	79
Seznam zkratk a vysvětlivek.....	87
Bibliografie	89
Resumé česky	92
Resumé anglicky.....	93
Seznam příloh	94
Přílohy.....	95

Úvod

Student se v této diplomové práci věnoval otázce takzvaného „konečného řešení“ a konferenci ve Wannsee, přičemž převážná část práce se zabývala rozhodnutím o genocidě a jen v závěru je popsána samotná konference, neboť pro dané téma nebyla až tak důležitá, jak se může zpočátku zdát. Toto jednání z ledna 1942 totiž jen spíše symbolicky ukončovalo proces, který se začal utvářet již před rokem 1933. Autor si toto téma vybral z toho důvodu, aby lépe pochopil, na jakých principech fungoval holocaust a jak se v průběhu času utvářel. Zároveň se pokusil o bližší určení data, kdy bylo rozhodnuto o „konečném řešení“ židovské otázky a jakým způsobem tak bylo učiněno. Současně se snažil vyvrátit mýtus, jenž panuje v laické veřejnosti o tom, že samotné rozhodnutí padlo právě na konferenci ve Wannsee. Autor se tak postupně přemísťoval po časové přímce od roku 1933, kdy se moci chopila NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem, do roku 1942, respektive do roku 1943, kdy masové organizované vyhlazování židovského národa již probíhalo. Postupně se tak zabíral jednotlivými etapami, které nakonec vyvrcholily vyvražděním 6 milionů osob židovského původu. Každou fázi tohoto procesu podrobně rozebral a uvedl konkrétní statistické údaje, pro lepší představivost čtenáře. Student zároveň vysvětlil, jakým způsobem se v konkrétní době vraždění provádělo, z čehož plyne, že pro lepší orientaci uvedl příklady ghatt, koncentračních a vyhlazovacích táborů a zároveň představil jednotky Einsatzgruppen, které měly na celém tomto procesu nemalou zásluhu. Autor musel bezpochyby rovněž vysvětlit, proč označení Židé, píše s velkým písmenem. Je to z toho důvodu, že Židy bere jako samostatný národ a ne jen jako členy náboženského vyznání. Stejně to totiž chápala i nacistická ideologie, která je navíc ještě blíže kategorizovala jako „podřadnou“ lidskou rasu.

Student strukturu práce rozdělil do několika kapitol a podkapitol, v nichž rozebíral jednotlivé fáze, které vyvrcholily tzv. konečným řešením židovské otázky. V první části se věnoval době od nástupu Adolfa Hitlera k moci a uzavíral ji před vypuknutím druhé světové války. Zde autor čtenáře seznámil s tím, jak vůbec vznikla nacistická ideologie a z jakých teorií vycházela. Dozví se tak, že některé tyto myšlenky pocházely již z druhé poloviny 19. století. Základ této ideologie však tvořil převážně antisemitismus a získání tzv. životního prostoru. Další podkapitola seznamuje čtenáře s tím, jak se Hitler dostal k moci a popisuje jeho první kroky, jež židovské obyvatelstvo

diskriminovaly. Student tak uvádí jednotlivé zákony, které Židům omezovaly nejrůznější práva od prosté volnosti pohybu, až po zákaz vykonávání určitých profesí. Určitá část této podkapitoly je pak věnována roku 1935 a norimberským rasovým zákonům, které měly na život židovského obyvatelstva významný vliv. Autor jednotlivé zákony analyzoval a uvedl, jaká omezení pro Židy představovaly. Student se zde věnoval i největšímu židovskému předválečnému pogromu, jenž se uskutečnil v podobě Křišťálové noci na konci roku 1938. Čtenář je zde tak obeznámen s celou problematikou této akce. V závěru této podkapitoly je pak popsáno, jak Třetí říše přistupovala k židovské emigraci. V poslední části této kapitoly se autor zabýval projektem T4, kde se nacističtí lékaři věnovali eutanázii. Pro čtenáře je toto téma důležité v tom, aby pochopil, z jakých praktik a zkušeností vycházeli později nacisté při usmrcování milionů lidí.

V následující kapitole student rozebral období od počátku druhé světové války do konce roku 1941, kdy se postupně začalo s organizovaným vražděním. V úvodní podkapitole je nastíněn postup Wehrmachtu na polském území a následný problém v podobě získání velkého počtu židovských obyvatel. Čtenářovi tak budou postupně předloženy jednotlivé plány, jež měly nastalou situaci řešit. Student se jako první věnoval plánu Nisko, jež propagovali Himmler s Eichmannem. Následně uvedl, proč tato alternativa ztroskotala a blíže rozvedl projekt s přesunem etnických Němců zpět do Říše, který s židovskou otázkou bezprostředně souvisel. Zde rovněž pro lepší pochopení návaznosti uvedl několik přesunů, kterým předcházely deportace polského a židovského obyvatelstva do Generálního gouvernementu. Zde bude čtenáři doloženo, že v této době tak začaly vznikat zárodky budoucích ghatt. Autor se poté postupně přesunul až do léta 1940, kde představil další nacistický plán, v podobě přesunutí Židů na Madagaskar. Následně dokázal, jak byla válka úzce spjata s židovskou otázkou, neboť vysvětlil, že plán Madagaskar se nemohl realizovat z toho důvodu, že Třetí říše nedokázala vojensky porazit Velkou Británii. V tomto směru pokračoval, neboť rozebral, jak byly deportace do ghatt ovlivněny přípravami na operaci Barbarossa. V následující podkapitole autor nepatrně odbočil od hlavního tématu, a seznámil čtenáře s jednotlivými ghetty. Popsal, jak tyto komplexy fungovaly a blíže specifikoval život lidí, kteří v nich byli uvězněni. Je to z toho důvodu, aby si čtenář vytvořil postupnou představu, jak se zvyšovala agrese vůči židovskému obyvatelstvu. Toto vše tak ukázal na příkladech ghatt ve Varšavě, Lodži a Terezíně.

V další podkapitole se autor zabíral situací, která panovala na sovětském území po operaci Barbarossa. Zde již představoval první plány na „konečné řešení“ židovské otázky a objasňoval přípravy, které tomu předcházely. Věnoval se tak převážně pokusům, které hledaly nejefektivnější způsob usmrcení. Zároveň zde čtenáři dokázal, že již na podzim 1941 se začalo s výstavbou prvních vyhlazovacích táborů, z čehož plyne, že o židovské otázce již muselo být v této době rozhodnuto. V poslední části této stěžejní kapitoly se student věnoval jednotkám Einsatzgruppen a jejich činnosti. Zde čtenáři objasnil, že již akce těchto skupin, byly součástí holocaustu. Postupně rozebral strukturu těchto oddílů a představil úkoly, které měly. Samozřejmě neopomněl uvést značné množství konkrétních pogromů, kterých se dopustily, aby čtenáři ukázal, že od těchto vražd chyběl k organizovanému zabíjení jen malý krok. Tento podrobný popis doložil i jednotlivými statistikami o obětech. Autor zároveň čtenáři doložil, že činnost těchto jednotek měla návaznost na výstavbu vyhlazovacích táborů, neboť jednotlivé oddíly nedosahovaly takových výsledků, jaké si představovalo nacistické vedení.

V předposlední kapitole se autor věnoval koncentračním a vyhlazovacím táborům. V první polovině této části čtenáři objasnil, že koncentrační tábory vznikaly prakticky hned po nástupu Adolfa Hitlera k moci a ne až za druhé světové války, s níž jsou bezprostředně spojovány. Zároveň však upozornil na to, že v předválečné době nesloužily k takovým účelům, jakými se „proslavily“ v holocaustu. Student se současně zaměřoval i na to, aby vysvětlil, že každý koncentrační tábor se zaměřoval na jiné pracovní povinnosti. Z tohoto důvodu jsou tak blíže popsány komplexy v Dachau, Mauthausenu či v samotné Osvětimi, která byla ze všech největší. Stěžejní část této kapitoly se však věnovala vyhlazovacím táborům, které se staly synonymem holocaustu. Student nejprve krátce popsal komplex v Chelmnu, kde se s vyhlazováním začalo. Poté přistoupil k Belzecu, Sobiboru a Treblince, které jsou spojeny s akcí Reinhard. Aby si čtenář udělal představu o vzhledu a samotném fungování těchto komplexů, zabral se autor hlouběji do této problematiky a pro lepší orientaci uvedl i příslušné statistické údaje. Poté se zabíral samotným Birkenau, které pro pochopení různých odlišností, porovnal v určitých bodech s předchozími tábory. Pro kompletnost neopomněl uvést ani poslední vyhlazovací tábor v Majdanku, jenž stručně popsal. Autor v závěru této podkapitoly zhodnotil i činnost lékařů v těchto táborech, čímž čtenáři dokáže, že měli velký vliv na chod těchto komplexů. Současně ukázal, že se nevěnovali jen samotnému vraždění, ale i experimentování na lidech.

V poslední kapitole se student podrobněji zabýval konferencí ve Wannsee, kde postupně čtenáře seznámil se samotným průběhem jednání a poté s jeho důsledky. V úvodní podkapitole autor čtenáři nastínil, proč se vlastně konference konala a zároveň vyvrátil, že to bylo z toho důvodu, aby se rozhodlo o „konečném řešení“ židovské otázky. Poté vysvětlil, proč a za jakých podmínek, bylo jednání odloženo až na 20. ledna 1942 a současně blíže představil i samotné místo, kde se vše odehrálo. Následně bude čtenář podrobněji seznámen se samotnými účastníky schůze. Student poté přistoupil k samotnému jednání, kde nastínil jednotlivé body, o kterých se diskutovalo. V další podkapitole se autor věnoval tomu, jak vlastně celý mechanismus vyhlazování fungoval. Od shromažďování Židů, přes deportace, až k samotnému usmrcení. Pochopitelně neopomněl ani operaci Reinhard, která s tím vším bezprostředně souvisela. U ní student čtenáře seznámil s konkrétními statistikami, pro lepší představu o jejím rozsahu. Poté průřezově na konkrétních příkladech dokázal, že vyhlazování se dotýkalo Židů prakticky z celé Evropy. V závěru této kapitoly bude poté doloženo, že vyvražďování neprobíhalo vždy tak, jak si nacistické vedení představovalo.

Práce vychází z více než šesti desítek zdrojů, které mají pro práci různý význam. Jedná se především o knihy, ale jsou zde využity i odborné články z časopisů, studie ze sborníků, periodika či nevydané archivní prameny. Na obdobné téma byly sepsány i některé bakalářské a diplomové práce, ale ty nebyly pro vypracování použity. Student tak využívá přímou, nepřímou, diachronní a retrospektivní metodu. Práce je založena na českých, ale i anglických či německých zdrojích. Nejstěžejnějším zdrojem pro vytvoření této práce bylo pro studenta dílo Alyho Götze s názvem „*Konečné řešení*“, *přesun národů a vyhlazení evropských Židů*. Z této publikace, jež se komplexně zabývala touto otázkou, student využil především ty části, které se věnovaly počátečním letům války. Zde využil jednotlivé prvotní plány, které se věnovaly odsunu Židů. Díky této publikaci bylo také možno jednotlivé cíle propojit s válečnou situací a projektem na přesun etnických Němců zpět do Říše. S využitím těchto informací tak student mohl kompletně popsat situaci, jež panovala především v Generálním gouvernementu do poloviny roku 1941. S tímto úkolem mu pomohla i další publikace od Miroslava Kryla s titulem *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, jež se zabývá obdobným tématem. Tato publikace, nejenže rozšířila Götzovy poznatky, ale také poskytla informace k samotné nacistické ideologii. Z tohoto důvodu mohl student bez větších problémů pochopit a lépe vysvětlit, kde se tato vize zrodila a jaké byly její cíle. Mimo jiné se toto dílo zabývalo i předválečnou dobou, díky čemuž mohl student zkombinovat poznatky s

dalším významným dílem *Holocaust* od Františka Emmerta. Z této publikace využil právě již zmíněné informace z předválečné doby, které se zabývaly perzekucí Židů v Německu. Díky tomuto dílu tak mohl podrobně popsat situaci v Říši a plynule navázat na válečná léta, čímž čtenáři nastínil postupný přechod od politiky perzekucí k politice organizovaného vraždění. Emmert se v tomto díle zároveň zabýval i jednotlivými ghety a koncentračními a vyhlazovacími tábory. Tuto část student zužitkoval k tomu, aby čtenáři nastínil, jak to v těchto komplexech fungovalo. Tato publikace však pro tuto práci přinesla i nespočetné množství statistických dat, které posloužily k utvoření představ o rozsahu holocaustu.

Na rozdíl od předešlých publikací, které se holocaustem zabývají komplexně, se následující věnují určitým konkrétním tématům. Přesto jsou velmi důležité k tomu, aby propojily jednotlivé etapy této genocidy. Podkapitola o projektu T4 tak převážně vycházela z poznatků Hanse Henninga Scharsacha, který se v díle *Lékaři a nacismus* touto problematikou zaobírá. Student z této publikace využil i kapitoly, které se věnovaly činnosti lékařů v koncentračních táborech. Podobným způsobem byly zpracovány také informace o jednotkách Einsatzgruppen, kterými se v díle *Páni nad smrtí, SS skupiny zvláštního nasazení a počátek holocaustu* zabýval Richard Rhodes. Díky této práci bylo možno lépe pochopit, jak probíhalo vraždění na sovětském území a jak se z této činnosti postupně vyvinul systém, který k usmrcování využíval plynové komory. Právě k této podkapitole o vyhlazovacích táborech student využil poznatky Jicchaka Arada z jeho publikace *Belzec, Sobibor, Treblinka, vyhlazovací tábory akce Reinhard*. Autor zde důkladně popisuje jednotlivé tábory a činnost v nich. Student tak díky těmto informacím mohl čtenáři poskytnout podrobný pohled na to, co se v těchto komplexech odehrávalo. Pro názornost uvedl i Aradovi statistické údaje. Mezi poslední stěžejní díla patří i publikace Marka Rosemana s názvem *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*. Toto dílo se nezabývá jen samotným jednáním, nicméně student využil právě tyto pasáže, kterými se mnoho jiných autorů nezabývá. Proto je také tato publikace velmi důležitá k pochopení toho, jak tato schůze probíhala a co bylo jejím hlavním bodem jednání. Všechny tyto publikace přispěly k vytvoření této diplomové práce a propojení jednotlivých kapitol.

1 Situace před druhou světovou válkou

1.1 Nástup Adolfa Hitlera a nacistická ideologie

Hlavním strůjcem nacistické ideologie a samotného holocaustu byl bezesporu Adolf Hitler. Tento fanatický antisemita začal své názory šířit již v roce 1919, kdy se přidal k Německé dělnické straně (DAP). Tato pravicově extremistická strana byla jen jedna z mnoha, jež se začaly po prohrané válce vytvářet. Těmto organizacím se začalo dařit, neboť zhrzené německé obyvatelstvo hledalo alternativu jak se dostat z válečného splínu. Zde získal své první politické zkušenosti a objevil v sobě skrytý talent, jímž bylo řečnictví. Tohoto nadání dokázal velice rychle využít a na svou stranu získával velkou masu obyvatel. Následující rok se již propracoval do vedení této strany a přejmenoval ji na Národně socialistickou německou dělnickou stranu (NSDAP).¹

V roce 1920 Hitler a jeho nejvěrnější spolupracovníci ustavili první politický program této strany. Mezi jeho hlavní teze lze zařadit šest bodů: „*Vyloučení všech Židů z veřejného života; zbavit Židy občanství, případně je vyhostit; sjednocení všech Němců do jednoho státu; vypovězení versailleské mírové smlouvy; větší životní prostor pro populační přírůstek; vůdcovský velkogermánský nordický stát.*“² Z těchto nejdůležitějších bodů tak lze usoudit, že tato strana měla silně antisemitský náboj. Obviňoval Židy, že jsou kapitalističtí vykořisťovatelé a zrádci národa, kteří mají prospěch z prohrané války. Odtud také vznikl mýtus o vražené dýce do zad. Zároveň měli být členy sociálně demokratické a komunistické strany, která v roce 1919 vytvořila Bavorskou republiku rad. Dále údajně ničili tradiční hodnoty německého národa, jako jsou např. rodina, kultura či vlastenectví. Lze tak shrnout, že je obviňoval ze všech neúspěchů, které postihly Německo. Tyto názory se tak ve velké míře shodovaly s Hitlerovými myšlenkami, které o několik let později sepsal a vydal ve svém díle s názvem *Mein Kampf*. Tuto práci napsal, když pobýval ve věznici v Landsbergu, kde byl uvězněn po neúspěšném pokusu o puč z počátku listopadu 1923. Jeho pokus o převzetí moci zatím neuspěl, neboť měl jen omezenou základnu příznivců a celkově na to nebyla ještě vhodná doba. Obyvatelstvo v této době totiž ještě preferovalo jiné možnosti způsobu vlády, nicméně Hitlerův čas měl teprve přijít.³

¹ HILBERG, Raul, *Pachatelé, oběti, diváci: židovská katastrofa 1933–1945*, Praha 2002, s. 20an.; JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 1995, s. 452an.; LAQUEUR, Walter, *Měníci se tvář antisemitismu*, Praha 2007, s. 106–110.

² EMMERT, František, *Holocaust*, Brno 2006, s. 8.

³ BURLEIGH, Michael, WIPPERMANN, Wolfgang, *Rasistický stát Německo 1933–1945*, Praha 2010, s. 46an.; KRYL, Miroslav, *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, Brno 2011, s. 119.

V díle *Mein Kampf* se Hitler odkazoval na několik známých teoretiků a vědců, jež zastávali různé postoje k „rasové otázce“. Hitler si od každého vypůjčil jen to potřebné, aby vytvořil teorii k obrazu svému. Jako základ svého rasového antisemitismu využil dílo Arthura de Gobineau *Esej o nerovnosti lidských ras*, ve kterém použil kult „árijské rasy“, jež dle jeho názoru srovnával s nordickou rasou, tj. s Němci a ostatními germánskými národy. Ostatní rasy jsou podřadné a vůbec ti nejhorší jsou Židé, kterým dává za vinu veškeré neúspěchy národa. Tato teorie se tak stala podstatou celé nacistické ideologie, ze které potom plynuly ostatní principy strany. Z díla Friedricha Nietzscheho *Tak pravil Zarathustra*, zase využil pojem „Nadčlověk“. Hitler a jeho hlavní ideolog Alfred Rosenberg, stavěli i na teorii sociálního darwinismu, jež aplikuje Darwinovy teorie na lidskou společnost. Zde se přirozený výběr jedince ztotožňuje s právem silnějšího. Hitler tuto teorii přejímá v trvalý boj mezi vyššími a nižšími rasami. Nordická rasa, jako ta nejlepší, tak má získat životní prostor na úkor těch slabších. S tímto pojmem automaticky vystupovala myšlenka na militarizaci a přípravu na světovou válku. V další teorii tvrdil, že ta nejlepší rasa se vyvinula přirozeným výběrem, z čehož kladl důraz na porodnost německých žen. Každá rasově čistá žena, by tak měla porodit alespoň čtyři děti. Na druhou stranu zase kladl důraz na to, aby se nerozmnožovali rasově nečistí jedinci. Na tyto myšlenky pak navazuje další termín, a to eugenika. Zde dával důraz na odstranění slabých a nemocných osob. Mimo jiné: „*Skrze diktaturu a vůdcovský princip chtěl ještě za svého života dosáhnout vytvoření velkého, národně čistého Německa jako světové velmoci s koloniemi, podrobenou východní Evropou a především zbaveného Židů.*“⁴ Hitler všechny své teze stavěl na antisemitismu a vypjatém nacionalismu, který byl spojený s agresí, jež vyvrcholil světovou válkou.⁵

Hlavní ideolog NSDAP Alfred Rosenberg, pak v roce 1930 vydal své stěžejní dílo *Mýtus XX. století*, které se stalo hlavní „učebnicí“ nacistické ideologie. Ve svých rasistických a antisemitských textech navázal na Hitlerovi teorie, které de facto zredukoval jen na boj mezi dvěma rasami. Jednu představovali ušlechtilí a krásní árijci, a tu druhou hamižní a špinaví Židé. Stejně jako Hitler ve svém *Mein Kampfu*, tak i Rosenberg vyšel z Gobineauových teorií, které rozšířil o sociální darwinismus, jež zneužil Darwinovu teorii o původu druhů. Co se týče otázky eugeniky, ztotožnil se s názorem Francise Galtona, jež pravil, že moderní medicína umožňuje přežít slabým,

⁴ EMMERT, s. 10.

⁵ BURLEIGH, s. 47–51.

což není přirozené. Nemocným a slabým by se tak mělo zabránit v rozmnožování, čímž by se ochránila árijská rasa. Toho se mělo docílit pomocí sterilizace. Tato myšlenka se velmi rychle usadila v nacistické teorii a již v roce 1933 vešel v platnost zákon o eugenice.⁶

V Německu existovalo mnoho organizací, které prosazovaly antisemitské názory. Jednou z nich byla i společnost Thule, kterou založil v roce 1912 Alfred Ploetz. Thule prosazovala teorii „rasové hygieny“, což se promítlo i ve výběru jejich členů, kteří museli splňovat přísné podmínky. Tou nejzásadnější byla příslušnost k árijské krvi. NSDAP od této organizace nepřevzala jen její teze, ale i její symbol, tedy hákový kříž, a současně i názor na sjednocení Evropy pod německou nadvládou. Další společností, jež později využila NSDAP, byl Institut císaře Viléma pro antropologii, lidskou genetiku a eugeniku. Tento ústav byl založen v roce 1927 skupinou biologů a lékařů, kteří chtěli chránit německý národ. Pomocí vědeckých metod a pokusů zde byla vyučována „rasová hygiena“, kterou museli lékaři SS ovládat. S touto institucí později spolupracoval i doktor Mengele, který posílal z Osvětimi různé „vzorky“ k probádání ras. Antisemitismus se značně projevoval i v tisku. Hitler v roce 1920 inicioval založení novin *Völkischer Beobachter*, které se této tématice věnovaly. V jeho řadách působili i oddaní nacističtí ideologové Alfred Rosenberg a Dietrich Eckart. Jako další významnou antisemitskou publikaci, můžeme např. uvést časopis Julia Streichera, *Der Stürmer*.⁷

V době, kdy se Hitler nacházel ve vězení, pozice NSDAP klesala, neboť situace ve Výmarské republice se stabilizovala. Role extremistických stran tak byla marginalizována, neboť v několika následujících volbách NSDAP naprosto propadla. Zlom ale přišel na počátku 30. let 20. století, kdy Výmarskou republiku zasáhla Velká hospodářská krize. Německé obyvatelstvo již nevěřilo stávajícímu politickému systému a hledalo, stejně jako po první světové válce nové politické alternativy, které by jim pomohly z životní bídy, která se šířila napříč všemi sociálními vrstvami. Jednu z možných alternativ předložil i Adolf Hitler, jenž se obklopil oddaným jádrem svých přívrženců a začal hlásat svůj nový program. Zaměřil se především na sociální a zahraničně politické cíle, které ještě umocnil tvrzením, že chce z Německa udělat světovou velmoc. Hitler tak díky svým bouřlivým projevům, ve kterých kritizoval Židy, marxisty i samotnou Výmarskou republiku, začal získávat podporu obyvatel. Ti se

⁶ KRYL, s. 32–34.

⁷ Tamtéž, s. 34an.; MÍŠKOVÁ, Alena, *Antisemitismus v Německu konce 19. a první poloviny 20. století*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 24an.

k němu přidávali nikoli z antisemitských důvodů, ale proto, že jim nabídl možnost, jak se dostat ze své špatné životní situace způsobenou hospodářskou krizí. Občané často antisemitismus ani nesdíleli a nerozuměli mu, ale tolerovali ho jako nutné zlo. Jen asi pětina jejich příznivců se k nim přidala kvůli antisemitským názorům. Tento nárůst popularity NSDAP se projevil už ve volbách v roce 1930. Říšskému prezidentovi Paulu von Hindenburgovi tak nezbývalo nic jiného, než 30. ledna 1933 jmenovat Adolfa Hitlera říšským kancléřem. Tímto dnem tak lze říci, že začal proces, který měl na svém konci okolo 6 milionů mrtvých Židů.⁸

Politická elita, která doporučila jmenování Hitlera říšským kancléřem, se domnívala, že ho budou mít pod kontrolou a stane se de facto jejich loutkou. Zvláště, když v říšském kabinetu zasedali jen dva ministři z řad NSDAP. Tato taktika se však ukázala být mylná, neboť na konci února 1933 propukl požár říšského sněmu, který Hitler dokonale využil ve svůj prospěch. Obvinil z něho komunisty a následně zakázal jejich stranu, jež byla dlouholetým rivalem v nadcházejících volbách. Tyto volby, které se konaly v březnu, drtivě vyhrál. Další krok k uchopení absolutní moci přišel již 23. března, kdy byl v Postupimi přijat zmocňující zákon, jímž se říšský sněm vzdal svých pravomocí a předal je přímo Hitlerovi. Tím získal téměř absolutní moc. Poslední krok přišel na počátku srpna 1934, kdy zemřel říšský prezident Hindenburg. Hitler převzal i jeho pravomoci a získal tak titul Vůdce a říšského kancléře. Lze tak říci, že „*díky tomuto aktu zapustila Hitlerova diktatura pevné kořeny*“.⁹ Následně zakázal všechny politické strany a vyhlásil výjimečný stav. Příným nepřítelem číslo jedna se stalo přes 500 000 Židů, žijících v Říši.¹⁰

1.2 Perzekuce židovského obyvatelstva a Norimberské rasové zákony

Poté co se na konci ledna 1933 ujala NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem moci, začalo pronásledování židovského obyvatelstva. Již 28. března byla vydána výzva k bojkotu židovských obchodů na 1. dubna. Celou tuto akci režírovala SA v podobě vydávání propagandistických letáků a vylepování plakátů do výloh. O propagandu se staral nově jmenovaný ministr lidové osvěty a propagandy doktor Joseph Goebbels, jenž nastoupil do úřadu v březnu téhož roku. Před některými židovskými krámkami dokonce stáli i příslušníci SA a odrazovali lidi od nakupování v těchto obchodech. Tento bojkot nebyl

⁸ Berliner Morgenpost, 31. 1. 1933, 1/26; JOHNSON, s. 462; LAQUEUR, s. 106–110.

⁹ KERSHAW, Ian, *Hitler 1889–1936: Hybris*, Praha 2004, s. 403.

¹⁰ EMMERT, s. 8; Teltower Kreisblatt, 28. 2. 1933, 78/50.

zveřejněn jako nějaká vyhláška nebo dokonce zákon, bylo jen na vůli občanů, jak se k tomu postaví. A to se také projevilo na neúspěchu této akce, neboť lidé ji ve větší míře ignorovali. SA na to zareagovala fyzickým napadáním židovských obchodníků a ničením jejich majetku. Německé občany to ale začalo pobuřovat, dokonce se ozvaly i negativní hlasy ze zahraničí, a tak byla tato akce po pouhých čtyřech dnech zastavena. Nacistická strana si uvědomila, že německý národ na takové kroky není ještě zcela připraven a bude ho muset vychovat k obrazu svému. NSDAP si z toho vzala ponaučení a dále volila mírnější postup, což se jí vyplatilo. V průběhu let tak postupně začala plnit své plány, čímž si připravila půdu pro konečné řešení. Lze tak říci, že „*cílená propaganda a veškerá státní politika byly předznamenáním deportací, koncentračních táborů a masového vyhlazování, které přešlo v průmyslový způsob vraždění za použití otravných plynů*“.¹¹ Drtivá většina německého obyvatelstva, ale i členové NSDAP, kromě nacistických špiček, netušila, že to všechno dojde až k fyzické likvidaci židovského obyvatelstva.¹²

Tato převýchova německého národa měla být docílena pomocí propagandy, cenzury a nových metod výuky ve školách. Můžeme zmínit, že „*tato generace byla bombardována nacistickou ideologií a antisemitskými stereotypy dokonce i v dětských příbězích*“.¹³ Byl rovněž zahájen nábor do nových či stávajících organizací, jako byly např. Hitlerjugend, SS, SA apod. V těchto spolcích pak byla vyžadována bezmezná věrnost a poslušnost Vůdci. Jejich členové byli učeni, že nejlepší národ je ten německý a naopak ti nejhorší jsou Židé, na které mimo jiné svalovali i porážku z první světové války, teorii spiknutí a židobolševismus. Vysvětlovali jim, jak se má zušlechtovat nordická rasa, z čehož plynulo, že se celý národ musí očistit od Židů. Alternativou tohoto problému mělo být jejich vypuzení ze země. NSDAP tak vycházela z etnického rasismu, nikoli náboženského. Dále požadovala rozbití versailleského systému, což postupně začala plnit: vystoupení ze Společnosti Národů (1933), zavedení všeobecné branné povinnosti (1935) a obsazení Porúří (1936). Poté začala se zbrojením a přípravou na válku, ve které se chtěla pomstít za porážku z první světové války Francii a Velké Británii. Vše pak mělo vyvrcholit získáním tzv. Lebensraumu, tj. životního prostoru na východě.¹⁴

¹¹ KRYL, s. 141.

¹² EMMERT, s. 12.

¹³ PAGAARD, Stephen, *Teaching the Nazi Dictatorship: Focus on Youth*. In: *The History Teacher* 38, 2005, 2, s. 194.

¹⁴ EMMERT, s. 10an.

Již necelý týden poté, tedy 7. dubna byl vydán zákon o obnovení úřednického stavu, což znamenalo propuštění židovských úředníků ze státních služeb (první protižidovský zákon). Týkalo se to rovněž občanů, kteří byli příslušníci komunistické, či sociálně demokratické strany. Výjimku z tohoto zákona představovali veteráni z první světové války, ale jen do 17. května 1934, kdy o své výsady přišli. Zároveň byl vydán i tzv. *numerus clausus*, který omezoval počet židovských studentů na vysokých školách. Dále byl vydán zákon o zabavování majetku nepřátelských osob, což se týkalo především židovských uprchlíků, kteří emigrovali z Německa a svůj majetek zde museli nechat. Do tohoto zákona spadali rovněž političtí vězni, jejichž majetek propadl státu. Doktor Goebbels také požadoval vypuzení „židovských směrů“ z kultury. Díla židovských autorů považoval za tzv. „zvrhlé umění“. Na 10. května naplánoval veřejné pálení knih nepohodlných autorů, které probíhalo ve všech větších městech v Říši. Mezi nejznámějšími zakázanými autory byl např. Karl Marx, Sigmund Freud, Albert Einstein či Heinrich Mann. Mezi zakázanými hudebními skladateli lze zase uvést např. Heinricha Heineho, Felixe Mendelssohn-Bartholdyho a Gustava Mahlera. Když bylo ale nějaké dílo, nebo nějaká skladba od židovského autora celonárodně známá, nebylo možné jej snadno zakázat. Nacistická strana to řešila tak, že k dílu přiřadila neznámého autora a tím dosáhla určitého kompromisu. Goebbels zároveň představil nové směry, které náležitě propagoval. Byly jimi: kult vůdce, nadřazení nordické rasy či důraz na sílu a krásu národa. Židům byl zároveň zakázán vstup na veřejná místa a kulturní akce. V médiích se pak začala objevovat stálá antisemitská propaganda pod taktovkou samotného Goebbelse.¹⁵

Všechny zákony a omezení, které byly vydány mezi léty 1933 a 1935 byly obecného rázu proti hypotetickému nepříteli státu. Nebyly tedy rasistické, ale stejně měly silný nádech antisemitismu. Celkem jich bylo vydáno 90. Z toho 42 zákonů v roce 1933, dalších 19 v roce 1934 a posledních 29 v roce 1935. Vše se však mělo v září 1935 změnit. Německé úřady se musely potýkat s řadou nejasností, jako byly např. výše trestů pro Židy, nebo jak vůbec identifikovat Žida. V této době, kdy opět zesílily drobné útoky ze strany SA, vydalo vedení NSDAP pokyn k přípravě nových zákonů, které měly tyto nedostatky vyřešit. Na jejich formulaci se podíleli ministr vnitra Wilhelm Frick a Hitlerův náměstek Rudolf Hess. Byly dva: zákon o ochraně německé krve a německé cti a říšský zákon o občanství. Tyto zákony byly vyhlášeny 15. září 1935 na

¹⁵ BURLEIGH, s. 83–86; EMMERT, s. 12; SCHARSACH, Hans Henning, *Lékaři a nacismus*, Praha 2001, s. 41.

sjezdu NSDAP v Norimberku. Odtud také pocházel jejich název: Norimberské zákony. Tento sjezd se konal každoročně vždy v září a byl pompézně propagován jako přehlídka nacistické moci. V listopadu 1935 pak byla také ještě určena definice Žida a jejich míšenců: „*Židé – členové náboženských obcí nebo osoby, které měly tři nebo čtyři židovské prarodiče; míšenci prvního stupně – osoby mimo náboženskou obec se dvěma židovskými prarodiči; míšenci druhého stupně – osoby mimo náboženskou obec s jedním židovským prarodičem.*“¹⁶ Míšenci žijící v manželství se Židem, byli rovněž pokládáni za Židy. Míšenci byli ještě na rozdíl od Židů jen částečně diskriminováni, což se ale následně změnilo s vypuknutím druhé světové války. Zároveň byl vydán zákon o vlajce a státním znaku, jenž Židům zakazoval tyto symboly používat.¹⁷

Říšský zákon o občanství definoval, že občanem Říše se může stát jen Němec, nebo občan příbuzného germánského národa. Žid byl označen jen za státního příslušníka, který byl zbaven většiny občanských práv. Mezi léty 1935 a 1937 ještě nebyl Židům zabavován majetek a nemuseli být označeni. Určitá privilegia byla udělena židovským veteránům, kteří byli zraněni nebo vyznamenáni v první světové válce. Nicméně určitému druhu perzekucí se stejně nevyhnuli. Zákon o ochraně německé krve a německé cti zakazoval sňatek a mimomanželský sexuální styk mezi Židy a Němci. Porušení tohoto zákona se trestalo jako zneuctění rasy tvrdými postihy. Smíšená manželství, která byla již uzavřena před přijetím těchto zákonů, zůstala platná. Nicméně na tato manželství byl vyvíjen nátlak, aby se dobrovolně rozvedla. Židé rovněž nesměli zaměstnávat Němky mladší 45 let. To bylo jasné opatření, aby mezi nimi nedocházelo k sexuálnímu styku. Z toho vyplývalo, že „*norimberské zákony představovaly základ, na kterém se pak postupně vybudovala nadstavba právních norem omezujících židovské aktivity.*“¹⁸ Vše potom vyvrcholilo tzv. Křišťálovou nocí a jejími následky.¹⁹

V době po norimberských zákonech se pouliční násilí opět zmírnilo: „*Důvod byl nečekaný a v jistém smyslu se vymykal kontrole nacistického režimu.*“²⁰ V létě 1936 se totiž v Berlíně konaly letní olympijské hry, které byly velmi sledovány na mezinárodní scéně. Z veřejných prostranství tak zmizely antisemitské nápisy, noviny pozměnily svůj

¹⁶ EMMERT, s. 14.

¹⁷ Archiv židovského muzea, Dějiny šoa, Dokumenty perzekuce 8, Heydrich protektorátní vládě, Praha 9. 4. 1942; EMMERT, s. 14an.; GILBERT, Martin, *Křišťálová noc, předehra záhuby*, Praha 2007, s. 96an.; Lidové noviny, 16. 9. 1935, 43/464.

¹⁸ JOHNSON, s. 464.

¹⁹ EVANS, Richard J., *Třetí říše u moci 1933–1939*, Praha 2009, s. 443; *Norimberské zákony*, Žďár nad Sázavou 2014, s. 5–7.

²⁰ EVANS, s. 459.

obsah a celkově se vše přizpůsobilo tomu, aby Německo v očích zahraniční veřejnosti vypadalo jako nábožensky tolerantní stát. Toto navenek zdánlivé uvolnění však netrvalo příliš dlouho, neboť všechny zákazy a omezení nepřestaly platit. Po skončení olympijských her nacistický režim opět přitvrdil a vrátil se do původních mezí. Ba co víc, ještě zintenzivnil a to hlavně v polovině roku 1938. Od března 1938 bylo totiž k Německé říši po anšlusu Rakouska přičleněno nové území, kde se nacházelo přes 180 000 Židů. V Rakousku byly norimberské zákony zavedeny až v srpnu, ale začaly být uplatňovány již v březnu, neboť zde působilo silné křídlo rakouských nacistů věrné Hitlerovi. Rakousko se tak nacifikovalo téměř samo. Rakouští Židé byli veřejně lynčováni a ponižováni. Zašlo to dokonce tak daleko, že ostatní občané se dostávali do životních problémů, neboť nastal nedostatek potravin, které běžně obstarávali židovští obchodníci. V červenci téhož roku pak byly vydány další zákony, které v Říši omezovaly činnost lékařů a právníků židovského původu. V roce 1933 se v Německu nacházelo 9000 židovských lékařů. V roce 1938 to už bylo jen 700. Tito lékaři už po těchto zákonech nemohli ošetřovat ani Židy. Současně byla zavedena tzv. přihlašovací povinnost, která evidovala majetek Židů. To usnadnilo činnost nacistů při jeho zabavování emigrantům či vězňům. Židé byli také vytlačeni z hospodářského podnikání, neboť jejich obchody a živnosti byly tzv. arizovány. To znamená, že svoje obchody museli prodat za zlomek ceny. Od počátku října pak Třetí říši připadlo další území v podobě československého pohraničí, kde rovněž jako v Rakousku zavedla norimberské zákony. Zde ovšem nacifikace neprobíhala tak snadno.²¹

Vrchol nacistického teroru v předválečné době přišel v listopadu 1938 v podobě tzv. Křišťálové noci. Jako záminku k rozpoutání tohoto židovského pogromu využili atentát na německého diplomata sídlícího na pařížském velvyslanectví Ernsta von Ratha. Mladý útočník Herschel Grynszpan byl syn polských Židů pracujících v Německu, kteří se ocitli v tíživé situaci v „zemi nikoho“, tedy na německo-polské hranici. Polsko totiž v létě 1938 zbavilo občanství všechny polské Židy žijící v Německu, aby je Němci nemohli odsunout zpět do Polska. V říjnu 1938 se tyto teorie naplnily. Gestapo pod vedením Reinharda Heydricha tyto Židy začalo zatýkat. Nacisté tak přes 17 000 těchto osob svezli na polské hranice. Polská vláda je ale odmítla přijmout a tak se tito lidé ocitli v „zemi nikoho“ bez jakékoli pomoci. Jednalo se tak o první transporty pod nacistickým vedením, které se staly předzvěstí budoucích

²¹ EMMERT, s. 16; SCHARSACH, s. 45.

transportů smrti. Polsko je poté přijalo až v listopadu téhož roku po pogromech, které proběhly v Německu. Na tuto situaci chtěl právě Grynszpan upozornit a tak 7. listopadu zaútočil. Ernst von Rath, který svým zraněním podlehl 9. listopadu, ve skutečnosti nebyl hlavní cíl, tím byl německý velvyslanec. Souhra náhod však zapříčinila, že byl Rath postřelen. Tento akt, který byl značně medializován, vyvolal v některých lidech nevoli a již 8. listopadu večer se začaly objevovat drobné střety s židovským obyvatelstvem. Hlavní vlna teroru ale přišla až následující den.²²

Dne 9. listopadu 1938 se v Mnichově konalo pietní shromáždění k výročí neúspěšného pivního puče z roku 1923. Za účasti Hitlera, měl ministr propagandy Goebbels projev, kde zveřejnil zprávu o Rathově smrti. To následně náležitě využil a oznámil, že je to mezinárodní spiknutí židovstva a okamžitě vyzval lid k odplatě proti židovskému obyvatelstvu. Tu noc, tedy z 9. na 10. listopadu začala po celém Německu, ale i v Rakousku a Sudetech vlna pogromů, které režírovaly jednotky SA, SS a členové nacistické strany. Drancování, plenění, vandalismu a zhárství se nicméně dopouštěli i obyčejní lidé. Samotný název akce, tedy Křišťálová noc, byl odvozen od rozbitých výloh a vypadaného skla, kterých bylo přes 7500. Jednotky SA své útoky koordinovaly i s hasiči a policisty, kteří měli za úkol ochránit nežidovský majetek před ohněm, respektive před drancováním. Bylo vypáleno přes tisíc židovských synagog a náboženských svatostáneků, z čehož jich bylo přes 250 zcela zničeno. Bylo vypleněno nebo různě poškozeno i mnoho židovských škol a domů. Nespočet lidí byl fyzicky napaden a jejich majetek byl zabaven. Po této noci bylo přes 30 000 lidí odvedeno do koncentračních táborů. A to v Dachau, Sachsenhausenu a Buchenwaldu. Někteří vězni byli poté propuštěni pod příslibem vzdání se majetku a emigrace. Při ochraně svého majetku bylo i několik desítek lidí usmrceno. Ať už cíleně nebo nedopatřením. Celá tato akce byla hned následující den ukončena, aby se předešlo škodám, které by mohly omezit chod ekonomiky a hospodářství. Nacisté se totiž poučili z pogromů, které probíhaly po anšlusu v Rakousku a měly přesně takové následky.²³

Říšská vláda celou tuto situaci okomentovala jako spontánní akci obyvatelstva, kterou vyprovokovali sami Židé. Těm bylo rovněž nařízeno, aby vše uklidili a opravili.

²² BENZ, Wolfgang, *Der Holocaust*, München 1997, s. 24–26; GRAML, Hermann, *Reichskristallnacht: Antisemitismus und Judenverfolgung im Dritten Reich*, München 1988, s. 9–12; WISTRICH, Robert S., *Hitler a holocaust*, Praha 2008, s. 89an.; ZIEGLER, Herbert F., *Kristallnacht 1938*. In: *The American Historical Review* 115, 2010, 4, s. 1241an.

²³ BENZ, s. 27–29; GILBERT, s. 21–25; GRAML, s. 22–33; KRYL, s. 145–148; Lidové noviny, 11. 11. 1938, 46/568; Národní listy, 11. 11. 1938, 78/310.

Celkové škody se odhadovaly na 100 milionů říšských marek. Německé pojišťovny však zmíněné škody odmítly uhradit a tak Hermann Göring 12. listopadu uvalil na židovské obyvatelstvo jednorázovou daň ve výši 1 miliardy říšských marek. Ta byla později ještě navýšena na 1,7 miliardy. Židům byl poté zcela omezen hospodářský, kulturní a společenský život. Byly zavedeny evidenční karty, ve kterých byly všem Židům povinně přidány jména Israel, respektive Sarah a do pasů jim bylo vytištěno velké písmeno J (Jude). Přejmenovány byly i všechny ulice nesoucí židovský název. Veškerý židovský majetek pak musel být zaevidován. Tato omezení se dotkla i mnoha povolání a služeb, neboť: „*Židé nesměli pracovat jako obchodníci s realitami, bankéři, ředitelé průmyslových podniků, detektivové, turističtí průvodci, zprostředkovatelé sňatků, zdravotní sestry, porodní asistentky, obchodníci se zbraněmi nebo obchodní cestující, dále měli zakázáno provozovat zásilkovou službu, prodávat na veřejných tržističích a pracovat v márniciích.*“²⁴ Dále nesměli navštěvovat německá divadla a školy a museli pobývat jen ve vymezených oblastech. Tím byli de facto uvězněni v takovém neobestavěném ghettu. Lze tak říci, že „*židovští obyvatelé již nemohli být na pochybách o tom, jakým směrem se ubírá nacistické řešení židovské otázky*“.²⁵ Od roku 1941 pak byli všichni Židé žijící ve Staré říši označeni žlutou hvězdou.²⁶

Nacistická strana se chtěla v předválečné době zbavit Židů legálním způsobem. Nejschůdnější variantu představovala emigrace, kterou začali podporovat hned od nástupu Adolfa Hitlera do úřadu kancléře. Do roku 1938 to fungovalo na bázi dobrovolnosti a Židům v ní nijak nezabraňovali, ale ani naopak je nijak neorganizovali. Do téhož roku z Říše, včetně Rakouska a Sudet, uprchlo okolo 300 000 Židů. K usnadnění emigrace nacistická strana uzavřela např. 25. srpna 1933 se sionskými představiteli smlouvu, tzv. Haagavu, která ulehčovala odchod do Palestiny, což byla jedna z hlavních destinací židovských uprchlíků. V září téhož roku pak byl založen úřad s názvem Říšské zastoupení německých Židů, který z počátku řešil spory mezi Němci a Židy. Postupné zvyšování různých omezení a zákazů židovského obyvatelstva ze strany NSDAP, donucovalo Židy ke stále větší míře emigrace. Jejich majetek byl pak zabavován státem. Postupně odešlo i velké množství významných umělců či vědců, kteří směřovali především do USA a proslavili se tam. Jako příklad lze uvést Alberta Einsteina. Po vydání norimberských zákonů se emigrace relativně snížila, neboť Židé,

²⁴ KRYL, s. 36.

²⁵ MÍŠKOVÁ, s. 28.

²⁶ EMMERT, s. 16; GRAML, s. 34–37; KRYL, s. 35an.

kteří v Říši zůstali, se se svým osudem už nějak smířili nebo neměli dostatečné prostředky, aby mohli odcestovat. Většina jejich majetku navíc musela zůstat v Říši a za vycestování se platila zvláštní daň.²⁷

Vše se ale zásadně změnilo v roce 1938, kdy se situace stále více vyhrocovala, a proto bylo nacistické vedení nuceno přistoupit k nové politice v podobě nucené emigrace židovského obyvatelstva. Z toho vyplývalo také tvrzení, že „řešení židovské otázky může spočívat pouze v naprostém očištění Německa od všech Židů“.²⁸ Jedním z důvodů byl rovněž pocit nacistických špiček, že emigrace je pomalá a nedostatečná. Dalším důvodem byl také fakt zhoršujícího se stavu hospodářství. Konfiskací židovského majetku a placením vysokých poplatků, totiž přibývaly říšské pokladně nemalé finanční prostředky. Mezi léty 1933–1938 byl totiž Židům zabaven majetek ve výši 6 miliard marek a dalších 6 miliard mělo židovské obyvatelstvo stále mezi sebou. K nucené emigraci tak jako první přistoupila nacistická strana v Rakousku, kde 20. srpna 1938 vytvořila Ústřednu pro židovské vystěhovalce pod vedením Adolfa Eichmanna. Vrchní představitel této organizace se tak pustil okamžitě do práce a do října 1941, kdy byla emigrace zastavena, dobrovolně odešla většina rakouských Židů. Tím si nemalé množství těchto lidí zachránilo život, neboť se vyhnulo pozdějším deportacím. Tyto ústředny pak byly založeny i v Berlíně (21. 1. 1939) a Praze (28. 7. 1939). Ze samotného Německa tak do roku 1941 emigrovalo přes čtvrt milionu Židů z celkového počtu 560 000. Z celé Třetí říše pak okolo 450 000, což činilo cca 50 % všech Židů zde žijících. Cílovou zemí židovských uprchlíků se nejčastěji stávala právě již zmiňovaná Palestina či USA (viz. Příloha č. 1). Mnoho z nich si vybralo i jiné země. Někteří se usadili ve Francii či Nizozemsku, kde se po jejich okupaci opět ocitli pod německou správou. V té době už ale často putovali do ghett či koncentračních táborů.²⁹

V tomto roce však pro emigranty vyvstal i další problém. Většina lidí chtěla emigrovat, NSDAP jim to dokonce nařizovala, ale problém byl v tom, že ostatní státy je již nechtěly přijímat. Prezident Roosevelt dokonce tento problém řešil na mezinárodní úrovni. V červenci 1938 proto svolal konferenci do francouzského Evianu, kde se řešily kvóty pro židovské vystěhovalce. Všechno ale skončilo krachem, když většina zúčastněných zemí odmítla navýšit své kvóty. Velká Británie se dokonce ohradila i

²⁷ EMMERT, s. 18an.; KRYL, s. 146.

²⁸ CÍLEK, Roman, *Půjdu do pekla spokojen...: Adolf Eichmann: životní dráha masového vraha*, Praha 2015, s. 18.

²⁹ BENZ, s. 30–33; GILBERT, s. 104an.; LAQUEUR, s. 109.

proti dalšímu přijímání uprchlíků v Palestině, neboť se zde začaly množit střety s Araby. Tento problém se nevyřešil ani po začátku druhé světové války, kdy situace došla tak daleko, že uprchlíci byli často zatýkáni a vraceni zpět do Německa. To pro ně znamenalo jistý transport do koncentračního tábora a později téměř jistou smrt. Dne 24. ledna 1939 byl Reinhard Heydrich Hitlerem pověřen, aby „dořešil“ židovskou otázku. Zatím jen ve formě evakuace či vystěhovalectví. Na počátku července 1939 pak zřídil Říšské sdružení Židů v Německu, jež mělo evidovat Židy a usnadnit tak jejich emigraci. V září téhož roku byl pak dosazen do vedoucí pozice nově vzniklé organizace, jímž byl Hlavní říšský bezpečnostní úřad (RSHA). V tomto úřadě pak o několik let později režíroval otázku tzv. „konečného řešení“.³⁰

1.3 Akce T4

Tato přísně tajná akce, jež měla usmrtit psychicky a fyzicky slabé a nevléčitelně nemocné jedince, byla zcela v režii německých lékařů podléhajícím nejužšímu nacistickému vedení v čele s Adolfem Hitlerem. Později tyto poznatky zcela zužitkovali v otázce tzv. „konečného řešení“. Lékaři zabývající se rasovou hygienou, tedy eugenikou, se odkazovali na teze Francise Galtona, jenž tvrdil, že by se měla omezit porodnost slabých a naopak posílit těch silných. Tímto zamýšleli legitimizovat svoji činnost a zároveň tvrdili, že vše co dělají, činí „v souladu s přírodou“. Již Alfred Ploetz, jenž byl jeden ze zakladatelů Společnosti pro rasovou hygienu (1905) tvrdil, že by se rozmnožování nemělo ponechat náhodě. Neboť kdyby se to tak učinilo, narodilo by se mnoho slabých jedinců, kteří by byli pro společnost jen přítěží. Stejného názoru byl i Hitler, jenž tvrdil, že „*omezení rozmnožovacích schopností těch, kteří trpí syfilidou, tuberkulózou, dědičnými poruchami, zmrzačením a kreténstvím, je nevyhnutelné*“.³¹ Podle tohoto názoru se později začaly řídit i eugenické zákony.³²

Po nástupu nacionálních socialistů k moci, se tyto teorie začaly uvádět do praxe. Již v polovině roku 1933 byl schválen zákon o zabránění početí potomků s dědičnými chorobami. Na toto nařízení pak navázal zákon o dědičném zdraví, který vstoupil v platnost 1. ledna 1934 a v podstatě rozšířil a blíže specifikoval podmínky, za kterých se měl uplatňovat. Mělo se přistoupit ke sterilizaci nemocných jedinců, kteří trpěli nějakou dědičnou chorobou, jakou byla např. epilepsie či schizofrenie pomocí

³⁰ EMMERT, s. 18an.; KRYL, s. 147.

³¹ BURLEIGH, s. 49.

³² Tamtéž, s. 39–45; SCHARSACH, s. 25an.

rentgenového a radiového záření. Nicméně někteří lékaři tyto praktiky prováděli už dříve, ovšem nelegálně. Zároveň se začaly vést lékařské záznamy neboť: „*V tehdejší době neexistovaly ještě ověřené poznatky o dědičnosti jednotlivých onemocnění.*“³³ Začalo se tak registrovat všechno, co nějakým způsobem vybočovalo z norem. Jednalo se o hluchotu, slepotu či nějaké fyzické postižení. Za duševní poruchy pak bylo označeno i třeba zaostávání ve škole, či slabé výkony ve sportu. Odhaduje se, že do konce války bylo sterilizováno mezi 300 000 a 400 000 osob.³⁴

V roce 1935 Himmler inicioval další projekt, tzv. Lebensborn („pramen života“). Jednalo se o projekt vědeckého rozmnožování čisté rasy a jejím následným zalidněním celé „Tisícileté říše“. Za tímto účelem bylo v Německu zřízeno osm porodnic a čtyři dětské domovy, které měly později sloužit k poněmčování dětí. V roce 1936 byl ve Steinhöringu zřízen první z těchto domovů s názvem Vysočina. Do těchto speciálních ústavů byly přijímány ženy, které musely splňovat přísná rasová kritéria, za účelem zplození čisté árijské rasy. Dokonce sem byly přijímány i svobodné matky, které ale musely prokázat čistý původ svůj i otce dítěte. Tyto ústavy byly s postupem času zřizovány i v jiných zemích. Byly jimi: Belgie, Dánsko, Francie, Lucembursko, Nizozemsko, Polsko a Rakousko. Celkem tak bylo tímto způsobem počato přes 8000 dětí.³⁵

Samotné otázky eutanázie se Německem na vědecké úrovni šířily už před rokem 1933. Nicméně teprve Goebbelsova propaganda tyto teze zvýraznila. Ukazovala, jak náročné je starat se o takto nemocné lidi a kolik se vynaloží financí na jejich péči. Tato propaganda dokonce pronikla i do školních lavic v podobě slovních úloh. Takto nemocné lidi nazývala jako méněcenné, neboť „kazí“ árijskou rasu. Oficiálně pak byli označováni za tzv. Lebensunwerte, tedy „nehodní života“. Goebbels si však musel dávat pozor, aby se nezmínil přímo o slově eutanázie, neboť to Hitler zakázal. I když názory na povolení eutanázie v nacistické straně sílily, Hitler se tento program obával vyhlásit. Veřejnost a církve se k tomuto tématu totiž stavěla negativně. Na norimberském sjezdu v roce 1935 tak slíbil, že tento program zahájí, až bude Německo ve válce a lidé budou mít jiné starosti. První pokus s eutanázií se však uskutečnil již na počátku roku 1939. Jednalo se však o prosbu rodičů, kteří chtěli svému postiženému dítěti ulevit od bolesti. Hitler tímto úkolem pověřil Karla Brandta, jenž byl jeho osobní lékař a přítel. Po

³³ SCHARSACH, s. 29.

³⁴ Tamtéž, s. 27–30; KRYL, s. 153.

³⁵ KRYL, s. 36; SCHARSACH, s. 59–62.

úspěšném vykonání tohoto „pokusu“, bylo Brandtovi nařízeno, aby vytvořil plán na řízení organizované eutanázie. S tímto úkolem mu měl pomáhat i šéf úřadu říšského kancléře Philipp Bouhler. Hitler jim v tomto ohledu nechal volnou ruku a víceméně do toho nezasahoval. Nakonec byly předloženy dva programy, přičemž jeden se měl zabývat dětmi a ten druhý dospělými (Akce T4). Lze tak říci, že „*první systematicky vyhlazovanou skupinou v nacistickém Německu se stali mentálně postižení a duševně nemocní Němci*“.³⁶ Spolu s tímto bylo k tomuto účelu vytvořeno i několik organizací, které se na programu eutanázie podílely, nebo ho nějak kryly. Jako příklad můžeme uvést Veřejně prospěšnou společnost pro převoz nemocných, tzv. Gekrat, dále Pracovní společenství léčeben a pečovatelských ústavů či Veřejně prospěšnou nadaci pro ústavní péči.³⁷

Dne 18. srpna 1939 byl vydán výnos říšského ministra vnitra, který nařizoval, aby veškeré porodnice, nemocnice a ústavy nahlásily Říšskému výboru děti do tří let, které trpí nějakými dědičnými chorobami. Oficiálně to mělo sloužit ke statistickým a vědeckým účelům. Ve skutečnosti ale tyto zprávy rozhodovaly o životě a smrti jednotlivých dětí. Tyto návrhy totiž posuzovala tříčlenná komise, která je označovala jen plusy a mínusy. Kladné znaménko znamenalo smrt a záporné život. V této komisy zasedal Werner Catel, jenž byl dětský lékař, dále psychiatr Hans Heinze a Ernst Wentzler, což byl rovněž dětský psychiatr. Ti pak podléhali hlavním zadavatelům celého programu, tedy Brandtovi (zdravotní hledisko), Bouhlerovi (vnitřní agenda) a Viktorovi Brackovi, jenž byl do projektu rovněž začleněn jako zástupce Vůdcovy kanceláře. Tato komise tak měla rozhodnout o životě a smrti nemocných dětí. Roli při těchto výnosech, mimo vlastního chorobopisu sehrála i možná budoucí práce schopnost či ekonomické postavení.³⁸

Začaly tak vznikat Odborná dětská oddělení, která tyto pacienty usmrcovala. První bylo v Görden u Brandenburg, kde se nacházela i malá plynová komora (viz. Příloha č. 2). S postupem války byla tato oddělení postavena i na území Polska a Rakouska. Rovněž byl rozšířen také okruh dětí, které byly usmrčovány, a to o asociály a nepřizpůsobivé děti. Lékaři, kteří v těchto ústavech pracovali zcela dobrovolně, jim začali podávat různé druhy léků, které jim způsobily různé smrtelné nemoci. Jako př. můžeme uvést lék luminal, který při vyšším dávkování vyvolal zápal plic. Mimo tohoto

³⁶ EMMERT, s. 26.

³⁷ Tamtéž; SCHARSACH, s. 66–69.

³⁸ SCHARSACH, s. 71an.

způsobu, se usmrcovalo i pomocí injekce, či otravným plynem. Vše probíhalo v naprosté tajnosti, a proto se muselo přistoupit k falšování lékařských zpráv a úmrtních listů. Všichni zúčastnění se tak museli chovat naprosto přirozeně a dělat vše, jako při běžné hospitalizaci. Lékaři tak podávali rodičům průběžné zprávy o léčbě jejich dítěte, jako by mělo být normálně léčeno. Někteří zdravotníci na nižších úrovních si dokonce skutečně mysleli, že ty nemocné děti posílají na kliniky, kde jim bude poskytnuta speciální péče. To vše nasvědčuje tomu, že míra utajení byla skutečně vysoká. Při této akci, jež oficiálně nebyla součástí programu T4, zemřelo přes 5000 dětí. Navíc některé z těchto obětí byly využity k vědeckým pokusům.³⁹

V roce 1939 se v ústavech nacházelo okolo 340 000 pacientů, kteří státní pokladnu vyšli na 150 milionů říšských marek ročně. Proto se také začaly objevovat názory odborníků s praktickými důvody, které eutanázii podporovaly. Mezi nimi byl i Dr. Theodor Morell, jenž byl stejně jako Brandt Hitlerovým osobním lékařem. Tvrdil, že léčba těchto pacientů stála velké peníze a vyžadovala určité množství potravin. Rovněž se o ně musel starat vyšší počet ošetřovatelů, kteří se potom nemohli dostatečně věnovat těm „zdravějším“. I samotná města požadovala, aby tito pacienti byli umístěni jinam, neboť jim to přinášelo jen komplikace a zabíralo místa pro raněné vojáky. Lze tak konstatovat, že většina lidí požadujících eutanázii, preferovala spíše praktické, než ideologické důvody. Ideologie sloužila jen pro ospravedlnění lékařů, kteří eutanázii prováděli. V létě 1939 pověřil Hitler Morella, aby provedl průzkum veřejného mínění na toto téma. Ten vycházel z výzkumu, který byl proveden v první polovině 20. let, ve kterém se dotazovali rodičů, zda by svým dětem chtěli zkrátit trápení. Podle těchto statistik, se názory výrazně lišily. Mnoho z nich nechtělo být soudci nad osudem svých dětí, ale rádi by, aby to někdo vyřešil za ně. Morell to tak ve svém memorandu o eutanázii shrnul následovně: „*Vícero rodičů to vyjádřilo asi takto: kéž byste to udělali, a nám řekli, že naše dítě umřelo na nějakou nemoc.*“⁴⁰ Z toho pak bylo usouzeno, že by celá akce měla zůstat v tajnosti.⁴¹

Hitler byl nicméně v této otázce stále obezřetný. Teprve 1. října 1939 v neoficiálním dopise, který zpětně datoval na 1. září, schválil akci T4. Název této tajné operace je odvozen od adresy Vůdcovy kanceláře v Berlíně, Tiergartenstrasse 4. Původně se ale sídlo tohoto programu nacházelo v Domu Columbus v Berlíně, ale poté

³⁹ Tamtéž, s. 72–76.

⁴⁰ GÖTZ, Aly, *Konečné řešení, přesun národů a vyhlazení evropských Židů*, Praha 2006, s. 220.

⁴¹ Tamtéž, s. 220–222.

co se do akce zapojil i Viktor Brack a převzal vedení, bylo sídlo změněno. Vznikl tak nový úřad se zvláštním pověřením v Tiergartenstrasse 4. Oficiálně se tento úřad jmenoval Říšská asociace ústavů pro choromyslné. O tomto zahájení však věděly jen nejužší špičky NSDAP, jako byli např. Martin Bormann nebo Rudolf Hess. Brandt a Bouhler, kteří na tomto plánu začali dělat již v létě 1939, tak mohli přistoupit k jeho realizaci. Veřejnost se ale o této tajné akci v žádném případě neměla dozvědět.⁴²

Dne 9. října byla řešena otázka, kdo a jak se má vlastně usmrtit. Byl proto vytvořen tento vzorec: 1000:10:5:1, což znamená: „Z 1000 lidí jich deset potřebuje psychiatrickou péči, pět z těchto deseti péči klinickou. Z těchto pěti bude jeden zařazen do akce.“⁴³ Dále pak byly pod vědeckým a statistickým účelem do všech léčeben v Říši rozeslány dotazníky, které měly pacienty rozdělit do čtyř kategorií. Byly jimi: práce neschopní a nevléčitelně nemocní; ti, co už byli v ústavu alespoň pět let; duševně nemocní trestanci a ti, jež neměli „německou či příbuznou krev“. Stejně jako u dětských pacientů, zde byla vytvořena tříčlenná lékařská komise, která vše posuzovala. V létě 1939 se tak z předešlého vzorce počítalo s usmrcením 70 000 pacientů, což si vyžádalo mnohem větší aparát, než v případě dětských pacientů. To si samozřejmě vynutilo i mnohem větší nároky na utajení.⁴⁴

Na počátku roku 1940 se v Brandenburgu uskutečnily pokusy, aby bylo zjištěno, který způsob usmrcení je nejefektivnější. Brandt zastával smrtící injekce s různými druhy jedů, ale tento způsob nebyl příliš spolehlivý. Smrt byla pomalá nebo k ní často ani nedošlo. Lépe se osvědčil plyn oxid uhelnatý. V Brandenburgu tak byla postavena první plynová komora, která vypadala jako velká sprcha. Místo vody však byl do místnosti vháněn plyn, který zde zavřeně lidi usmrtil do deseti minut. Po půl hodině byla místnost vyvětrána a mrtvá těla byla odvezena do krematorií ke spálení. Brandt poté prohlásil: „Otravu plynem za nejhumánnější způsob usmrcení.“⁴⁵ Postupně tak začalo vznikat šest středisek, které se měly specializovat na eutanázii. Byly v Bernburgu, Brandenburgu, Grafenecku, Hadamaru, Hartheimu a Sonnensteinu. Všechno to byla odlehlá místa s vysokým zděným oplocením kvůli utajení. K tomuto účelu používali ale i jiné způsoby maskování, jako bylo např. označení červeným křížem či propagandou. Všechna tato opatření ale nedokázala zamaskovat zápach

⁴² BROSZAT, Martin, *Der Staat Hitlers*, München 1995, s. 398; BURLEIGH, s. 66; SCHARSACH, s. 106–113.

⁴³ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 39.

⁴⁴ Tamtéž, s. 38an.

⁴⁵ SCHARSACH, s. 114.

z krematorií a nezvykle velký přísun pacientů, kteří tam byli pravidelně dováženi. Veřejnost tak začala něco tušit.⁴⁶

Kvůli utajení, se stejně jako u dětských pacientů, začaly falšovat úmrtní listy. V tomto případě to však bylo mnohem složitější, neboť někteří dospělí lidé za svůj život prodělali určité choroby, které se na jejich zdraví výrazně podepsaly. Nacistické vedení ale vytvořilo několik variant způsobu smrti, které pak byly univerzálně používány. Z tohoto důvodu vznikaly nesmyslné závěry o skonání pacientů. Další problém spočíval v tom, že do tohoto programu bylo zapojeno mnoho lékařů po celém Německu a tudíž se začaly kupit i chyby těchto osob. Zároveň začala ze všednosti klesat i opatrnost. Po úmrtí pacienta byl rodině standardně zaslán dopis a urna s popelem. Z toho často plynuly i administrativní omyly, neboť se stávalo, že rodině přišel úmrtní list a poté se ta osoba vrátila domů. Rovněž se mohlo stát, že příbuzným přišly i dvě urny s toutéž osobou. Chyby vznikaly ale i v lékařském hledisku. Jako typický příklad lze uvést, když pacient údajně zemřel na zánět slepého střeva a přitom ho měl vyoperované. Tyto a mnohé podobné nepřesnosti tak zavinily, že se ve společnosti začalo šířit podezření z usmrcování nevléčitelně nemocných osob. Z tohoto důvodů také mladí lékaři, jež byli zfanatizováni propagandou či tomuto přesvědčení skutečně věřili, požadovali uzákonění a zveřejnění eutanázie. Hitler to ale všechno rázně odmítl. Na podzim 1940 Hitler zamítl i zákon o eutanázii, který Heydrich připravoval již od léta téhož roku. Odůvodňoval to tím, že veřejnost na to není ještě připravena a zároveň si ji nechtěl poštvat proti sobě. Dalším důvodem byl zřejmě i zahraniční ohlas. Zároveň uvedl, že zákon bude vydán až po vítězné válce. Z těchto důvodů již rovněž nikdy oficiálně nevydal příkaz k deportacím či k zahájení tzv. „konečného řešení“. Tyto rozkazy pak byly vykonány jako Vůdcovo přání, nebo po ústní dohodě s nacistickými špičkami.⁴⁷

V létě 1940 byli v psychiatrických léčebnách zabiti všichni Židé, tedy přes 2000 osob. Židé byli od této doby totiž zabíjeni plošně na rozdíl od ostatních národností, které byly usmrcovány selektivně, tedy podle choroby či prácechopnosti. Bylo tak přistoupeno k uplatnění rasově politických opatření a zároveň bylo zapotřebí udělat místo pro nově příchozí etnické Němce. I přes tato opatření lze ale říci, že „oběťmi eutanázie byli podle kritérií rasové hygieny Němci“.⁴⁸ Z těchto důvodů v září 1940 Brack rozšířil akci na 140 000 pacientů. I přes toto navýšení kapacit to bylo

⁴⁶ BROSZAT, s. 399; EMMERT, s. 26; HUSSON, Edouard, *Heydrich, konečné řešení židovské otázky*, Ostrava 2009, s. 50–52.

⁴⁷ KRYL, s. 152an.; SCHARSACH, s. 113–118.

⁴⁸ DINER, Dan, *Porozumět dvacátému století*, Brno 2010, s. 124.

nedostatečné, neboť přísun etnických Němců zpět do Říše byl několikanásobně vyšší. Proto také organizátoři T4 museli začít spolupracovat s VoMi, což byla organizace zabývající se přistěhovalectvím. Na její podnět pak bylo zabito přes 20 000 pacientů. Od ledna 1941 se organizátoři T4 na Himmlerovu prosbu účastnili i sterilizace a zabíjení nemocných v koncentračních táborech. Do ukončení programu v létě 1941, bylo takto v Buchenwaldu, Mauthausenu, Osvětimi a Sachsenhausenu zabito okolo 2500 vězňů. Pod vedením Sonderkommando Lange pak byli od června 1941 zabíjeni i pacienti v Polsku, pomocí plynových vozů, tzv. Sonder-Wagen.⁴⁹

V průběhu roku 1941 odpor proti eutanázii ještě více zesílil, a to především ze strany církve a příbuzných obětí. Negativní postoj ale začali zaujímat i některé lékařské kapacity v zemi. Největší vlnu odporu způsobil v létě 1941 svým kázáním biskup Galen z Münsteru. Svými projevy dokonce získal i zahraniční podporu, což se pro Hitlera stalo problémem, neboť ho tak nemohl jednoduše odklidit do ústraní. Větším problémem však bylo něco jiného. V té době totiž zesílily nálety RAF na německé území. Toto bombardování tak omezovalo činnost lékařů v ústavech, protože organizace podílející se na eutanázii musely pomáhat civilnímu obyvatelstvu. Např. organizace Gekrat musela rozvážet raněné, místo aby vozila pacienty do ústavů. I samotní lékaři teď museli pomáhat zraněným a ústavy se začaly proměňovat v nemocnice. Hitlerovi tak nezbyvalo nic jiného, než 24. srpna 1941 nařídit Brandtovy, aby akci T4 ukončil. Hitler uklidnil veřejné mínění a lidé nyní mohli své příbuzné navštěvovat v sanatoriích. Tímto aktem mu tak opět stoupla podpora od společnosti a mohl se plynule zaměřit na otázku tzv. „konečného řešení“. Akci T4 tak lze považovat z nacistického hlediska za úspěšnou.⁵⁰

Plynování pacientů skončilo. Některé plynové komory byly rozebrány a následně odvezeny na východ, kde byly později smontovány v koncentračních táborech. Zde se pak v systematickém vraždění pokračovalo, i když v jiné formě. Lze tak říci, že „*program eutanázie sloužil také jako administrativní předstupeň plynování v táborovém komplexu Belzec-Sobibor-Treblinka*“.⁵¹ Nicméně někteří lékaři v eutanázii dále pokračovali na vlastní pěst. Vrátili se tak ke způsobu usmrcování pomocí injekcí, léků či vyhladověním. Proto také již nelze přesně dohledat, kolik lidí tímto způsobem vlastně zemřelo, ale na základě zvláštních úmrtí v ústavech mezi léty 1942–1945 se odhaduje

⁴⁹ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 116–121, 173, 195–197; KRYL, s. 151 an.

⁵⁰ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 186–190; SCHARSACH, s. 119–125.

⁵¹ HILBERG, *Pachatelé, oběti, diváci*, s. 71.

okolo 120 000 obětí. Do ukončení programu v roce 1941 bylo takto zabito okolo 100 000 pacientů. Z celkového počtu 90 000 lékařů působících v Německu, se na projektu eutanázie podílelo asi jen 350 z nich. K nim se samozřejmě musí připočítat i nespočetné množství asistentů a pomocného personálu. Mezi těmito lékaři byl i Dr. Josef Mengele, který ve své činnosti pokračoval v Osvětimském táboře. I když akce T4 skončila, dětský program pokračoval a dokonce převzal i nějaké pacienty z T4, neboť věk pacientů byl navýšen ze tří až na sedmnáct let. Lékaři podílející se na eutanázii se pak často uplatnili v koncentračních táborech, kde využili své zkušenosti. Zde byl tento program rozšířen a zdokonalen. Současně byl i přejmenován na 14f13.⁵²

⁵² KRYL, s. 153.

2 Počáteční léta války

2.1 První deportace a přesídlování evropských Židů

Dne 1. září 1939 vpadl německý Wehrmacht do Polska, čímž začala druhá světová válka. V následujících dnech se pak Německá říše ocitla ve válečném stavu také s Francií a Velkou Británií. S nimi však až do počátku dubna 1940 byla vedena tzv. neaktivní válka, což znamenalo, že s nimi fakticky neválčila. Zato na polském území byla uplatněna zcela jiná strategie, a to ofenzivní válka. Wehrmacht rychle postupoval a polská armáda byla nucena ustupovat. Situace Poláků se ještě zhoršila po 17. září, kdy na východo-polskou hranici zaútočila Rudá armáda. Po šesti týdnech byla polská vláda nucena kapitulovat a Polsko tak de facto zaniklo. Bylo totiž rozděleno podle paktu Molotov-Ribbentrop ze srpna 1939, mezi Třetí říši a Sovětský svaz. Západní oblasti byly přičleněny přímo k Třetí říši (19. září 1939), neboť se zde nacházely početné německé menšiny. Z tohoto důvodu zde pak vznikly nové správní celky, jako byly např. Poznaňsko, Gdaňsk, Vartská župa či Západní Prusko. Oblasti středního Polska rovněž připadly pod německou správu. Zde byl ale vytvořen tzv. Generální gouvernement, jenž získal autonomní statut. Východní oblasti pak připadly Sovětskému svazu.⁵³

S nově přičleněnými územími nacistům přibýly nové problémy v podobě velkého množství dalších Židů. V německé části Polska totiž žilo přes 2,5 milionu Židů, což bylo cca pět krát více, než kolik jich žilo v Německu v roce 1933. Lze tedy shrnout, že „až do vypuknutí války bylo hlavním cílem nacistů odstranění židovského vlivu, židovského bohatství a Židů samotných z Německa“.⁵⁴ Tato situace se však s válkou začala postupně měnit. Reinhard Heydrich proto již 21. září 1939 na nových územích zavedl norimberské zákony a v budoucím Generálním gouvernementu zřídil židovské rady, které sloužily k evidenci židovského obyvatelstva. Ve stejný den vydal také jeden rozkaz, jenž přikazoval, aby se Židé začali koncentrovat ve velkých městech. Z tohoto nařízení tak vyplývalo, že „židovské osady s méně než 500 obyvateli musí být zrušeny“.⁵⁵ Tento rozkaz se tak stal podkladem pro budoucí ghettoizaci měst. Jelikož byla za války prakticky znemožněna emigrace, muselo nacistické vedení najít nějakou alternativu jak se Židů „zbavit“. Největší koncentrace se jich nacházela právě ve

⁵³ EMMERT, s. 22.

⁵⁴ ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003, s. 20.

⁵⁵ SEEMANN, Richard, *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, Středokluky 2008, s. 143.

středním Polsku, a tak byla zvolena nejjednodušší forma v podobě deportací do Generálního gouvernementu. Ten byl založen výnosem Adolfa Hitlera z 12. října a platností od 26. října 1939. Ve stejný den pak byla v této oblasti zavedena pracovní povinnost pro Židy ve věku od 18 do 60 let. Do čela Generálního gouvernementu byl dosazen Hans Frank, jenž byl podřízen přímo Hitlerovi. Lze tak říci, že získávání „životního prostoru“, bylo spojeno s rasovou politikou a že holocaust tak prakticky začal již přepadením Polska.⁵⁶

Adolf Eichmann, jenž působil od jara 1939 v Protektorátu Čechy a Morava a v červenci stejného roku v Praze zřídil Ústřednu pro židovské vystěhovalce, neztrácel čas. Již v září navrhl zřídit tzv. „židovskou rezervaci“ v krakovské oblasti. Reinhard Heydrich, který byl 27. září jmenován do vedení nově vzniklé organizace (RSHA), tento návrh podpořil a ještě zdokonalil. Na počátku října však vybral jako cílový prostor lublinskou oblast, jež se nacházela v nejvýchodnější části Generálního gouvernementu u nově vzniklé hranice se Sovětským svazem. Byla to oblast tzv. sníženého zájmu, kterou nacistické vedení nehodlalo nijak významněji využívat. Do této rezervace tedy měli být sváženi Židé, ale i Romové. Heinrich Himmler, jenž byl 7. října jmenován říšským komisařem pro upevnění německví (RKF), rozhodl, že se v této oblasti u městečka Nisko nad Sanem, postaví zkušební tábor. Lze tak říci, že „s vypuknutím války se židovská politika od základu změnila: nucenou emigraci nahradila deportační politika – přesněji řečeno plány deportací“.⁵⁷ Zprostředkovatelem této akce byl jmenován Adolf Eichmann, kterému mělo ve shromažďování Židů pomáhat vždy místní gestapo. Jednalo se tak o první deportační akci.⁵⁸

Již 18. října byl vypraven z Moravské Ostravy první transport, ve kterém se nacházelo přes 900 tesařů, zedníků, inženýrů a ostatních dělníků židovského původu. Společně s nimi bylo vypraveno i mnoho stavebního materiálu a potravin. O dva dny později odjel další transport z Katovic s podobným počtem dělníků, jež měli tábor postavit. Ve stejný den pak vyrazil ještě obdobný vlak z Vídně. Ve dnech 26. a 27. října pak byly vypraveny i druhé transporty z těchto měst. Následující skupiny Židů již však do své cílové stanice nedojely, neboť je Hans Frank zastavil. V této době se totiž začal rozbíhat další mohutný nacistický projekt v podobě přesídlení všech etnických Němců

⁵⁶ GODA, Norman J. W., *The Emergence of Jewish Ghettos during the Holocaust*. In: *The Journal of Modern History* 85, 2013, 1, s. 223an.; JERSAK, Tobias, *Blitzkrieg Revisited: A New Look at Nazi War and Extermination Planning*. In: *The Historical Journal* 43, 2000, 2, s. 577; KRYL, s. 148–150.

⁵⁷ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 24.

⁵⁸ KRYL, s. 148an.

zpět do Říše, tzv. heim ins Reich. Z tohoto důvodu tak byly všechny vlakové soupravy zabaveny a určeny k jiným účelům. Lublinský plán, nebo též Plán Nisko, díky němuž bylo deportováno 5000 mladých práce schopných židovských mužů, byl tudíž dočasně pozastaven. Osud těchto lidí byl různý. Někteří zahynuli, jiní utekli. Další ale byli odvezeni zpět do vlasti. Vznikl tady tak paradoxní unikát, neboť je možné říci, že „v historii holocaustu, se nevyskytl jediný případ rozpuštění tábora formou repatriace“.⁵⁹ Jako alternativa ke shromažďování Židů tak začala vznikat ghetta, která měla zlepšit uspořádání vztahů s Němci. Alespoň tak to hlásala nacistická propaganda. Nicméně Heydrich se tohoto plánu nevzdal a do lublinské rezervace chtěl odeslat celkem 1 milion Židů. Definitivně se tento plán rozplynul až v březnu 1940.⁶⁰

Těchto nacistických plánů se poté chopily i různé německé společnosti. Werner Lorenz byl vedoucí představitel VoMi, což byla jedna z organizací, která měla na starost přesídlování a následné ubytování etnických Němců v Říši. S tímto úkolem pomáhala i RKF, kterou vedl Ulrich Greifelt. Finanční záležitosti pak měla na starosti organizace DUT, jíž založil 3. listopadu 1939 Heinrich Himmler. Pod tuto společnost spadal Göringem nově vytvořený úřad pro správu majetku ve východních oblastech (19. října 1939), jenž zabavoval majetek odsunutých Poláků a Židů, který následně přerozděloval nově příchozím etnickým Němcům. Zároveň spravoval finanční obnosy, které musely platit země, ze kterých se etničtí Němci odstěhovali a nechali tam svůj majetek. V Německu nicméně nebyl dostatek volného místa pro nově příchozí občany. Bylo proto rozhodnuto, že budou dočasně umístěni v nově přiřazených východních územích, a to především ve Vartské župě. To samozřejmě vyvolalo mnoho dalších problémů. Ten nejzásadnější spočíval v uvolnění nových prostorů. Aby se ubytovala jedna německá rodina a měla dostatek půdy k hospodaření, musely být vysídleny dvě až tři polské nebo židovské rodiny. Tito vysídlenci, jimž byl zkonfiskován majetek, byli následně přesunuti do Generálního gouvernementu, jenž se stal velkým shromaždištěm těchto lidí. S sebou si mohli vzít jen 50 kg v zavazadlech a 25 říšských marek na osobu. Někdy jim bylo povoleno opatřit si i nějaké zásoby jídla. Již od podzimu 1939 tak do Generálního gouvernementu směřovaly všechny transporty s vysídlenými lidmi, kteří

⁵⁹ BORÁK, Mečislav, *První deportace evropských Židů: transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*, Ostrava 2009, s. 172.

⁶⁰ Tamtéž, s. 46–50, 101–106, 170.

zde měli tuto zemi přeměnit v jednu velkou zemědělskou oblast, se kterou se počítalo i ve čtyřletém hospodářském plánu.⁶¹

Nově přiřčená východní území měla být zcela germanizována. Od konce roku 1939 tak do Vartské župy začali směřovat tisíce etnických Němců tzv. Volksdeutsche, z Estonska a Lotyšska. Smlouvy o přesídlení etnických Němců z těchto pobaltských zemích byly podepsány již v říjnu 1939. Do konce tohoto roku tak bylo přivezeno přes 60 000 těchto lidí, kteří byli ubytováni především v Gdyni, Štětíně a Ústí nad Svinou. Aby se pro tyto lidi uvolnilo místo, rozhodl Himmler již na počátku října o usmrcení 70 000 pacientů v léčebných ústavech na tomto území. Vše proběhlo v rámci projektu T4. Ve stejné době bylo rovněž vysídleno 55 000 Židů ze Západního Pruska a Vartské župy za stejným účelem. Všechny tyto vysídlenecké akce řídil Adolf Eichmann, jenž byl vedoucím oddělení IV D 4 při RSHA. Od března 1941 pak bylo toto oddělení přejmenováno na IV B 4, jež mělo na starosti židovské záležitosti a evakuační agendu. V listopadu 1939 pak byla podepsána stejná dohoda i se Sovětským svazem, jež vyplývala z tajného dodatku, který byl v září téhož roku připsán k paktu Molotov-Ribbentrop. Na počátku roku 1940 se pak přidaly i transporty lidí z Volyně, Haliče, Besarábie, Bukoviny, Litvy, jižní Dobružky, severního Slovinska a jižního Tyrolska. Organizace, jež měly tyto lidi na starost, nestíhaly uvolňovat a zároveň patřičně vybavovat nové byty. Současně pro ně měla být zajištěna práce a patřičné finanční zabezpečení. To se ale ne vždy dařilo. Z tohoto důvodu pak přesídlenci často zůstávali v provizorních táborech, kde je sužovala špatná životní situace. Aby bylo kam tyto lidi ubytovávat, vznesl Lorenz požadavek, aby byla Lodž vyňata z Generálního gouvèrnementu, což následně Vůdce 9. listopadu 1939 schválil. Tento krok znamenal další územní omezení, již tak okleštěného Generálního gouvèrnementu.⁶²

Ve východních územích se nacházelo přes 600 000 Židů, kteří museli být odsunuti. Himmler se tuto situaci rozhodl řešit 30. října 1939, kdy nařídil: „*Přesídlit do židovské rezervace veškeré Židy žijící na všech do roku 1939 polských a nyní opět německých územích.*“⁶³ Už od konce téhož roku se tak začaly objevovat různé teorie, jak tento cíl uskutečnit. Heydrich předložil řešení, které rozdělil na několik fází. První část, tzv. 1. krátkodobý plán počítal s deportací 80 000 Židů do Generálního gouvèrnementu. Zároveň už naznačil i dlouhodobý plán, který spočíval v odsunu

⁶¹ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 27–34, 73an., 82–84.

⁶² Tamtéž, s. 27–34.

⁶³ DESCHNER, Günther, *Reinhard Heydrich: architekt totální moci*, Praha 2002, s. 180.

veškerého židovského a polského obyvatelstva na východ. Tato vize se však měla uskutečnit až po vyhrané válce. Všechny tyto plány řídila ústředna pro přesídlenec (UWZ). Nicméně 1. krátkodobý plán se začal zpoždovat, neboť nebyl dostatek vlaků, které by Židy přepravovaly. Zároveň tento harmonogram často narušovali i samotní Židé, kteří měli být deportováni. Ti se totiž skrývali a odmítali nastoupit do transportů. Tyto problémy tak způsobovaly časovou ztrátu, která znemožňovala plynule přistoupit ke 2. krátkodobému plánu. Heydrich tak musel improvizovat a 30. ledna 1940 spustil tzv. mezi plán. Ten počítal s odsunem dalších 40 000 Židů z východních území, k nimž bylo připojeno i 30 000 Romů z Říše. Ale i tento plán nebyl výrazně úspěšnější a do dubna 1940, kdy byl ukončen, bylo do Generálního gouvornementu celkem odvezeno 125 000 Židů. Do tohoto součtu bylo zahrnuto i nespočet drobných přesunů, které ale nespádaly do Heydrichových krátkodobých plánů a představovaly tak většinu z tohoto celkového počtu osob. Do této doby byla rovněž podporována i emigrace Židů, kteří nyní spadali pod německou nadvládu, do polské části, jež náležela Sovětskému svazu. V SSSR sice taky probíhala diskriminace Židů, ale zdaleka neměla takový rozsah jako v té německé části. V Sovětském svazu byli Židé navíc rovnocenní Polákům, což se o Německu říci nedalo.⁶⁴

Polské vysídlené obyvatelstvo mělo v Generálním gouvornementu stále lepší podmínky než Židé. Těm byly vyhrazeny ty nejchudší čtvrti. V této době se tak začaly utvářet základy pro budoucí ghetta. S prostorovým omezením se začalo spojovat i to životní. Od 1. prosince 1939 byli Židé starší 10 let, nuceni povinně nosit žluté hvězdy s nápisem „Jude“ (viz. Příloha č. 3). Od září 1941 pak takto musely být označeny děti starší šest let. Toto označení tak bylo jako první použito právě v Generálním gouvornementu. Např. v Německu, Rakousku a v Protektorátu Čechy a Morava bylo toto označení zavedeno až 19. září 1941 (viz. Příloha č. 4). Dalším výrazným omezením byl přiděl potravin. Židé totiž dostávali jen jednu dvanáctinu toho, co Němci. Norimberské zákony pak Židům zakazovaly další již zmíněné věci, jako byl např. pohyb na veřejném prostranství či v dopravě. Zároveň byla postupně zaváděna pracovní povinnost (říjen 1940). Té se postupem času museli zúčastňovat nejen Židé a Poláci, ale i etničtí Němci, kteří stále čekali v táborech na vhodné ubytování. Z Generálního gouvornementu se tak stal jeden velký pracovní tábor. Nacistické vedení z těchto

⁶⁴ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 62–67; VYKOUKAL, Jiří, *Šoa v Polsku: historické souvislosti*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s 88–90.

především židovských dělníků chtělo vytěžit maximum. Proto si také tyto dělníky mohlo objednávat i civilní obyvatelstvo.⁶⁵

Hans Frank začal na jaře 1940 naléhat na nacistické vedení, aby byly deportace do Generálního gouvernementu zastaveny, nebo alespoň omezeny. Bylo to z toho důvodu, že dopravní sítě byly přetíženy a nestíhaly dostatečně rychle odbavovat velké množství nově přichozích obyvatel. Proti tomuto názoru se však postavili správci a starostové jednotlivých žup, kteří naopak požadovali navýšení deportací do Generálního Gouvernementu, neboť neměli dostatek místa, aby ubytovali nově přichozí etnické Němce. Frank si pak rovněž stěžoval, že jeho správní oblast byla již přeplněná a Poláci a Židé, kteří sem směřovali, byli z převážné většiny nepraceschopní. Hitler, aby uspokojil obě strany, omezil v dubnu 1940 deportace pod příslibem, že vysídlení budou umístěni v nově dobytých územích. V dubnu totiž Wehrmacht vpadl do Dánska a do Norska. V květnu pak pokračoval přes Belgii, Nizozemsko a Lucembursko do Francie, která 22. června kapitulovala. Francie pak byla následně rozdělena na okupovanou a neokupovanou část. Právě do té neokupované části měly směřovat další transporty, což se začalo vyplňovat již na podzim téhož roku. Do vichystické Francie bylo deportováno 33 000 Židů z Alsaska, Bádenska, Falce, Lotrinska a Sárska. Poté se počítalo i s transportem zbylých 270 000 Židů nacházejících se na německém předválečném území a v Protektorátu Čechy a Morava, ale vzhledem k nedostatku kapacit ve vichystické Francii, bylo od tohoto plánu upuštěno.⁶⁶

Navzdory tomu, že Hitler omezil transporty do Generálního gouvernementu, spustil Heydrich svůj 2. krátkodobý plán, který plánoval přesunout 220 000 a později až 600 000 lidí. Od 15. dubna 1940 tak do této oblasti proudily další tisíce polských a židovských obyvatel. Někteří směřovali i do Říše, kde byli nasazeni na nucené práce. To se samozřejmě ale týkalo jen polských občanů. Ti nepraceschopní směřovali do Generálního gouvernementu, s čímž zase logicky nesouhlasili zdejší správci, kterým tak přibývaly jen starosti s užitím těchto lidí. Přeplněnost tohoto území byla již však značná. V této době se navíc pod německou nadvládou ocitly další statisíce Židů ze západní Evropy. Proto se nacistické vedení rozhodlo hledat nějaké alternativy, které by tuto nastalou situaci vyřešily. V létě tohoto roku se jedna taková možnost objevila. Jednalo se o plán na převezení Židů do nějaké zatím bližší nespecifikované oblasti. Byli by tam převezeni Židé z Generálního gouvernementu, čímž by se uvolnil prostor pro

⁶⁵ EMMERT, s. 28; JOHNSON, s. 468–470.

⁶⁶ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 25an., 93, 115.

místní polské obyvatelstvo a zároveň Židé z Vartské župy, kteří by tak udělali místo pro etnické přistěhovalce. Z toho vyplývá, že „v létě roku 1940 a dokonce ještě na jaře roku 1941 se německá správa v Polsku domnívala, že k poválečnému vyhlazování Židů nedojde“.⁶⁷ Tento plán tak získal podporu větší části nacistického vedení.⁶⁸

V červnu 1940 začal Heydrich uvažovat, že by do tohoto nového teritoria bylo odesláno celkem 3,25 milionu Židů z celého dosud Německem ovládaného území. Po porážce Francie tento počet vzrostl na 4 miliony. Takto byly naplánovány deportace z jednotlivých států: „Německa (včetně anektovaných území celkem 743 000 lidí), Generálního gouvernementu (2 300 000), Protektorátu Čechy a Morava (77 000), Belgie (80 000), Nizozemska (160 000), Lucemburska (2500), Dánska (7000), Norska (1500), Slovenska (95 000) a Francie (270 000).“⁶⁹ Na podzim 1940 se toto množství navýšilo až na konečných 5,8 milionu, ke kterým Eichmann dospěl sečtením všech evropských Židů žijících na západ od německo-sovětské hranice. Jako cílová oblast deportací byl nakonec vybrán odlehlý ostrov Madagaskar. Zde by byl Židům znemožněn jakýkoli kontakt s moderní civilizací, neboť by přicházeli do styku jen s místním domorodým obyvatelstvem. Zároveň zde Němci počítali i s přirozeným úbytkem, neboť mnoho lidí by nepřežilo samotnou cestu a zbytek by časem zahynul na nehostinném ostrově. Už zde se tak mohly vyskytnout první alternativy „konečného řešení“. I tento plán měl ale řadu odpůrců. Ti totiž tvrdili, že jestli tam mají Židé umřít, tak je kontraproduktivní je tam vozit. Mohou totiž zemřít zde v Evropě bez zbytečných nákladů na dopravu. V cestě k realizaci tohoto smělého plánu však stálo i několik překážek. Tou nejzásadnější byla nutnost porazit Velkou Británii a zároveň ovládnout Středomoří. Lze tak říci, že celý plán Madagaskar, jak se této akci přezdívalo, spočíval na vojenské porážce Velké Británie.⁷⁰

Na podzim 1940 však Německo prohrálo bitvu o Británii, z čehož plynulo, že „nedokázalo získat kontrolu nad námořní dopravou v Atlantickém oceánu, což bylo pro úspěch plánu nezbytným předpokladem“.⁷¹ Plán Madagaskar tak skončil dřív, než mohl být vůbec realizován. Ghetta, která v té době již existovala, se začala rychle přeplňovat a opět vyvstala ta samá otázka jako předtím. Do této složité situace se na konci roku

⁶⁷ ROSEMAN, s. 39.

⁶⁸ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 70–74.

⁶⁹ Tamtéž, s. 97.

⁷⁰ DINER, s. 123an.; GÖTZ, Aly, HEIM, Susanne, *Vordenker der Vernichtung: Auschwitz und die Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Frankfurt am Main 1997, s. 257–265.

⁷¹ WISTRICH, s. 121.

vložilo i vedení OKH, tedy vrchní velení pozemních sil. Hitler totiž 18. prosince podepsal směrnici č. 21, ve které zahájil přípravy na operaci Barbarossa. OKH tak požadovalo vysídlení několika oblastí, kde by byla zřízena vojenská cvičiště. Celkem se mělo jednat o vystěhování cca 1 milionu obyvatel. Zároveň požadovalo zapůjčení vlakových souprav pro přesun vojáků a vojenského materiálu. Do března 1941, kdy skončila první fáze příprav na ruské tažení, OKH vypravilo přes 2500 vlaků. V té době také vrcholil 2. krátkodobý plán, který byl však neúspěšný a tak ho Heydrich 20. ledna 1941 ukončil. Do této doby bylo do Generálního gouvernementu přesunuto přes 260 000 lidí. Hned následující den pak spustil 3. krátkodobý plán, jenž byl ze všech nejrozsáhlejší. Počítal s vysídlením 771 000 Poláků a přesunutím 60 000 vídeňských Židů. Ve skutečnosti bylo deportováno jen asi 25 000 osob. Tento plán byl však již za necelé dva měsíce rovněž ukončen, neboť v polovině března se rozbíhala další fáze příprav na operaci Barbarossa. Ta si vyžádala ještě mnohem větší množství dopravních kapacit, z čehož plyne, že na přesun židovského, ale i polského obyvatelstva již nezbývaly prostředky. Jednotlivé priority se tak překrývaly a vzájemně se omezovaly. Lze tedy říci, že „*ani německý generální štáb nezvládl současně budovat mamutí výcviková střediska a připravovat nejnesmírnější dobytvačnou, zotročovatelskou a vyhlazovací válku, kterou moderní dějiny znají*“.⁷² Navíc se neustále vedly spory o to, zda mají přednost politické či vojenské cíle.⁷³

Deportace do Generálního gouvernementu tak byly omezeny již v lednu a zcela ustaly v březnu 1941. Nicméně přeprava do ghatt v rámci Generálního gouvernementu probíhala, sice v omezené místní podobě, ale pokračovala. A to díky vysídlování míst, které si zabírala armáda. A to ještě Hitler 4. listopadu 1940 tvrdil: „*Politické zájmy mají v Generálním gouvernementu přednost před vojenskými*“.⁷⁴ V této době se navíc Židé začali dělit na práce schopné a neprací schopné. S tím souvisel i nový pojem, a to politika vypuzování. Jelikož přípravy na operaci Barbarossa byly již v plném proudu, bylo zapotřebí do práce zapojit co největší počet lidí. Neprací schopní lidé tak byli vyháněni ze svých domovů a často končili na ulicích, neboť i ghetta byla přeplněná. V této době se však již začínalo uvažovat i o novém řešení židovské otázky, které bylo spojeno s novými oblastmi v Sovětském svazu.⁷⁵

⁷² GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 142.

⁷³ KRYL, s. 154–158.

⁷⁴ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 155.

⁷⁵ Tamtéž, s. 127–129, 138–146.

S novou alternativou židovské otázky přišel na jaře 1941 Heinrich Himmler. Generalplan Ost, jak se nazývalo toto nové řešení, počítalo s deportací všech evropských Židů hluboko na sovětské území. Tato alternativa měla především uspokojit správce Generálního gouvernementu, kteří neustále přicházeli se stížnostmi na přeplněnost této oblasti. Měli být přesunuti i ti Židé, kteří spadnou do německého područí po bleskové válce proti Sovětskému svazu. Celkem tak mělo být transportováno přes 10 milionů lidí. Nacistické vedení počítalo i s tím, že využijí sovětské pracovní tábory, které se nacházely v pustých polárních oblastech, neboť se zde nacházela bohatá naleziště nejrůznějších surovin. Získaly by tak levnou pracovní sílu a vzhledem ke krutým podmínkám, které tam panovaly, by zcela určitě nastal přirozený úbytek na životech, což by pro nacistické vedení bylo jen ku prospěchu. Tento plán tak měl plynule navázat na 3. krátkodobé řešení, které ale totálně zkrachovalo. Tato alternativa ale stále počítala s tím, že by se realizovala až v poválečné době a za předpokladu, že by Třetí říše vojensky porazila Sovětský svaz. Zatím se však stále ještě neuvažovalo o nějakém systematickém vyvražďování. Počítalo se jen s přirozeným úbytkem v řádech desetitisíců až statisíců.⁷⁶

Na jaře 1941 však přišla první komplikace. Operace Barbarossa musela být odložena. V dubnu se totiž Wehrmacht podílel na italském tažení proti Jugoslávii a Řecku. V té době se však již na invazi do Sovětského svazu připravovaly i jiné oddíly, a to jednotky Einsatzgruppen a Einsatzkommandos, jež se skládaly ze členů SS a SD. Tato uskupení měla postupovat za bojovou frontou a zabíjet všechny Židy a komunistické funkcionáře. K tomuto účelu Heydrich vydal 6. června tzv. rozkaz o komisařích, jež je k tomu opravňoval. Měly tak soudní moc nad zajatci a civilisty. O několik dní později, konkrétně 17. června, pak vyzýval jednotky Einsatzgruppen a Einsatzkommandos k pogromům a útokům na židovské obyvatelstvo. V této době rovněž Hitler sliboval Frankovi, že Židé budou z Generálního gouvernementu odvezeni na východ. Lze tak říci, že *„zcela nevyprovokovaná válka, vedená s dosud nevídanou brutalitou, měla konečně dobýt pro německý národ ‚nepostradatelný životní prostor‘ a umožnit splnění rasověbiologických a ideologických cílů německé světovládné a germanizační politiky“*.⁷⁷ Operace Barbarossa byla zahájena 22. června 1941 a s ní se

⁷⁶ Tamtéž, s. 151–154; KRYL, s. 158–160; WILDT, Michael, *Der Architekt der „Endlösung“: Himmler und die Vernichtung der europäischen Juden*. In: *Historische Zeitschrift* 265, 1997, 3 s. 808an.

⁷⁷ KRYL, s. 156.

pomalu ale jistě začalo schylovat i k největšímu zločinu proti lidskosti, a to holocaustu.⁷⁸

2.2 Ghetta

V době, kdy probíhal 2. krátkodobý plán, se v Polsku začala formovat první velká ghetta. O jejich založení rozhodlo vedení RSHA již 19. prosince 1939. Lokality byly vybírány podle toho, kde se nacházely největší židovské komunity. Většinou se jednalo o nejhudší čtvrtě ve městech. Rovněž byla budována tam, kde byl nějaký důležitý železniční uzel, nebo nějaký zdroj práce. Ghetta byla de facto předzvěstí „konečného řešení“. Většina ghett se nacházela na bývalém polském a později i sovětském území. V ostatních zemích se vyskytovaly jen sběrné tábory, odkud poté Židé mířili do ghett, či později přímo do vyhlazovacích táborů. Určitou výjimku pak tvořilo Terezínské ghetto, jež fungovalo jako starobní komplex, který sloužil Židům k dožití. Nacistické vedení chtělo mít Židy pod kontrolou, aby se z jejich řad nezvedal nekontrolovaný odpor. Zároveň to pro ně byl i zdroj levné pracovní síly. Podle toho se také k nim nacisté chovali. Ghetta, pro něž byla typická léta 1940 a 1941, se vyznačovala malým prostorem obestavěným vysokými zdmi a velkým množstvím lidí namačkaných uvnitř. Židovské rodiny, které byly v ghettech umístěny, často velice trpěly. Nejenže v celém ghettě nebyl dostatek místa, scházelo totiž i všechno ostatní. Největším problémem z toho však bylo malé množství jídla, vody, ale i třeba léků či postelí. Celý komplex navíc hlídaly stráže složené z příslušníků SS, které se vyznačovaly velkou brutalitou. Toto násilí se však stejně nedalo srovnat s tím, které bylo praktikováno v koncentračních, respektive vyhlazovacích táborech.⁷⁹

V ghettech byla často zřízena i vlastní samospráva skládající se ze Židů. Ta byla ale pochopitelně podřízena strážím SS. Ve Varšavě a v Lodži měli Židé dokonce vlastní pořádkovou službu. Tato samospráva se tak o Židy musela starat ve všech ohledech. Ubytovávala je, rozdělovala jim přiděly jídla a vedla záznamy s evidencí. V pozdější době však musela sestavovat seznamy lidí, určených k transportům do vyhlazovacích táborů. Úmrtnost zde byla poměrně vysoká, neboť každý pátý zemřel na nějakou nemoc, hladem nebo vyčerpáním. Převážná většina ostatních pak zahynula ve vyhlazovacích táborech, kam byli od roku 1942 sváženi. Od tohoto roku byli totiž Židé

⁷⁸ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 170–177; Sorauer Tageblatt, 23. 6. 1941, 131/144.

⁷⁹ EMMERT, s. 30.

převážně deportováni rovnou do vyhlazovacích táborů, neboť se systém organizovaného vyhlazování již rozběhl. Většina ghatt pak zanikla v roce 1943, některá až o rok později. Určitou výjimku tvořilo Terezínské ghetto, které zaniklo až na samém konci války (viz. Příloha č. 5).⁸⁰

Největší a nejznámější ghetto se nacházelo ve Varšavě. V tomto bývalém polském hlavním městě, které se nyní nacházelo v Generálním gouvernementu, se totiž vyskytovalo jedno z hlavních židovských center ve střední Evropě. Tato centra se pak nalézala ještě např. v Lodži či Vilnius. Těsně před válkou žilo ve Varšavě přes 350 000 Židů, což byla asi třetina celkové městské populace. Proto zde byly také hned na počátku války zavedeny rasové zákony a zrušeny všechny židovské organizace. Povoleny byly jen tzv. Judenrat, tedy židovské rady. Samotné ghetto bylo oficiálně založeno 12. října 1940 (zcela uzavřeno od okolního světa bylo až 15. listopadu) po neúspěchu plánu Madagaskar, nicméně jeho formování probíhalo již od počátku téhož roku. Rozprostíralo se ve Starém městě, což představovalo asi 2–3 % z území celého města. Do tohoto ghatta pak byli deportováni všichni Židé z okolí. Z tohoto důvodu také v krátkém čase nastalo velké přeplnění, které bylo doprovázeno nízkým počtem ubytovacích míst a nedostatečnými hygienickými podmínkami. K této špatné situaci se pak navíc přidala i velká brutalita stráží, které se k polským Židům chovaly mnohem hůře, než třeba k těm německým. Bylo to dáno tím, že polským Židům byla přisuzována vina za vypuknutí této války.⁸¹

Již v zimě 1940 nastaly první problémy v podobě nedostatku potravin. Nacistické vedení se tuto situaci snažilo vyřešit snížením přidělových dávek a postupným vyhladověním židovského obyvatelstva. Lidé v tomto ghettu dostávali jen dvanáctinu toho, co němečtí občané. Od počátku roku 1941 se tak díky různým nemocem, či samotnému hladu, zvyšovala úmrtnost obyvatel. Této situaci nepomohl ani přísun 72 000 nových Židů, kteří sem byli v lednu téhož roku deportováni. V létě 1942 pak započaly pravidelné transporty do vyhlazovacích táborů, konkrétně do Osvětimi a Treblinky. Počet osob v ghettu se pak stabilizoval a záměrně udržoval na zhruba 60 000. V lednu 1943 se pak místní Židé vzepřeli a vyvolali povstání, ve kterém spolupracovali s židovskou odbojovou organizací v čele s Mordechajem Anielewiczem a polským podzemím, které jim zprostředkovalo zbraně a muže. V dubnu byla tato

⁸⁰ Tamtéž; LAQUEUR, s. 110–114.

⁸¹ EMMERT, s. 32; HILBERG, Raul, *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 1*, Frankfurt am Main 1997, s. 235–239.

vzpouira potlačena a krvavě rozeznána jednotkami SS. Těm pomáhaly i polovojenské organizace z Litvy, Lotyšska a Ukrajiny. Poté následovala vlna poprav a zbylé obyvatelstvo bylo deportováno do Osvětimi. Samotné ghetto pak bylo srovnáno se zemí a prakticky zaniklo. Varšavským ghettom v celé jeho historii prošlo okolo 480 000 lidí.⁸²

Druhé nejvýznamnější ghetto na polském území se nacházelo v Lodži. Bylo založeno jako jedno z prvních ghetť již 8. února 1940 a rozprostíralo se jen na pouhých 4 km². Definitivně však bylo uzavřeno a izolováno od okolního města až 30. dubna. Vzniklo z toho důvodu, aby odlehčilo přisunu Židů do Generálního gouvernementu, který se v té době již začal přelidňovat, a zároveň se ve městě nacházelo okolo 200 000 židovských obyvatel, které by bylo nutno někam přesunout. Celé ghetto bylo oploceno a silně střeženo příslušníky SS, přičemž nikdo nesměl tam ani ven. Nacistickou komandanturu v ghettu pak vedl Hans Biebow. Tábor byl rozdělen na tři části, které oddělovaly cesty, jež byly pro Židy nepřístupné. Z toho důvodu tak byly jednotlivé sektory propojeny dřevěnými mosty. V průběhu několika měsíců bylo do tohoto ghetta deportováno přes 164 000 Židů. Jelikož bylo takto velké množství lidí uvězněno na enormně malém prostoru, úmrtnost byla ohromná. Celkem v tomto táboře zemřelo okolo 40 000 lidí.⁸³

V roce 1941 bylo ghetto přejmenováno na Litzmannstadt a současně přeměněno na pracovní tábor, jenž se specializoval na výrobu textilií pro Wehrmacht. Již v červenci 1941 chtěl Arthur Greiser, jež spravoval Vartskou župu, nějak zlikvidovat nepráceschopné Židy, neboť usuzoval, že je to humánnější, než je nechat vyhladovět. V listopadu navíc dosáhlo ghetto svého maxima v počtu vězňů, nacházelo se jich zde přes 170 000. To bylo dáno i 20 novými transporty, přičemž: „*Pět bylo z Prahy a Vídně, čtyři z Berlína, dva z Kolína nad Rýnem a po jednom z Lucemburska, Frankfurtu, Düsseldorfu a Hamburku.*“⁸⁴ Jelikož se továrny a dílny nacházely v lepších budovách, museli být židovští dělníci umístěni v dřevěných polorozpadlých chatrčích, které postrádaly kanalizaci. Vyvstala tak hrozba epidemií, které by mohly ohrozit výrobu vojenského materiálu. Od ledna 1942 tak začaly deportace do Chelmná a Osvětimi, přičemž v těchto vyhlazovacích táborech bylo usmrceno na 80 000 nepráceschopných

⁸² BURSTIN, Barbara Stern, *The Warsaw Ghetto: A Shattered Window on the Holocaust*. In: *The History Teacher* 13, 1980, 4, s. 532–534; EMMERT, s. 32an.; VYKOUKAL, s. 94–96.

⁸³ SEEMANN, Richard, *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944: dokumenty a výpovědi českých Židů v lodžském ghettu*, Praha 2000, s. 46–51.

⁸⁴ Tamtéž, s. 59.

lodžských vězňů. V září téhož roku ghetto postihla další velká selekce, po níž zbylo v táboře jen 65 000 vězňů. Deportace do vyhlazovacích táborů se poté zastavily a početní stav v ghettu se stabilizoval. Přirozený úbytek byl doplňován drobnými transporty. Teprve až na jaře 1944 byly obnoveny deportace do Chelmná a v červnu téhož roku bylo Himmlerem ghetto uzavřeno. Jeho poslední obyvatelé byli poté odvezeni ke zplynování. Celkem lodžským ghetttem prošlo okolo 204 000 židovských občanů.⁸⁵

Reinhard Heydrich byl 27. září 1941 jmenován zastupujícím říšským protektorem v Čechách a na Moravě. Již 10. října rozhodl, že české židovské obyvatelstvo bude deportováno do ghatt. Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto o výstavbě největšího ghatta, jež se nacházelo mimo polské a sovětské území. Terezín splňoval většinu podmínek nutných k výstavbě, neboť se jednalo o pevnostní město s dobrým železničním spojením a navíc zde mělo od června 1940 své vězení gestapo. V listopadu 1941 tak započala výstavba sběrného tábora, na níž se podílelo prvních 350 vězňů. Od 30. listopadu sem pak začaly přijíždět pravidelné transporty. Chod celého tábora zajišťovala židovská samospráva společně s radou starších. Tyto organizace pak přímo podléhaly komandantuře SS, v jejímž čele se postupně vystřídali Siegfried Seidl, Anton Burger a Karl Rahm. Na konferenci ve Wannsee, která se konala v lednu 1942, bylo rozhodnuto, že Terezín bude přeměněn na starobní a modelové ghetto, které bude sloužit k propagandistickým účelům (viz. Příloha č. 6). Z tohoto důvodu sem byli odesíláni Židé především z Dánska, Německa, Nizozemska a Rakouska, kteří byli starší 65 let. Zároveň sem směřovali i privilegovaní Židé, jako byli např. veteráni či váleční invalidé z první světové války. Současně i někteří prominentní Židé z vědecké, či jinak významné profese. Od počátku roku 1942 tak začaly deportace do Osvětimi s vězni, kteří měli uvolnit místo již zmíněným Židům. Celkem tak bylo do tohoto vyhlazovacího tábora transportováno přes 87 000 terezínských vězňů, z nichž se konce války dožilo jen pouhých 3800.⁸⁶

Na jaře 1942 bylo rozhodnuto o rozšíření ghatta s kapacitou 50 000–60 000 vězňů. Z tohoto důvodu pak bylo z města vysídleno veškeré civilní obyvatelstvo. Těchto limitů se podařilo dosáhnout již v září téhož roku, kdy se v táboře nacházelo

⁸⁵ Archiv židovského muzea, Dějiny šoa, Dokumenty perzekuce 8, Praha 18. 9. 1945; DINER, s. 122–124; EMMERT, s. 31; HILBERG, *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 1*, s. 231–235; SEEMANN, *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944*, s. 53–62, 143an.

⁸⁶ BLODIG, Vojtěch, *Dějiny ghatta Terezín (1941–1945)*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 57–59; DRORI, Hana, HUPPERT, Jehuda, *Theresienstadt*, Prag 1999, s. 13an.

necelých 60 000 Židů. Bylo to zapříčiněno především transporty z Německa a Rakouska, které v této době přivezly okolo 43 000 osob. V tomto čase rovněž začaly i popravy ve zdejší malé pevnosti, které prováděly jednotky SS. Mnoho dalších Židů pak zemřelo následkem přeplněnosti tábora, díky čemuž se snáze rozšiřovaly smrtelné nemoci. Od jara 1943 ustaly transporty do Osvětimi, neboť se z propagandistických důvodů začalo se zkrášlováním tábora. Byla postavena kavárna, restaurace, divadlo apod., aby byla komise z mezinárodního červeného kříže, jež přijela v červnu, ujištěna, že je se Židy náležitě zacházeno. Díky těmto krokům, které byly dokonale využity propagandou, se podmínky v táboře zlepšily. Nicméně na podzim 1943 byly deportace opět obnoveny. V červnu 1944 pak proběhla další kontrola, po níž následovala deportace 18 400 Židů do Osvětimi. Ghetto se tak postupně vylidnilo a zůstalo zde jen 11 000 vězňů. Od počátku roku 1945 sem pak byli transportováni Židé z Osvětimi, kteří nestačili být zplynováni před osvobozením tábora Rudou armádou. Rovněž sem dorazilo mnoho účastníků tzv. pochodů smrti z ostatních táborů, kteří sem ještě v květnu zavlekli epidemii tyfu, jenž si na konci války vyžádal další stovky obětí. Terezín byl osvobozen Rudou armádou až jako jeden z posledních táborů v květnu 1945. Celkem tak tímto ghettem prošlo přes 140 000 lidí a dalších 15 000 osob sem dorazilo na konci války z ostatních táborů. Zahynulo zde okolo 35 000 Židů ať už vinou poprav či různých nemocí. Dalších 83 000 zemřelo po deportaci v Osvětimi.⁸⁷

2.3 Počáteční plány „konečného řešení“ po invazi do Sovětského svazu

Již na počátku východního tažení bylo zřejmé, že Židé, kteří žili na sovětském území, budou tvrdě stíháni. Nacházela se zde totiž hned po Polsku druhá nejpočetnější židovská komunita v Evropě. V západní části Sovětského svazu žilo před německou invazí okolo 4 milionů Židů, z čehož 1,35 milionu se nacházelo na polském území, které zabral Sovětský svaz na podzim 1939. Dalších 1,9 milionu se vyskytovalo v běloruském a ukrajinském teritoriu, 300 000 v Besarábii, 225 000 v Litvě, 95 000 v Lotyšsku, 50 000 na Krymu a pouhých 5000 v Estonsku. Z těchto 4 milionů pak 1,5 milionu Židů po německé invazi uprchlo dále na východ. Zbývající počet Himmler plánoval usmrtit. Těmto lidem neprospělo ani to, že byli spojováni s tzv. židobolševismem, který proklamovala Goebbelsova propaganda a obvinění z toho, že vyvolali další světovou

⁸⁷ Archiv židovského muzea, Dějiny šoa, Terezín 136; BLODIG, s. 60–66; DRORI, s. 15–17; EMMERT, s. 34an.

válku. Z těchto důvodů se německé jednotky chovaly ke zdejším Židům mnohem hůře, než jak se s jejich souvěrci zacházelo v jiných zemích. Vůbec nejbrutálněji s nimi jednaly oddíly SS Einsatzgruppen, které postupovaly za frontovou linií s jediným cílem: „*Vybíjet lidi tzv. nižších ras přímo na místech, kde žili.*“⁸⁸ Z tohoto faktu vyplývalo, že se nemělo jednat jen o válku dobyvačnou, ale i o válku rasovou.⁸⁹

Německý Wehrmacht již od počátku operace Barbarossa, která byla zahájena 22. června 1941, rychle pronikal na sovětské území. Během úvodních týdnů postoupil o několik stovek kilometrů. Z tohoto důvodu Hitler již 16. července vydal výnos, ve kterém dobyté území rozdělil na dva komisariáty, a to Ostland (Bělorusko, Estonsko, Litva a Lotyšsko) a Ukraine. Veškeré sovětské oblasti pak byly svěřeny pod správu Alfreda Rosenberga, jenž byl nově jmenován říšským ministrem pro okupovaná východní území. Tento německý teoretik byl jedním ze zakladatelů nacistické ideologie a zarytý antisemita. Vlivné slovo měl i u samotného Hitlera. Ve stejné době byl rovněž rozšířen i Generální gouvernement, k němuž byla přičleněna Halič, západní Ukrajina a některá polská území, jež byla v roce 1939 zabrána Sovětským svazem. Na konci července nacistické vedení počítalo s rychlou porážkou Sovětského svazu. Tudíž mohlo přikročit k sestavení plánu na získání „životního prostoru“ a s tím souvisejícího řešení židovské otázky. Hitler prozatím nepromýšlel, jak s Židy naloží. O tom vypovídal i jeho projev z 22. července 1941: „*Kam Židy pošleme, jestli na Sibiř nebo na Madagaskar, je úplně jedno.*“⁹⁰ Proto také již 31. července říšský maršál Göring pověřil v dopise Reinharda Heydricha, aby sestavil konečnou podobu řešení židovské otázky. Někteří historici tak do tohoto okamžiku zasazují počátek tzv. „konečného řešení“. O tomto tématu spolu dotyční hovořili již na jaře téhož roku, ale až nyní tyto teze získaly písemný podklad. Heydrich do těchto plánů mohl zahrnout veškeré nacistické organizace, které ke splnění tohoto úkolu potřeboval. V této době se nicméně stále uvažovalo s přesunem veškerého židovského obyvatelstva (tedy 11 milionů osob), na nejvýchodnější zauralská území, kde by ale s největší pravděpodobností stejně našli jen smrt v podobě pracovního vyčerpání, hladu, zimy či různých nemocí. Hitler do této doby stále odolával nátlaku ze strany Himmlera a Heydricha tyto deportace zahájit,

⁸⁸ MOULIS, Vladislav, *Holocaust na území Ruska, Ukrajiny a Běloruska*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 196.

⁸⁹ Tamtéž; RHODES, Richard, *Páni nad smrtí: SS skupiny zvláštního nasazení a počátek holocaustu*, Praha 2004, s. 115.

⁹⁰ KRYL, s. 161.

neboť chtěl vyčkat na porážku Sovětského svazu, kterou již Himmler s Heydrichem považovali za téměř jistou.⁹¹

Již v srpnu téhož roku však přišly první komplikace s postupem německé armády, která nepřítele podcenila, a ten začal po prvotních porážkách klást houževnatý odpor. Pro nacistické velení tak začaly vyvstávat problémy ve všech oblastech. Deportace na východ bylo opět nutno oddálit, což se nelíbilo správcům polských žup, kterým byly odsuny slibovány již několik měsíců. Etničtí Němci, kteří již byli přesunuti do nově přiřčených říšských oblastí, navíc požadovali navrácení do svých původních domovů, které se nyní nacházely rovněž pod německou správou. Tyto problémy měl vyřešit Heinrich Himmler, jenž byl tímto problémem pověřen 12. září. Pod jeho kompetencí se tak nacházel Generální gouvernement a sovětské oblasti, ve kterých řídil přesídlovací akce. Z této situace zákonitě vyplývalo, že Židé nacházející se v těchto oblastech budou muset pryč. V této době však již byli Židé ve velké míře vyháněni a zabíjeni místními kolaborantskými jednotkami, které spolupracovaly s oddíly Einsatzgruppen.⁹²

Již v srpnu 1941 začal Himmler pracovat na „konečném řešení“ židovské otázky. Musel se ale přizpůsobit nastalé válečné situaci, neboť potřeboval propojit způsob dopravy Židů a jejich usmrcení. Zároveň ale musel vycházet z toho, co za dané situace bylo reálné a co nebylo. Proto také nařídil Albertu Widmannovi, jenž byl chemik Kriminalisticko-technického institutu v Berlíně, aby vynalezl určitý způsob usmrcování, který by byl levný, dal by se provádět ve větším množství a současně nepůsobil na psychiku popravčích tak drasticky, jako to bylo u běžného zastřelení. Z toho tak lze vyvodit, že *„nejpozději v srpnu 1941 byl osud sovětských Židů zpečetěn“*.⁹³ Další otázka spočívala v místě poprav. Himmler vybral běloruské město Mogilev, které leželo na řece Dněpr. Právě po Dněpru by byli Židé deportováni do zdejšího koncentračního tábora. Řeka byla totiž vhodná pro lodní dopravu, neboť byla pro své široké koryto splavná, měla mírný spád a po většinu roku nezamrzala, což se o ostatních sovětských tocích říci nedalo. Především by ulehčil železniční dopravě, která s postupem fronty byla stále více zatěžována. Widmann tak již v září provedl test na 20 pacientech, které usmrtil pomocí výfukových plynů, jenž vehnal do hermeticky uzavřených místností. Tuto techniku poprav tak převzal po lékařích, kteří podobným

⁹¹ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 181–184; KRYL, s. 160–164; ROSEMAN, s. 50–53.

⁹² GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 184–186, 201.

⁹³ ROSEMAN, s. 46.

způsobem vraždili své pacienty v rámci programu T4. Tito lidé mu tak byli nyní nápomocni v jeho pokusech, neboť program T4 byl na konci srpna 1941 ukončen. Z těchto pokusů byly poté vyvinuty plynové nákladní vozy, které používaly jednotky Einsatzgruppen a od konce roku 1941 se běžně využívaly v některých koncentračních táborech. V říjnu tak bylo po Dněpru do Mogileva deportováno prvních 50 000 Židů ze Soluně. V létě téhož roku byl zahájen nábor nových dozorců, kteří měli obsluhovat krematoria, jenž se měla v listopadu v Mogilevě postavit. Z těchto plánů ovšem brzy sešlo, neboť bylo rozhodnuto, že plánované krematorium s 32 komorami bude vystaveno v Osvětimi.⁹⁴

Hitler, jehož názor zastával i Himmler, na počátku října chtěl, aby byli veškeří Židé z německého území deportováni na východ. K jeho rozhodnutí mohlo napomoci i vyjádření Alfreda Rosenberga, jenž tvrdil, že Sověti deportují etnické Němce daleko na východ, kde jich většina za hrozných podmínek umírá. Můžeme tedy tvrdit, že „odvlečení Židé měli zemřít ‚přirozenou smrtí‘, část jich měla pomřít hladem a pomrznout v ghettech a táborech, část se měla pod barbarským policejním režimem udřít k smrti“.⁹⁵ Možná proto také Heydrich již 10. října 1941 jednal o židovské otázce v Protektorátu Čechy a Morava, kde od 27. září téhož roku zastával funkci zastupujícího říšského protektora. Z tohoto jednání vzešel protokol, který vystihuje: „*Hlavní body Heydrichových plánů ‚řešení židovské otázky‘ v protektorátu, které pak v Berlíně navrhl k uskutečnění v celoevropském rozsahu.*“⁹⁶ Rozhodl, že z tohoto území bude odvezeno prvních 88 000 židovských obyvatel, kteří budou rozděleni mezi ghetta v Lodži, Minsku a Rize. Hitler původně chtěl, aby tito Židé byli deportováni rovnou na východ, bez mezistanice v ghettu, ale válečná situace to neumožnila. Podobná jednání pak probíhala i v samotném Německu a Rakousku. Eichmann tak ještě v tomtéž měsíci zorganizoval první transporty z těchto území, které směřovaly do Lodže a deportovaly celkem 20 000 Židů a 5000 Romů. Tito lidé pak měli být evidováni jako váleční zajatci a komunisté, jež byli ale běžně stříleni. Z toho plyne, že již v této době, nacistické vedení posílalo na východ Židy s jasným cílem, a to usmrtit je. Slovo evakuace tak již bylo synonymem termínu vyvražďování. V tomto čase nicméně ještě zcela organizované zabíjení pomoci

⁹⁴ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 203–207.

⁹⁵ Tamtéž, s. 168.

⁹⁶ KYNCL, Vojtěch, *Symbol nedůstojné justice: Wolfgang Wolfram von Wolmar v kontextu ‚konečného řešení židovské otázky‘ v protektorátu Čechy a Morava*. In: *Historický obzor* 24, 2013, 9–10, s. 224.

plynu neprobíhalo, ale pravděpodobně o něm bylo rozhodnuto. Na tom se shodují i někteří historici.⁹⁷

Na podzim 1941 tak Himmler společně s Heydrichem začali připravovat výstavbu prvních ryze vyhlazovacích táborů. V té době totiž již mohli vycházet jak ze zkušeností z programu T4, tak z Widmannových pokusů v Mogilevě. Těmto novým cílům se tak musely podřít i ostatní záležitosti. Dne 21. října bylo zakázáno v Generálním gouvernementu zřizování nových ghatt, neboť jich podle soudobých plánů již nebylo zapotřebí. O dva dny později pak byla zcela zastavena emigrace Židů z celého území Říše. Lze tak říci, že v této době bylo nejspíše rozhodnuto o podobě tzv. „konečného řešení“ židovské otázky. Společně s Hitlerem se na tomto plánu pravděpodobně museli podílet i Himmler, Heydrich a Göring, jež do této záležitosti postupně začleňovali i další významné osoby, které se nějakým způsobem na této genocidě podíleli. Mezi prvními tak o tomto plánu byli nejspíše informováni Hans Frank, či Arthur Greiser, jež byli správci území, na kterém se měly vraždy odehrávat. Společně s nimi do toho byl pravděpodobně začleněn i Adolf Eichmann, který to měl vše koordinovat. Jakým způsobem byl tento plán schválen, můžeme jen těžko říci, neboť se mohlo jednat o rozkaz, ústní domluvu mezi zúčastněnými, nebo to mohlo být jen samotné přání Vůdce. Co však bylo jasné, bylo to, že „*vyhlazení bude provedeno formou rychlého, doslova průmyslově realizovaného vraždění, které také bude nejlevnější*“.⁹⁸ Někteří historici nicméně rozhodnutí o „konečném řešení“ datují do jiné doby. Většina se ale shoduje na době někdy mezi červencem a prosincem 1941.⁹⁹

V listopadu 1941 tak začala výstavba prvního vyhlazovacího tábora v Belzec. Řídil ji Odilo Globocnik, jež zastával post velitele SS a policie v lublinské oblasti. Později měl na starosti vyhlazování zdejšího židovského obyvatelstva. Poté byly v této oblasti také postaveny tábory v Treblince a Sobiboru, jež byly společně s Belzecem kmenovými tábory při operaci Reinhard, která byla zahájena na jaře 1942. Na podzim 1941 se ovšem začalo experimentovat také s jiným plynem. Poté co se zjistilo, že popravy pomocí oxidu uhelnatého (CO) jsou finančně náročné a neustálé dovážení plynových lahví poměrně složité, bylo přistoupeno ke kyanovodíku, neboli též Cyklonu B. Tento plyn byl dodáván v podobě krystalů, které byly zakonzervovány. Po kontaktu se vzduchem se však přeměnily ve smrtící jed zapáchající po mandlích, který v pozdější

⁹⁷ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 208–214; ROSEMAN, s. 55.

⁹⁸ KRYL, s. 164.

⁹⁹ Tamtéž.

době usmrtil miliony lidí. První pokusy s Cyklonem B se pak uskutečnily v prosinci 1941 v koncentračním táboře v Osvětimi, kdy bylo zabito 600 sovětských zajatců a 250 Židů. V prosinci 1941 se ale začaly objevovat problémy na východní frontě, které rozhodly, že vyhlazování evropských Židů, se bude provádět především na polském území. Hans Frank pak v této době začal přímo vyzývat k likvidaci židovského obyvatelstva v Generálním gouvěrnementu, což se také následně začalo uskutečňovat. Ústředny pro židovské vystěhovalce se proměnily v ústředny pro uspořádání židovské otázky, jež měly organizovat transporty. Spadaly tak pod oddělení IV B 4 při RSHA, jemuž předsedal Adolf Eichmann. Toto oddělení tak koordinovalo židovské transporty z jednotlivých měst právě za spolupráce již zmíněných ústředí.¹⁰⁰

2.4 Jednotky Einsatzgruppen

Podobné oddíly těm, jež organizovaly na východní frontě pogromy proti židovskému obyvatelstvu, v Říši existovaly již od roku 1938. Postupně se podílely na likvidaci politických odpůrců nacistické strany v Rakousku, Sudetech, Protektorátě Čechy a Morava a po přepadení Polska i na jeho území. Heydrich tyto jednotky v září 1939 rozdělil do pěti uskupení po zhruba 500 mužích, k nimž se postupně přidávali tamní kolaboranti. Z těchto jednotek se o několik let později rekrutovali i dozorcí v koncentračních táborech. Na polském území se tyto jednotky, jež vedl Kurt Eimann, zaměřovaly především na likvidaci polské inteligence, jako byli např. politici, úředníci, vědci, učitelé či duchovní. V jejichž řadách se pochopitelně vyskytovalo také určité množství polských Židů. Od října 1939 se zmíněné oddíly podílely na usmrcování nemocných pacientů nacházejících se v léčebných ústavech. Na jaře 1941 byly tyto jednotky téměř u konce s plněním svých úkolů, neboť polská inteligence byla potlačena a židovské obyvatelstvo bylo přemístěno do Generálního gouvěrnementu či různých ghett. Zároveň byly již v této době vytvářeny nové jednotky s označením Einsatzgruppen, které měly na jejich činnost v podstatě navázat, i když v mnohem rozsáhlejší a brutálnější podobě. Tyto původní jednotky Einsatzgruppen tak za dobu svého působení na polském území, vypálily a vyplenily přes 530 měst a vesnic a provedly přes 700 hromadných poprav, při nichž bylo usmrceno necelých 16 500 lidí.

¹⁰⁰ EMMERT, s. 36; GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 214–216; KRYL, s. 168–170.

Na počátku války však všechny pogromy nedělali pouze členové těchto skupin, nýbrž i řadoví vojáci Wehrmachtu, kteří měli silné antisemitské přesvědčení.¹⁰¹

Na jaře 1941 zaútočil Adolf Hitler v projevu na SSSR, jenž byl podle něj ve spojení s nepřátelským židovským živlem. Proto také byly do německého Pretzsche svolány vybraní lidé, jenž se měli zúčastnit tří-týdenního výcviku pod vedením Bruna Strechenbacha, který byl nutný pro zařazení do nově vzniklých jednotek Einsatzgruppen. Byly zřízeny celkem čtyři oddíly, které měly postupovat za frontovou linií a plnit zvláštní úkoly. Byly jimi především likvidace Židů a politických nepřátel. Heydrich tyto cíle po počátku operace Barbarossa ještě blíže specifikoval a shrnul ve čtyřech bodech: likvidace členů kominterny; veřejných představitelů komunistické strany a členů ústředních, krajských a okresních výborů; lidových komisařů a Židů v sovětských služkách. Do této poslední kategorie pak byli de facto zahrnováni všichni Židé. Z těchto bodů tak můžeme vyvodit: „*Bolševismus nebyl chápán jako vláda jedné třídy, nýbrž znamenal spíše rasově ideologické překřížení ‚židovské inteligence‘ a ‚slovanské podřadnosti‘.*“¹⁰² Toto možné spojení rovněž využívala nacistická propaganda k ospravedlnění činů těchto jednotek, které nyní mohly přistoupit k masovému vyhlazování. Každé této jednotce byla přidělena určitá oblast: skupina A operovala v pobaltských zemích pod vedením Waltera Stachleckera; oddíl Arthura Nebeho s označením B, byl zaměřen na běloruské území; jednotka C, v jejímž čele stál Otto Rashe, byla přidělena na Ukrajinu a poslední uskupení D Otty Ohlendorfa postupovalo v Besarábii a oblastech kolem Černého moře. Každý z těchto oddílů se skládal z různého počtu mužů, kteří do nich vstupovali dobrovolně. Tito jedinci s brutální pověstí se rekrutovali především z řad SS, SD, SiPo, policie či podobných organizací. Většina z nich měla vyšší vzdělání. Byli to tedy inteligentní lidé. Otázkou tedy zůstávalo, proč takto vzdělaní lidé, působili v těchto vraždících oddílech. Buď byli naprosto zfanatizováni nacistickou propagandou, nebo těmto antisemitským a antibolševickým názorům skutečně věřili. Lze se domnívat, že „*víra Němců ve správnost vyhlazování Židů vysvětluje také povahu všeobecné dobrovolnosti, s níž se Němci na likvidaci evropských Židů podíleli.*“¹⁰³ Toto je však jen jedno z možných

¹⁰¹ ROSEMAN, s. 34–38.

¹⁰² DINER, s. 125.

¹⁰³ GOLDHAGEN, Daniel J., *Hitlerovi ochotní katani*, Praha 1997, s. 392.

vysvětlení, proč se tito lidé onoho jednání dopouštěli. Další může například spočívat v tom, že tito příslušníci plnili pouze rozkazy a „přání“ svých nadřízených.¹⁰⁴

Jednotky Einsatzgruppen se pak dále členily na pohotovostní komanda (Einsatzkommandos) a zvláštní komanda (Sonderkommandos). Největším oddílem byla skupina A, která se skládala z 900 mužů a členila se na dvě Einsatzkommanda a dvě Sonderkommanda. Naopak nejmenším uskupením s 500 členy bylo Einsatzgruppe D, jenž se dělilo na čtyři Sonderkommanda a jedno Einsatzkommando. Ke všem těmto uskupením pak byly přiřčeny místní dobrovolnické oddíly, jež se skládaly z pomocných policejních praporů a zdejších milic. Každá ze všech čtyř hlavních skupin, byla tak dohromady složena z 3000 mužů. Celkem se tak tyto jednotky, jež operovaly na sovětském území, skládaly z 16 zcela motorizovaných útvarů různého typu. Jelikož byly tyto oddíly relativně malé a nevládaly by všechno dělat samy, byly na sovětském území zřízeny i tzv. židovské rady (Judenrat), které jim pomáhaly registrovat a rozdělovat Židy na práce schopné a nepracovní. Součástí práce těchto oddílů však nebylo jen bezcitné vraždění, nýbrž i zabavování a shromažďování soukromého majetku perzekuovaných osob. Nemovitý majetek pak často ničili a vypalovaly, což mělo podobný charakter jako při rabování o Křišťálové noci. Zde se ale tyto akce rozrostly do mnoho násobně větších rozměrů. Většina sovětských Židů, i těch, kteří sem uprchli z polského území, se nacházela v tzv. židovském pásmu osídlení, jež se dělilo na 25 správních oblastí a zasahovalo od Baltu až k Černému moři.¹⁰⁵

První popravky se uskutečnily již 23. června 1941 v Kaunasu, kde operovala Einsatzgruppe A. Zde bylo za spolupráce místních kolaborantů pozabíjeno několik desítek lidí. Tito vlastizrádci se totiž mstili za hrůzy, které na nich spáchaly oddíly NKVD. Nacistická propaganda této situace využila a následující vraždy tak svalovala na místní obyvatele. V příštích dnech se pak počet poprav zvýšil. Místní Židé byli shromažďováni v pevnostech, které pocházely ještě z dob první světové války, a zde poté zastřeleni. Celkem tady tak zemřelo několik tisíc kaunaských občanů. Heydrich poté 1. července oficiálně schválil vraždění Židů a bolševiků. Z těchto skupin ovšem vyjmul polskou inteligenci. Himmler na to poté navázal v rozkazu z 11. července, kdy nařídil, aby se popravky uskutečňovaly mimo město na odlehlých místech a v naprostém utajení. Po provedení rozkazu o popravě pak měly být hromadné hroby řádně zamaskovány. Z počátku byly výkony rozsudků praktikovány tak, že na jednoho vězně

¹⁰⁴ BENZ, s. 60an.; EMMERT, s. 26; RHODES, s. 13–25.

¹⁰⁵ MOULIS, s. 196–199.

stříleli vždy tři popravčí. Bylo to dáno tím, aby se snížilo psychické zatížení na osoby, jež tyto vraždy prováděly. Postupem času ale bylo od tohoto postupu upuštěno, neboť to nebylo časově, ani materiálně efektivní. Nacistické vedení se často rovněž pokoušelo vyprovokovat místní obyvatelstvo, aby provádělo pogromy na svých židovských sousedech. Tato taktika byla úspěšná. Asi nejznámějším pogromem, při němž byli v roli popravčích místní občané, se odehrál již 10. července ve východo-polské vesnici Jedwabné. Zde bylo povražděno několik stovek židovských obyvatel jejich polskými spoluobčany.¹⁰⁶

V průběhu července 1941 vydal Stalin rozkaz k utvoření partyzánských uskupení, které měly škodit německému Wehrmachtu. Himmler, jemuž Hitler 17. července rozšířil na východě pravomoci pro boj s vnitřním nepřítelem, na to zareagoval rozkazem k likvidaci práceschopných Židů. Jednalo se tak de facto jen o muže, neboť tvrdil, že tyto Židé zmíněné partyzánské jednotky vedou. Současně nařídil, aby se tamní obyvatelstvo nechalo vyhladovět, čímž by zemřelo až milion lidí, jež by tak uvolnili místo pro etnické Němce, kteří se chtěli navrátit zpět do původních domovů. Tento plán však již na podzim 1941 kvůli neuspokojivé válečné situaci ztroskotal. Nicméně nedostatkem potravin nastala velká úmrtnost v řadách sovětských zajatců. Těch do konce roku 1941 následkem hladu, špatných životních podmínek a vlivem poprav za účelem ušetření potravin v táborech zemřelo okolo 2 milionů. Aby efektivně využil místní kolaboranty, povolil Himmler v rozkazu z 25. července vytvoření pomocných policejních sborů, do kterých tyto lidé mohli vstupovat a pomáhat tak jednotkám Einsatzgruppen v „práci“. Nicméně aby se civilní obyvatelstvo a organizace mohly na těchto akcích podílet, muselo být vše písemně schváleno. K tomu napomohlo Göringovo pověření ke „konečnému řešení“, které vydal 31. července. To ovšem bylo spojeno i s tím, že se budou muset začít zabíjet i židovské ženy a děti, které byly do této doby převážně ušetřeny. Bylo to logické vyústění situace, které muselo dříve či později nastat. Zároveň to mělo i jeden praktický aspekt, a to ten, že tím nacistické vedení zabránilo možnosti budoucí pomsty právě ze strany židovských dětí a žen za zabití otce a manžely. Lze tedy říci, že *„nejpozději v srpnu 1941 tak byl osud sovětských Židů zpečetěn“*.¹⁰⁷ Od této doby se již nerozlišovalo mezi jednotlivými Židy. Jednotky Einsatzgruppen si pak ani neověřovaly totožnost jednotlivých osob. Prostě si své oběti vybíraly podle vzhledu či aktuální nálady. Proto se také mezi jejich oběťmi vyskytovalo

¹⁰⁶ RHODES, s. 44–56.

¹⁰⁷ ROSEMAN, s. 46.

velké množství osob, jež nebyly židovského původu, a zároveň neměly označení politických nepřátel Říše.¹⁰⁸

Himmler k tomuto kroku totiž přistoupil již v polovině srpna. Od této doby tak probíhaly popravy téměř v každé obsazené vesnici, čímž se mělo dosáhnout tzv. Judenfrei, tedy prostoru zbaveného Židů. V téže době tak díky tomuto rozkazu bylo v pripjatských bažinách zabito okolo 15 000 Židů různého věku a pohlaví, kteří tyto močály měli vysoušet. O několik dní později se uskutečnil masakr v ukrajinském Kamenci Podolském, při kterém jednotky Einsatzgruppen popravily 23 600 osob židovského vyznání. Více jak dvě třetiny těchto lidí tvořili uprchlí a vyhoštění Židé z Maďarska. Jednalo se tak o jeden z prvních větších pogromů uskutečněných na jednom místě. Velitelé jednotlivých oddílů museli rovněž vést statistiky o popravách, neboť jim bylo sděleno, že „*Vůdce má být soustavně informován o práci skupin zvláštního nasazení na Východě*“.¹⁰⁹ Z těchto údajů byly poté vyvozeny závěry, že popravy neprobíhaly v dostatečné rychlosti a množství. Proto bylo také v příštích měsících přistoupeno k pokusům s cílem nalézt jiné efektivní formy usmrcení.¹¹⁰

Dne 15. srpna byl Himmler svědkem hromadné popravy Židů v Minsku. Byl z toho pohledu zcela zděšen a sám tvrdil, že tento způsob popravy není humánní a je psychicky náročný. Tato zkušenost se tak stala dalším podnětem k tomu, aby byla vynalezena jiná metoda usmrcení. Nacističtí vědci mohli vymyslet prakticky cokoli, neboť na tomto území se nemuseli ohlížet na veřejné mínění. Jediné co je mohlo trápit tak bylo jen jejich vlastní svědomí. V těchto jednotkách se nacházelo i mnoho nováčků, kteří na nastalé situace nebyli zcela připraveni. Na druhé straně zde bylo zase určité množství lidí, kteří se v tom de facto vyžívali. Nicméně metody jiného druhu usmrcování byly spíše věcí vyhlazovacích táborů, které se brzy začaly stavět. Jednotky Einsatzgruppen stále používaly prosté popravy střelnou zbraní. Na podzim 1941 však začaly využívat i nákladní plynové vozy, neboť jejich současné tempo vraždění, nebylo podle nacistického vedení dostačující. Z počátku se využívaly nákladní korby, do kterých se vešlo 30–50 osob. Od prosince se pak začaly upřednostňovat větší komory, jež dokázaly usmrtit až 100 lidí najednou. I s použitím těchto nových plynových vozů, se však masové zabíjení mohlo pohybovat „jen“ v rádech desetitisíců, ne milionů, jak požadoval Himmler. Proto se také dále pokračovalo s experimentováním se smrtícími

¹⁰⁸ HILBERG, *Pachatelé, oběti, diváci*, s. 29an.; ROSEMAN, s. 40–46; SEEMANN, *Cesta do Wannsee*, s. 152.

¹⁰⁹ RHODES, s. 118.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 106–112, 117–124; HUSSON, s. 171; MOULIS, s. 199.

plyny, z čehož se již v blízké budoucnosti vyvinulo organizované vraždění pomocí stálých plynových komor.¹¹¹

S postupující frontou byl Hitler nucen přemístit i svůj hlavní stan. V září si tak vybral oblast kolem ukrajinského města Žitomir, kde měl být postaven jeho předsunutý bunkr Werwolf. Současně s tím rozhodl, že v okruhu 65 km od samotného bunkru, nesměl zůstat žádný Žid. Himmler tímto Hitlerovým rozkazem pověřil Friedricha Jackelna, jenž byl jedním z vyšších důstojníků působících v jednotkách SS Einsatzgruppen. Ten začal okamžitě jednat a již 15. září vpadl se svými muži do ghetta v Berdičevu, kde provedl selekci, po níž bylo 12 000 Židů odvedeno do nedalekého lesa. Zde byli po skupinách postříleni samopaly a jejich těla byla následně zahrabána v předem připravených výkopech. Následující den bylo v nedalekém městě Umanu vyzváno 24 000 židovských obyvatel, aby se shromáždilo na tamějším letišti ke sčítání. Místo toho však proběhla série poprav, jež trvala celý den. Po skončení tohoto aktu byla mrtvá těla pohřbena a zasypana nehašeným vápnem, jež mělo urychlit rozklad. Dne 19. září pak proběhly popravy v samotném Žitomiru, které si vyžádaly přes 5000 obětí. Zde se však na rozdíl od ostatních pogromů do role katů, proměnili členové ukrajinských milicí pod vedením jednotek SS. O tři dny později proběhl další pogrom v této oblasti. Jednalo se o popravy ve městě Vinice, kde bylo jednotkami zvláštních oddílů usmrceno přes 10 000 lidí, jež vyznávalo židovskou víru. V průběhu několika následujících týdnů pak proběhly pogromy i v ostatních vesnicích, které si vyžádaly další tisíce obětí. Úplného „Judenfrei“ bylo však dosaženo až v prosinci téhož roku. Nicméně někteří Židé se v této oblasti přece jen nacházeli, a to ti, kteří se podíleli na samotné výstavbě bunkru.¹¹²

Největším pogromem spáchaným na židovských občanech ze strany jednotek Einsatzgruppen, se však stal ten v Babím Jaru. Německý Wehrmacht dobyl 19. září 1941 ukrajinský Kyjev. Navzdory tomu probíhaly ve městě záškodnické akce, které byly přisuzovány Židům. Z tohoto důvodu byla vydána vyhláška, která vyzývala veškeré Židy ve městě, aby se 29. září shromáždili na náměstí se zavazadly. Bylo jim řečeno, že budou deportováni někam za prací. Místo toho byli vyhnáni na tři kilometry dlouhý pochod směrem ke zdejší roklí nazývajícím se Babí Jar. Tam na ně čekalo již Sonderkommando 4a spadající pod Einsatzgruppe C, společně s ukrajinskou milicí. Po

¹¹¹ KERSHAW, Ian, *Hitler 1936–1945: Nemesis*, Praha 2004, s. 429; KRYL, s. 166an.; RHODES, s. 143, 148.

¹¹² RHODES, s. 134–142.

příchodu k této rokli museli Židé odevzdat veškeré své věci a svléci se do naha. Poté byli po skupinách odváděni přímo do rokle, kde si museli lehat na již mrtvá těla svých předchůdců (tzv. sardinková metoda). Vzápětí byli střeleni zezadu do týlu. Celý proces se následně opakoval po dobu dvou dnů. Když byla hromadná poprava ukončena, byla rokle odstřelena a následně zasypana. V tomto případě lze uvést i přesný počet obětí: „Podle oficiálních zpráv operační skupiny C bylo během dvou dnů, tedy 29. a 30. září 1941, zavražděno 33 771 Židů.“¹¹³ Vraždění zde pak v menších skupinách pokračovalo ještě další rok. Celkem zde bylo usmrceno okolo 100 000 židovských obyvatel, sovětských zajatců a partyzánů, což z Babího Jaru učinilo největší masový hrob, který byl vytvořen jednotkami SS Einsatzgruppen.¹¹⁴

Babí Jar byl pouze jedním z mnoha pogromů na Židech. Takových, i když ne v takovém rozsahu, probíhalo na sovětském území tisíce (viz. Příloha č. 7 a č. 8). Od října 1941, kdy byly zahájeny deportace Židů z Říše, činnost těchto jednotek ještě zesílila. Projevilo se na např. ve velkých městech, která obsadila německá armáda. Největší pogromy tak v této době proběhly v Dněpropetrovsku, Oděse či na Krymu, kde zemřeli desetitisíce lidí. V listopadu pak proběhly další masakry např. v běloruském Slonimu, kde zemřelo přes 10 000 lidí, v ukrajinském Rovnu (21 000 obětí) či v původně západo-polském Koninu, kde byla poprava provedena obzvlášť krutým způsobem. Zde bylo celkem 8000 lidí vehnáno do jam, které byly naplněny nehašeným vápnem. Poté byly zaplaveny vodou, při čemž vznikla chemická reakce, která vytvořila silnou žiravinu, jenž tyto lidi de facto uvařila zaživa. Jednalo se o experiment, při kterém nacisté hledali další způsob, jakým by Židy mohli usmrcovat. Tato metoda však neměla valnější úspěch. Jeden z dalších větších masakrů se pak uskutečnil v lotyšské Rumbule nedaleko Rigy. Tato poprava měla v podstatě stejný průběh, jako ta v Babím Jaru, neboť odvedení Židé z řížského ghetta museli na místo popravy dojít pěšky, poté byli svlečeni a po skupinách o padesáti lidech byli popraveni. Rovněž si museli lehat na již zastřelené lidi a čekat na smrt, která přišla zezadu střelou do týlu. Většina z těchto lidí, když viděla ty mrtvá těla před sebou, byla psychicky na dně a smířila se se svým osudem. Toho dne (30. listopadu) zde zemřelo přes 13 000 Židů. Celá akce se ještě opakovala 8. prosince, při které zahynulo dalších 10 000 osob. Těmito dvěma popravami tak bylo řížské ghetto zcela vyliďněno a de facto zničeno. Všech 25 000 vězňů zde tak našlo smrt. Několik stovek osob totiž zemřelo ještě přímo v ghettu při

¹¹³ WETTE, Wolfram, *Wehrmacht: obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*, Praha 2006, s. 111.

¹¹⁴ BENZ, s. 63–66; RHODES, s. 160–167.

jeho uzavírání a někteří při samotném pochodu do Rumbuly k popravě. Do konce roku 1941 se pak uskutečnil ještě jeden velký pogrom v Oděse, kde bylo upáleno okolo 19 000 osob, jež se hlásilo k židovskému vyznání. Po těchto pogromech tak lze říci, že „brigády SS a Einsatzgruppen se staly předvojem a údernou silou konečného řešení židovské otázky“. ¹¹⁵ Toto „konečné řešení“ se v této době začalo již rozbíhat a do masovějšího rozsahu se adaptovalo až následující rok. ¹¹⁶

Mezi nejbrutálnější útvary jednotek Einsatzgruppen, tak lze zařadit Sonderkommando 4a Paula Blobela, jenž řídilo pogrom v Babím Jaru a mnoho dalších na ukrajinském území. Jako další pak můžeme uvést např. Einsatzkommando 3 pod vedením Karla Jägera. Tento velitel se svými muži popravil do konce roku 1941 přes 137 000 Židů, žijících na litevském území. Tato oblast tak byla od židovských obyvatel téměř „vyčištěna“. Zůstalo zde jen asi 35 000 lidí tohoto vyznání, jež byli určeni k pracovnímu nasazení. Úplné označení Judenfrei, pak získala jiná pobaltská země, a to Lotyšsko. V této oblasti bylo totiž popraveno 92 000 osob, jež vyznávalo židovské náboženství. Byla to tak drtivá většina těchto lidí, jež se na tomto území vyskytovalo. Z počátku však vraždění nepostupovalo příliš rychlým tempem, neboť v prvních dvou měsících východního tažení, bylo usmrceno „pouhých“ 50 000 sovětských Židů. Nicméně do konce roku 1941 se tento postup výrazně urychlil a jednotky SS Einsatzgruppen celkem zabily necelých 500 000 osob, jež vyznávalo židovské náboženství. Do konce války se tento počet zdvojnásobil. K těmto obětem musíme připočítat i nespočet lidí, kteří byli popraveni z politických a ideologických důvodů. V té době byl již cíl jednotek SS zcela zřejmý: „*Systematické vyvražďování Židů, Sintů a Romů, Poláků, Rusů a dalších národů, jimž se dostalo označení ‚rasově méněcenné národy‘*“. ¹¹⁷ Můžeme tak shrnout, že činnost těchto jednotek byla již součástí holocaustu. ¹¹⁸

¹¹⁵ HALE, Christopher, *Hitlerovi zahraniční katani*, Ostrava 2012, s. 192.

¹¹⁶ RHODES, s. 183–196.

¹¹⁷ BURLEIGH, s. 74.

¹¹⁸ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 198an.; HILBERG, Raul, *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 3*, Frankfurt am Main 1997, s. 1294; RHODES, s. 197–202.

3 Tábory ve Třetí říši

3.1 Koncentrační tábory

Nacistické vedení vytvořilo hned několik druhů věznic, které se postupem času přizpůsobovaly potřebám nastolené politiky. Mezi nejznámější patřily koncentrační a vyhlazovací tábory. První koncentrační tábor zřídil tehdejší mnichovský policejní prezident Heinrich Himmler již v březnu 1933 v Dachau. Nesloužil však pro zabíjení, ale pro shromažďování nepohodlných jedinců, jimiž byli převážně političtí oponenti nacistického režimu. Později zde byli umísťováni i „asociálové“, mezi něž řadili bezdomovce, tuláky, Romy, svědky Jehovovi či homosexuály. První vězni byli do tohoto tábora převezeni už po požáru Říšského sněmu. V této době však většinu vězňů tvořili němečtí občané, ne Židé. Tento, ale i jemu podobné komplexy nebyly utajovány, neboť nacistická propaganda hlásala, že slouží k politické převýchově vybraných jedinců. Za vysokými zdmi, které měly před veřejností ukrýt skutečné dění v táboře, však panovaly odlišné podmínky. Vězni byli využíváni na těžké manuální práce, trpěli nedostatkem hygienických potřeb a byli stísněni na malém prostoru. Dozorci, jež se skládali z řad SS, často také využívali fyzické násilí a šikanu. Z těchto důvodů rovněž vyplynula i velká úmrtnost těchto osob. Většina vězňů, jež si odpykala vyměřenou výši trestu, byla nicméně poté propuštěna.¹¹⁹

První velitel Dachau Theodor Eicke se natolik osvědčil, že byl již po několika měsících jmenován inspektorem všech dosud postavených koncentračních táborů. Samotné Dachau bylo poté povýšeno na školicí středisko dozorců a velitelů táborů, jež se zde naučili velké brutalitě. Postupně tak bylo v předválečném Německu postaveno velké množství malých a celkem šest velkých koncentračních táborů: Dachau (1933), Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937), Flossenbürg, Neuengamme (oba 1938) a Ravensbrück, jež byl vybudován v roce 1939 (viz. Příloha č. 9). Samotní Židé byli do těchto táborů deportováni ve větší míře až po Křišťálové noci, jež se odehrála v listopadu 1938. Přirozeně se určité množství osob s židovským vyznáním v těchto komplexech nacházelo už dříve. Nebylo to však z rasových, ale politických důvodů. V samotném Dachau se po Křišťálové noci ocitlo okolo 10 000 Židů. Většina z nich byla nicméně po určité době pod příslibem emigrace propuštěna. Prvním koncentračním táborem, který se rozprostíral mimo německé území, byl v rakouském Mauthausenu. Po vypuknutí druhé světové války se výstavba těchto komplexů rychle rozšířila i na nově

¹¹⁹ EMMERT, s. 20.

dobytá polská území. V roce 1940 zde byl vybudován nejznámější koncentrační tábor – Osvětim (Auschwitz I), který se vyznačoval mnohem horšími podmínkami, než jaké panovaly v ostatních táborech. Zde se nacházeli především polští Židé a později sovětští zajatci. Od roku 1941, kdy židovská otázka začala vstupovat do své poslední fáze, bylo v některých koncentračních táborech také přistoupeno k zabíjení vězňů. V některých komplexech byly nainstalovány plynové komory. Nicméně ve většině z nich stále převažovaly pracovní priority před usmrcením vězňů.¹²⁰

Osvětim, respektive Auschwitz I, byla postavena na Himmlerův rozkaz v červnu 1940 a do jejího vedení byl dosazen Rudolf Höss. Z počátku byla určena pouze pro politické vězně, ale později do ní byli odesíláni i Poláci, Židé a sovětští zajatci. V době, kdy vyhlazování židovského obyvatelstva již probíhalo v plném proudu, se do tohoto komplexu mohli dostat Židé prakticky z celé Evropy. Tábor se začal rychle rozšiřovat, neboť zdejší vězni byli určeni na tvrdou práci. Jednotlivé německé firmy si tyto osoby začaly najímat a pro maximální efektivitu si své pobočky stavěly v blízkosti samotného tábora. Nejvýznamnějším závodem v této oblasti se stal I. G. Farben. Celý komplex se tak rozprostíral na rozloze 40 km² a dělil se na 2000 malých poboček. Do této výměry jsou započítány i vedlejší tábory Birkenau a Monowitz a soustava výrobních hal jednotlivých závodů. V tomto táboře se v průměru nacházelo okolo 10 000 osob, jež bylo rozděleno podle pracovního zaměření do jednotlivých bloků a sektorů. Každý vězeň měl vytetované své osobní číslo a byl označen trojúhelníkem odlišné barvy: „*Červená pro politické vězně, fialová pro vykladače bible, černá pro asociály, zelená pro zločince, růžová pro homosexuály a modrá pro repatriované.*“¹²¹ Žlutou barvu pak nosili Židé. Zároveň byli odlišeni i velkým písmenem, jež udávalo národnost. Vzhledem k těžké fyzické vyčerpání se zdejší obyvatelstvo rychle proměňovalo. Životnost jednotlivých vězňů zde totiž činila jen několik měsíců. I přes to, že to byl koncentrační tábor, probíhaly zde popravy, konkrétně v nechvalně proslulém bloku 11. V pozdější době byl v této oblasti vybudován i tábor Monowitz (Auschwitz III), který plnil stejný účel jako Osvětim. Zde zahynulo fyzickým vyčerpáním 23 000 z celkem nasazených 35 000 židovských vězňů. V červenci 1941 bylo veliteli tábora Hössovi sděleno, že

¹²⁰ Tamtéž, s. 20an.; VENEZIA, Shlomo, *V pekle plynových komor*, Praha 2010, s. 174–176.

¹²¹ SCHARSACH, s. 128.

Osvětim byla vybrána k provedení „konečného řešení“ židovské otázky. Na počátku září zde pak byly uskutečněny první pokusy s Cyklonem B.¹²²

S počátkem války se podmínky v táborech zhoršily. Většina potravinových zásob a léků směřovala na frontu, z čehož vyplývaly hladomory a různé epidemie, které si svou daň vybíraly na životech vězňů. Rovněž se rozmohlo i usmrcování nepraceschopných vězňů. Přes to počet koncentračních táborů rostl. Stavěly se především na území Velkoněmecké říše a v Generálním gouvernementu. Vyskytly se samozřejmě i výjimky, jako byly třeba nizozemský Westerbork či běloruské Koldičevo. Celkem tak bylo po celé Evropě vystaveno okolo 15 000 takovýchto táborových jednotek, jež se vyznačovaly velkou variabilitou v rozloze (viz. Příloha č. 10 a č. 11). Byl to zdroj levné pracovní síly, jež zastávali především zajatci, a od roku 1942 stála dokonce značná část výroby v Říši na nich. Každý z táborů se tak zaměřoval na jiné osoby a práci. Ve Flossenbürgu se tak například nacházeli jen němečtí političtí vězni. Ravensbrück byl zase určen jen převážně pro ženy a děti. Co se týče samotných Židů, tak ti byli vězněni především v Sachsenhausenu, Buchenwaldu a Mauthausenu. Jelikož se většina táborů velice podobala svou brutalitou či pracovním nasazením, můžeme blíže specifikovat například právě již zmíněný Mauthausen. Byl uveden do provozu v srpnu 1938 a jednalo se o první komplex, jež se nacházel mimo Německo, konkrétně v Rakousku. Židé, jež pocházeli především z Polska a Sovětského svazu, pracovali v nedalekém kamenolomu 12–20 hodin denně, kde hloubili tunely či kutali šterk. Bylo to dáno tím, že Himmler rozkázal, že se z tohoto tábora nesmí nikdo vrátit živý. Díky tomu se také výrazně zvýšila úmrtnost. Lze tak uvést, že „v Mauthausenu nežil v období od konce roku 1942 do konce roku 1943 žádný Žid déle než měsíc, a přitom Mauthausen oficiálně nepatřil k vyhlazovacím táborům“.¹²³ S tím souvisela i zvýšená brutalita dozorců, kteří na nich prováděli různé pokusy, nechávali je umrznout, házeli je na elektrický plot, pouštěli na ně psy, týrali je hladem, shazovali je ze stráně do lomů či je jen prostě popravovali. Vyskytovala se zde i plynová komora, ve které byli vězni usmrcováni. Svým charakterem se tak Mauthausen blížil k vyhlazovacím táborům, nicméně tyto vraždy neprobíhaly v takovém měřítku, jako právě v těchto komplexech.

¹²² EMMERT, s. 38, 49; MAHER, Thomas V., *Threat, Resistance, and Collective Action: The Cases of Sobibor, Treblinka and Auschwitz*. In: *American Sociological Review* 75, 2010, 2, s. 263; VENEZIA, s. 181–183.

¹²³ GOLDHAGEN, s. 176.

Tímto táborem tak prošlo okolo 200 000 lidí, přičemž 120 000 z nich zde našlo smrt.¹²⁴

3.2 Vyhlašovaci tábory

Již před samotnou konferencí ve Wannsee, jenž se konala v lednu 1942, bylo rozhodnuto, že židovské obyvatelstvo bude vyhlazeno. Od podzimu 1941 se testovalo usmrcování pomocí plynu v uzavřených komorách, z čehož plynulo, že se budou muset vystavět vyhlašovaci tábory přizpůsobené tomuto druhu zabíjení. Rozhodl o tom samotný Hitler, i když: „*Důkazy, že by byl do těchto akcí zapojen, neexistují, nicméně vzhledem k obecnému fungování systému se to zdá být pravděpodobné.*“¹²⁵ Další otázka spočívala v jejich umístění. Logicky byly vybrány polské distrikty s největší koncentrací židovského obyvatelstva. Nicméně žádné jiné zkušenosti s výstavbou těchto typů tábora neměli. Kvůli utajení se je tak snažili umístit do odlehlých lokalit. Jak velké musely být a kolik jich mělo být pro maximální efektivitu postaveno, v této době nevěděli. Celkem jich nakonec nacistické vedení vybuodovalo šest: „*Chelmno a Osvětim na polském území začleněném do Říše, Treblinka, Sobibor, Majdanek a Belzec v Generálním gouvernementu.*“¹²⁶ (viz. Příloha č. 12 a č. 13) Prvním zcela ryze vyhlašovacím táborem nacházejícím se u Lodže bylo Chelmno. Zde byly již od 8. prosince 1941 prováděny první hromadné vraždy židovského obyvatelstva, které byly uskutečňovány v nákladních plynových vozech. Nicméně hlavní fáze organizovaného vyvražďování celého židovského národa byla zahájena až v následujícím roce operací Reinhard. Tato akce, jež byla zpětně nazvána po zesnulém vedoucím organizace RSHA a zastupujícím říšským protektoru Reinhardu Heydrichovi, byla zahájena v březnu 1942. Na jejím plnění se pak podílely především tři vyhlašovaci tábory, které byly kvůli tomuto programu speciálně vybudovány. Byly jimi Belzec, Sobibor a Treblinka. V Chelmnu, které své úkoly plnilo až do poloviny roku 1944, tak bylo z lodžského ghetta a jeho okolí, usmrceno přes 150 000 osob židovského vyznání.¹²⁷

Belzec vznikl jako první a jeho výstavba se datovala již od listopadu 1941. Účel jeho výstavby spočíval v usmrcení nepraceschopných Židů v lublinské oblasti. Měl tedy

¹²⁴ EMMERT, s. 48–50.

¹²⁵ ROSEMAN, s. 65.

¹²⁶ JOHNSON, s. 473.

¹²⁷ BROWNING, Christopher R., *Zur Genesis der „Endlösung“*. Eine Antwort an Martin Broszat. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 29, 1981, 1, s. 106an.; BURLEIGH, s. 164–168.

plnit stejný úkol, jako tábor v Chelmnu, jenž se ale zaměřil na Židy z lodžského ghetta. V prosinci téhož roku byl na post velitele tábora dosazen Christian Wirth, sadista se zkušenostmi z gestapa a projektu T4. Celý tábor byl velice malý a rozprostíral se pouze na čtvercovém půdoryse o délce stran 275 metrů. V tomto komplexu totiž nebylo zapotřebí mnoha budov, neboť nově příchozí Židé zde přežívali jen několik málo hodin. Z tohoto důvodu tak nebylo zapotřebí stavět téměř žádné ubytovací prostory. Kvůli naprostému utajení byl tábor rozdělen na dvě části. V první se nacházely příjezdové koleje s rampou, kde probíhala selekce. Dále pak sklady, kde bylo umístěováno oblečení a různé osobní věci. Rovněž také budova, kde se Židé svlékali před domnělou dezinfekcí a koupelí. Z tohoto místa následně vedl krytý tunel, tzv. šlauch, který ústil přímo v plynových komorách, jež se nacházely už ve druhé části tábora. Zde se mimo jiné nalézaly i hluboké jámy, kde byli pohřbeni usmrcení Židé. Oba sektory byly od sebe odděleny plotem, který byl obklopen větvemi kvůli maskování (viz. Příloha č. 14). Osoby, jež šly k popravě, totiž nesměly nic tušit. Vše pak bylo prováděno v nejvyšší rychlosti, aby si dotyčné osoby uvědomily co se děje až ve chvíli, kdy již bylo pozdě klást nějaký odpor.¹²⁸

Ve všech táborech se nacházely tři kategorie lidí. V první řadě to byli Židé, kteří v naprosté většině směřovali do plynových komor. Určité množství z nich pak bylo vybráno, aby se staralo o plynulost chodu celého tábora. Představovalo to: skladování oděvů, osobních věcí, vynášení těl z plynových komor a jejich následné pohřbívání. Tyto osoby byly ze začátku často obměňovány, aby se nevzbouřily, ale postupem času táborové vedení přišlo na to, že zaškolování nových osob bylo velice náročné. Proto se životnost těchto lidí postupně zvyšovala. Další výjimku pak představovali Židé, kteří vykonávali určitá řemesla, jako byli např. tesaři, ševci či krejčí. Tyto osoby pak mohly přežít i několik měsíců. Další kategorií byli ukrajinští dozorcí, kterých se v Belzecu nacházelo asi 200 a byli naverbováni ze sovětských zajatců. Posledními byli samotní Němci, jichž zde bylo pouhých 20. Bylo to dáno tím, že veškeré povinnosti k zabezpečení chodu tábora byly rozděleny mezi Židy a ukrajinské dozorce. Dalším důvodem pak bylo ušetření vlastních Němců od psychického nátlaku spojeného s vražděním. Lze tak shrnout, že „*Wirth vybuřoval továrnu na smrt, schopnou vyhubit statisíce, kterou mohla řídit hrstka Němců, přičemž všichni byli uchráněni psychického*

¹²⁸ ARAD, Jicchak, *Belzec, Sobibor, Treblinka: vyhlazovací tábory akce Reinhard*, Praha 2006, s. 33–38; REES, Laurence, *Osvětim: nacisté a konečné řešení*, Praha 2010, s. 157–160.

*stresu, jímž trpěly popravčí čety na Východě“.*¹²⁹ Wirth zvolil stejný způsob poprav, jako Widmann v Mogilevě. Nechal vybudovat tři komory, které vypadaly jako sprechy, do nichž byl vháněn oxid uhelnatý pomocí přibudovaných benzínových motorů. První hromadné popravky se pak uskutečnily v polovině března 1942.¹³⁰

Od tohoto data se zároveň uvádí počátek operace Reinhard, jenž s tímto vyhlazováním bezprostředně souvisel. Prvními oběťmi usmrcenými v Belzecu byli Židé z Lublinu. Při selekci, kterou prováděli lékaři, byla hrstka lidí vybrána, aby obsluhovala vše, co bylo nutné k zajištění plynulého chodu celého tábora. Zbytek lidí, který až do poslední chvíle netušil, co se s nimi stane, byl nekompromisně poslán do plynu. Takhle bylo během prvního měsíce fungování tábora zabito okolo 75 000 osob, z čehož 45 000 bylo z lublinské oblasti a 30 000 ze Lvova. V tu chvíli Wirth zastavil provoz tábora, neboť se domníval, že již splnil úkol. Na konci května byl však chod tábora obnoven, když mu byly přiřazeny další oblasti s židovským obyvatelstvem. Následně bylo usmrceno dalších 16 600 Židů z Krakova. Poté byl v červnu komplex opět na jeden měsíc uzavřen. Bylo to z toho důvodu, že plynové komory se rekonstruovaly a zároveň se stavěly nové. Celkem se tak zde nacházelo šest zděných komor o rozměrech 4x8 m s denní kapacitou 2000 osob, což razantně navýšilo počet obětí. Po těchto úpravách byl chod tábora opět obnoven, ovšem již pod vedením Gottlieba Heringa, jenž nahradil Wirtha, který dostal na starost správu všech tří vyhlazovacích táborů. Do konce roku 1942, kdy byl provoz Belzecu ukončen, bylo v tomto komplexu usmrceno okolo 600 000 osob.¹³¹

V době, kdy se v Belzecu rozbíhaly první masové vraždy, byla Richardem Thomallou započata výstavba obdobného vyhlazovacího tábora v Sobiboru, jenž se rovněž nacházel v lublinské oblasti u řeky Bug. Na jeho zbudování se mimo najatých místních dělníků podíleli také Židé, kteří byli po dokončení tohoto komplexu zplynováni. Velitelem byl jmenován Franz Stangl, který měl stejně jako Wirth zkušenosti z programu T4. Co se týče uspořádání samotného tábora, byl velice podobný tomu v Belzecu. Rozkládal se na ploše o výměře 600x400 m a členil se na tři sektory. První dva se shodovaly s Belzecem, tedy část pro odbavování Židů a skladování jejich věcí a část, kde byli usmrcováni. Ve třetím sektoru se nacházely ubytovny pro německé a ukrajinské dozorce, jichž zde sloužilo asi 100. V Belzecu byla totiž tato ostraha

¹²⁹ REES, s. 160.

¹³⁰ Tamtéž, s. 157–160.

¹³¹ ARAD, s. 78–84; EMMERT, s. 44.

ubytována v nedaleké vesnici. Jednotlivé části byly od sebe odděleny plotem a zamaskovány větvemi. Stejně to bylo i u obvodního oplocení, jež bylo navíc obklopeno strážnými věžemi (viz. Příloha č. 15). Rovněž zde platilo naprosté utajení a samotné oběti si měly až do poslední chvíle myslet, že jdou jen na dezinfekci či umytí. Místní obsluha jim dokonce dávala i stvrzenky na oblečení, které museli odevzdat, aby si mysleli, že jim bude později navráceno. Lze tedy shrnout, že „*proces zabíjení v Sobiboru byl skutečně vylepšenou verzí toho, co se provádělo v Belzecu*“.¹³² První transporty a jejich následné zlikvidování probíhalo již od května 1942, tedy necelé dva měsíce od zahájení výstavby tohoto komplexu. Nicméně první pokusná vražda 250 osob se uskutečnila již v dubnu téhož roku, ve třech nově postavených komorách o rozměrech 4x4 m, pomocí plynu vhnáného z benzínových motorů.¹³³

Jakmile přijel transport s Židy, bylo do samotného tábora vpuštěno jen 20 vagónů, neboť zdejší rampa neměla větší kapacitu. Zbytek musel čekat na nádraží ve městě, dokud se pro ně neuvolnilo místo. Dozorci, jež trávili většinu času v táboře, a tudíž nepřicházeli do kontaktu s okolním světem, ztráceli veškeré zábrany. Fyzické napadání a ponižování Židů tak bylo na denním pořádku. Během prvních tří měsíců, tedy do konce července 1942, bylo v táboře usmrceno necelých 100 000 osob, jež vyznávalo židovskou víru. Mezi nimi bylo 75 000 lidí z lublinské oblasti, 10 000 z Rakouska, 6 000 z Protektorátu Čechy a Morava a několik tisíc Židů ze Slovenska. Následující dva měsíce byl provoz tábora omezen, neboť probíhala rekonstrukce železniční trati, vedoucí do Sobiboru. V této době tak do tohoto komplexu směřovaly jen osoby z blízkého okolí, které byly deportovány pomocí jiné, než železniční dopravy. Ve stejném čase se rovněž zaučoval i nový velitel tábora Franz Reichleitner, který převzal pozici po přeloženém Stanglovi. Po obnovení deportací se tempo usmrcování mírně zvolnilo. Za následující rok, tedy do podzimu 1943, kdy byl tábor zrušen, bylo usmrceno 150 000 Židů. Dohromady v tomto komplexu zemřelo okolo čtvrt milionu lidí.¹³⁴

Poslední z těchto tří hlavních táborů, jehož výstavba započala v květnu 1942, se nacházel v Treblince. Byl dislokován ve stejné oblasti jako ty předešlé, nicméně byl z nich nejbližší Varšavě. Z toho lze usuzovat, že jeho primárním cílem byli Židé z varšavského ghetta. V této době probíhalo vraždění jak v Belzecu, tak v Sobiboru, z

¹³² ARAD, s. 85.

¹³³ Tamtéž, s. 40–46; REES, s. 160an.

¹³⁴ ARAD, s. 85–90.

čehož plyne, že tábor v Treblince již měl dostatečné praktické zkušenosti s fungováním tohoto vraždícího mechanismu. Co se týče struktury tábora, byl velice obdobný tomu v Sobiboru. Byl rozdělen taktéž na tři části o stejné výměře. Kvůli maskování však byla vybudována i druhá řada oplocení z protitankových zátaras (viz. Příloha č. 16). Celkovému utajení pak přispívalo i to, že celý objekt se nacházel v zalesněné lokalitě. Do vedení tohoto tábora byl jmenován Dr. Irmfried Eberl, jenž byl velice ambiciózní. Dokládalo to i to, že od července 1942, kdy započaly transporty do tohoto tábora, bylo každý den usmrceno okolo 6000 lidí. Od srpna téhož roku se ale do této „továrny na smrt“ začalo dovážet téměř dvojnásobné množství osob židovského vyznání. Na rozdíl od ostatních dvou táborů, se Eberl rozhodl tábor na dobu nezbytně nutnou pro výstavbu nových plynových komor dočasně neuzavřít. Z toho následně vyvstaly velké problémy pro zajištění samotného chodu tábora. Z těchto 12 000 osob, jež do tábora denně dorazily, byla obsluha plynových komor schopna zabít „jen“ 10 000. Vznikaly tak situace, kdy bylo do plynové komory o ploše 16 m², nahnáno 200–250 osob, které následně vzhledem k přeplněnosti doslova umíraly ve stoje. Zbytek nově příchozích byl střílen hned na nádvoří tábora, nebo byl stále zavřen ve vagónech na nádraží. Židovská obsluha tábora však nestíhala dostatečně rychle pohřbívat mrtvá těla, z čehož vyplynul nekoordinovaný chaos. Nově příchozí Židé viděli těla svých předchůdců a začali se vzpouzet. Někdy dokonce docházelo i k pokusům o útěk. Některá těla se již začala rozkládat a vznikl tak zápach, který se šířil do okolí. Vše se začalo zpomalovat a vězni ve velké míře umírali už ve vagónech. Jen za srpen zde bylo tak usmrceno neskutečných 312 500 osob, což vytvořilo smutný rekord, jenž překonala až Osvětim-Birkenau v roce 1944. Tyto osoby pocházely především z Varšavy (245 000), zbytek pak z Radomu (51 000) a Lublinu (16 500). Z těchto důvodů se tak veškeré utajení prakticky rozplynulo.¹³⁵

V srpnu 1942 provedli Globocnik a Wirth, jenž byl povýšen a nově získal dohled nad všemi třemi tábory inspekci, při níž byl Eberl odvolán. Zjistilo se, že zdejší morálka velice klesla a veškerá organizace již nefungovala. Na jeho místo byl dosazen současný velitel Sobiboru Stangl, který transporty dočasně omezil. Během této pauzy byl tábor uklizen od mrtvých těl a do října téhož roku bylo vystaveno dalších osm plynových komor, které zvýšily dosavadní kapacitu šestkrát. Z toho vyplývalo i to, že v roce 1942 zde bylo usmrceno nejvíc lidí ze všech vyhlazovacích táborů, a to přes

¹³⁵ Tamtéž, s. 47–53; KRÁKOROVÁ, Martina, KRÁKORA, Lukáš, *Treblinka: K historii jednoho z nacistických vyhlazovacích center*. In: Historický obzor 14, 2003, 5–6, s. 108–110; REES, s. 161–163.

700 000. Do dubna 1943, kdy byly plynové komory demontovány, zde zemřelo mezi 850 000 a 900 000 osob. Samotný tábor poté zanikl v srpnu 1943, kdy zde vypukla vzpoura vězňů. V srpnu 1942 byla svolána komise pod vedením Gersteina a Pfannenstiela, kteří prosazovali, aby byl v Belzecu, Sobiboru a Treblince používán Cyklon B, místo poruchových motorů, jež usmrcovaly pomocí oxidu uhelnatého. Himmler však tyto návrhy odmítl a rozkázal zůstat u osvědčených metod.¹³⁶

Nejnámější vyhlazovací tábor se však nacházel v Birkenau (Auschwitz II), jenž byl součástí obrovského komplexu v Osvětimi (viz. Příloha č. 17). Představoval cílovou oblast především pro Židy ze střední a západní Evropy. V pozdějších letech války sem de facto směřovali Židé ze všech území, která ovládala Třetí říše (Belgie, Francie, Jugoslávie, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Polsko, Protektorát Čechy a Morava, Rakousko, Řecko, Slovensko). Birkenau, jež se začala stavět v říjnu 1941, byla, co se týče rozlohy největším vyhlazovacím táborem, kde současně zahynulo i nejvíce osob. Samotné vyvražďování začalo od března 1942, tedy ve stejné době jako v Belzecu, ovšem zde se od začátku k usmrcování používal Cyklon B, tedy kyanovodík. Plynové komory vypadaly obdobně jako v ostatních táborech, kde byly zamaskovány jako koupelny. Mrtvá těla byla z počátku pohřbívána, poté spalována v krematoriích, a když ani tyto pece nestíhaly, byly sežehnuty na speciálních roštích vystavených v táboře. Většina příchozích byla nepráceschopná, takže se jednalo o starce, nemocné či matky s dětmi. Ostatní totiž směřovali do vedlejších táborů (Auschwitz I a Monowitz) na práci. I přes to se ale v Birkenau při selekci oddělovali práceschopní, kteří následně byli umístěni v druhé části tábora, jež byla oddělena nádražím. Zde se vyskytovalo okolo 100 000 osob, jež byly udřeny těžkou fyzickou prací. V této části se rovněž nacházelo velké množství budov, ve kterých byly ubytovány. Tímto sektorem se tak Birkenau od ostatních táborů lišila, neboť Belzec, Sobibor a Treblinka byly čistě vyhlazovacími tábory.¹³⁷

V roce 1943 se tábor rozšířil, přičemž v něm fungovaly čtyři krematoria a osm plynových komor, které dokázaly denně pojmout až 6000 osob. Bylo to i z toho důvodu, že v tomto roce byla operace Reinhard ukončena a většina vyhlazovacích táborů zrušena. Birkenau však se svojí činností pokračovala dále až do listopadu 1944, kdy byl tento komplex evakuován. Mimo klasického vyhlazovacího a pracovního tábora, se v Birkenau nacházel i cikánský a tzv. rodinný tábor, který měl sloužit

¹³⁶ ARAD, s. 98–104.

¹³⁷ EMMERT, s. 38; KRYL, s. 172–175.

k propagandistickým účelům a život v něm probíhal úplně jiným způsobem. Od září 1943 sem byly odesílány celé židovské rodiny z terezínského ghetta. Když ale Terezín obstál před mezinárodní komisí červeného kříže, byli zdejší zubožení Židé v březnu 1944 popraveni, neboť již nebyli zapotřebí. Jednalo se o největší vraždu spáchanou na českém obyvatelstvu (3700 osob) za období celého holocaustu. V tomto táboře se vyskytovala i tzv. Sonderkommando, jež se skládala z Židů, kteří plnili tu nejhorší práci. Stejný název měly i jednotky, které spadaly pod Einsatzgruppen, ty ale měly jiné zastoupení a odlišné úkoly. Tyto lidé pomáhali doktorům při selekci, shromažďovali oblečení a osobní věci. Poté obětem ještě před usmrcením stříhali vlasy pro průmyslové zpracování. Následně přišla ta nejhorší část v podobě vynášení mrtvých těl z plynových komor, kterým poté vytrhávali zlaté zuby. Pak tyto ostatky odnášeli ke kremaci či je přímo pohřbívali. Tyto pracovní oddíly fungovaly ve všech vyhlazovacích táborech, ovšem ne v takovém rozsahu jako zde. Za celou dobu fungování tak v tomto táboře zahynulo okolo 1 135 000 lidí, což ho řadilo na první místo v počtu obětí. Nejvíce Židů pocházelo z Maďarska (438 000), dále pak z Polska (300 000), Francie (69 000), Nizozemska (60 000), Řecka (55 000), Protektorátu Čechy a Morava (46 000), Slovenska (26 500), Belgie (25 000), Německa a Rakouska (23 000), Jugoslávie (10 000) a Itálie (7500). Dále se pak jednalo o 70 000 polských politických vězňů, 20 000 Romů a 10 000 sovětských zajatců.¹³⁸

Posledním vyhlazovacím táborem byl Majdanek, který se nacházel v těsné blízkosti Lublinu. O jeho výstavbě rozhodl Heinrich Himmler 21. července 1941, kdy byl na inspekci v lublinském ghettu. Tímto úkolem byl pověřen Odilo Globocnik, jenž byl velitelem jednotek SS v této oblasti. Z počátku se však mělo jednat o koncentrační tábor pro 50 000 vězňů, jež měli pracovat ve zdejších továrnách. V říjnu pak byli do tohoto komplexu přiřazeni někteří účastníci již zrušeného programu T4. Od konce téhož roku sem byli za pracovním účelem přiváženi i sovětské zajatci. Následující rok se tábor začal postupně proměňovat, přičemž se začalo i s organizovaným zabíjením. Vše zatím nicméně probíhalo v omezené míře, neboť do konce roku 1942 zde bylo usmrceno „jen“ necelých 25 000 osob. Od února 1943 se však struktura tohoto komplexu zcela zreorganizovala na vyhlazovací tábor, jenž začal plnit své účely. Bylo zde vystavěno celkem sedm plynových komor a krematorií. Společně s Birkenau se jednalo o jediné

¹³⁸ EMMERT, s. 39; KRYL, s. 186–188; REES, s. 302an.

komplexy, kde se k usmrcování používal převážně Cyklon B. Do července 1944, kdy byl tábor uzavřen, tak zde bylo zavražděno okolo čtvrt milionu lidí.¹³⁹

Lékaři se v táborech smrti nepodíleli pouze na selekci nově příchozích Židů, nýbrž i na různých pokusech, které na nich prováděli. Na jaře 1941 spustil Viktor Brack v koncentračních táborech projekt s označením 14f13 (14f značil inspektorát koncentračních táborů a 13 představovala příčinu smrti, v tomto případě zplynování), který navazoval na akci T4. Jednalo se o usmrcování Židů pomocí plynu. Když byla akce T4 na konci srpna 1941 ukončena, byli její protagonisté přeloženi do táborů, kde v této činnosti de facto pokračovali. Z jejich řad pocházeli i někteří velitelé táborů, jako byli např. Wirth, Stangl či Eberl. Největší rozšíření lékařských pokusů však bylo v Osvětimi, konkrétně na bloku 10. Zde prováděli doktoři Clauberg a Schumann výzkumy ve sterilizaci, jež praktikovali pomocí rentgenového záření a chemickými látkami, které vpravovali do ženských vaječnicků. Podobné pokusy byly využívány i na muže. Organizace I. G. Farben si například zdejší Židy kupovala, aby na nich mohla testovat nové léky. Nejhorší kapitolu těchto pokusů však představoval Dr. Josef Mengele, jenž se do Osvětimi dostal v květnu 1943. Zabýval se dětskou genetikou, při níž využíval především romské děti a dvojčata. Chtěl zjistit, jak se rodí více dětí, aby to mohl praktikovat na německých ženách, za účelem zvýšení a zrychlení porodnosti. Představoval tak ideálního nacistu, jenž maximálně opovrhoval vězni a neměl žádné zábrany. Během jeho experimentů bylo zavražděno tisíce židovských vězňů. Lékaři však v táborech dělali i jiné věci: „*Sestavovali rozpisů služeb, organizovali směnný provoz zplynování a spalování, stanovovali množství smrtícího plynu, dávali pokyn k otevření kohoutků, špehýrkou pozorovali smrtelný zápas obětí, konstatovali, že nastala smrt, a vyplňovali příslušné formuláře.*“¹⁴⁰ Lze tak shrnout, že celou smrtící mašinerii ve vyhlazovacích táborech řídili převážně lékaři.¹⁴¹

¹³⁹ ARAD, s. 22an.

¹⁴⁰ SCHARSACH, s. 136an.

¹⁴¹ BURLEIGH, s. 165; EMMERT, s. 40; HILBERG, Raul, *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 2*, Frankfurt am Main 1997, s. 1001–1013; REES, s. 184–192.

4 Konference ve Wannsee

4.1 Průběh jednání

Cesta k samotné konferenci ve Wannsee začala již 31. července 1941, kdy říšský maršál Hermann Göring pověřil Reinharda Heydricha, aby zorganizoval plán k uskutečnění tzv. konečného řešení židovské otázky. Činnost jednotek Einsatzgruppen byla již totiž nedostatečná a nedokázala vyhovět požadavkům nacistického vedení. V září byl do tohoto úkolu zasvěcen i Adolf Eichmann, který začal objíždět jednotlivé koncentrační tábory a sbírat praktické zkušenosti se zabíjením lidí. Na podzim téhož roku se začaly uskutečňovat také pokusy s usmrcením Židů pomocí jedovatých plynů. Ve stejné době se rozbíhala i výstavba vyhlazovacích táborů, z čehož plyne, že na této konferenci nebylo rozhodnuto o vyvraždění židovského obyvatelstva, jak se laická veřejnost ve větší míře domnívá. Dokládalo to i to, že Hitler již 25. října 1941 v rozhovoru s Himmlerem a Heydrichem konstatoval, že se jeho proctví z ledna 1939 začíná naplňovat. Na jednání ve Wannsee navíc nebyl přítomen Hitler a nikdo jiný neměl takovou pravomoc, aby mohl rozhodnout o genocidě. Vzhledem k systému vlády, jaký ve Třetí říši existoval, musel o této věci rozhodnout právě on. Historici dodnes přesně ani nevědí, proč se jednání vůbec konalo, neboť již od listopadu 1941 svolávali Himmler s Heydrichem různé menší schůze s jednotlivými organizacemi a civilní správou, kde diskutovali na obdobná témata. Jediné co bylo jisté, je to, že tato konference měla jen podřadný charakter, když už vše podstatné bylo rozhodnuto. Účastníci této schůze se totiž spíše zabývali zdokonalením organizace a spornými případy v otázce, kdo má a kdo nemá být usmrcen. Lze tak říci, že „*protokol z Wannsee dodnes zůstává nejnázornější a nejvíce programovou výpovědí o způsobu, jakým nacisté prováděli genocidu*“.¹⁴² A to z toho důvodu, že prakticky shrnul vše, co se již provádělo. V době, kdy proběhla samotná konference, tedy v lednu 1942, totiž hromadné usmrcování židovského obyvatelstva již probíhalo.¹⁴³

Vedením tohoto jednání byl pověřen Reinhard Heydrich, který řídil RSHA, a tudíž měl pod svou pravomocí gestapo, kriminální policii a SD. Zároveň v oné době zastával i post zastupujícího říšského protektora v Protektorátu Čechy a Morava. Měl představu, že by napřed měli být usmrceni úplní Židé z Říše, poté z Východu a nakonec ze zbytku Evropy. Následně by měli na řadu přijít židovští míšenci. Vše by pak mělo

¹⁴² ROSEMAN, s. 10.

¹⁴³ DWORKOVÁ, Debórah, PELT, Robert J. V., *Osvětím 1270 až současnost*, Praha 2006, s. 287–291.

být dokončeno, za předpokladu že by operace probíhala podle plánu, mezi lety 1944 a 1947. Brzy se však ukázalo, že je situace složitější a vyžádá si mnohem více času. Heydrich si poté za svého zástupce zvolil Adolfa Eichmanna, jemuž následně sdělil: „*Führer nařídil fyzickou likvidaci Židů.*“¹⁴⁴ Eichmann, jenž vedl oddělení IV B 4 a současně koordinoval deportace židovského obyvatelstva do ghatt a koncentračních táborů, nabídku přijal. Heydrich poté sestavil seznam osob, jež zastávaly posty na nejdůležitějších ministerstvech a v organizacích, které se zabývaly židovskou otázkou. Eichmann pak těmito lidem mezi 29. listopadem a 1. prosincem 1941 zaslal pozvánky, ke kterým bylo přiloženo Heydrichovo pověření z 31. července, v němž mu bylo nařízeno se touto otázkou zabývat. Dotyční se měli 9. prosince dostavit do Wannsee, jež byla okrajová čtvrť nacházející se na jihozápadě Berlína u stejnojmenného jezera. Původně se jednání mělo uskutečnit v bývalé budově interполу na adrese Am Kleinen Wannsee 16, ale bylo to změněno na letní sídlo nacházející se v Am Grossen Wannsee 56–58. Celá čtvrť se skládala z luxusních rezidencí, kde v předválečné době paradoxně žili i Židé. Postupně se sem však začali stěhovat němečtí pohlaváři a sídlila zde ředitelství různých nacistických organizací. Samotná vila byla postavena na počátku první světové války pravicovým průmyslníkem Friedrichem Minouxem, jenž ji v roce 1941 prodal organizaci SD. Nacházela se na klidném neformálním místě s výhledem na větší ze dvou jezer ve Wannsee. Z tohoto důvodu si ji Heydrich vybral k uskutečnění konference, jež se měla zabývat osudem milionů osob.¹⁴⁵

Pozvány byly důležité osoby, které většinou zastávaly funkce tajemníků a podtajemníků. Lze je rozdělit do dvou skupin: lidé, kteří zastupovali ministerstva odpovědná za židovskou otázku a organizace, jež se zabývaly rasovými otázkami. Lze tak shrnout, že to byly v podstatě instituce, které nahrazovaly kabinetní vládu ve Třetí říši. Den před plánovanou konferencí, tedy 8. prosince, byla schůze narychlo odložena. Japonsko totiž 7. prosince zaútočilo na americkou Tichomořskou flotilu, kotvící v přístavu Pearl Harbor a vstoupilo do války se Spojenými státy. Většina z pozvaných tak musela odcestovat na shromáždění, na kterém se jednalo o nastalé situaci. Z této schůze pak 11. prosince vzešlo vyhlášení války Spojeným státům americkým, čímž definitivně začala světová válka. Následující den se Hitler sešel s říšskými a župními vedoucími. V projevu, který přednesl, opět odkazoval na své proroctví z 30. ledna 1939,

¹⁴⁴ RHODES, s. 213.

¹⁴⁵ BENZ, s. 7an.; EMMERT, s. 36; GÖTZ, *Vordenker der Vernichtung*, s. 453–455; KRYL, s. 170–172; ROSEMAN, s. 72–74, 82–84.

v němž tvrdil: „*Pokud se mezinárodním židovským finančníkům v Evropě i mimo ni podaří vehnat národy do další světové války, nebude výsledkem bolševizace světa, a tudíž vítězství judaismu. Výsledkem bude vyhlazení židovské rasy v Evropě.*“¹⁴⁶ Chtěl je tak vyvraždit jako partyzány, neboť je již nepřirovnával jen k bolševikům, ale i k západním plutokratům. Někteří historikové tvrdili, že si Hitler Židy ponechával jako pojistku proti vstupu Spojených států do války. Nyní je však již nepotřeboval. Někteří historikové tak k tomuto okamžiku přisuzují rozhodnutí o konečném řešení židovské otázky. Tyto Hitlerovy proslovy je však třeba brát s rezervou, neboť byly chaotické a často si i protiřečily. Hitlerově psychice neprosperovaly ani neúspěchy na východní frontě, jež se začaly v této době prohlubovat. Proto také byla konference odložena o šest týdnů. Čekal, až jak se situace na východě vyvine. Teprve 8. ledna 1942, dostal Eichmann od Heydricha svolení k rozeslání nových obsílek, které zvaly účastníky k jednání stanoveného na úterý 20. ledna.¹⁴⁷

Celkem se této konferenci mělo účastnit 15 osob, včetně Heydricha a Eichmanna. Někteří se však nemohli dostavit a tak poslali své zástupce. Místo Hanse Franka přijel Josef Bühler, jenž zastupoval civilní správu Generálního gouvernementu a Eberhard Schöngarth, který ve stejné oblasti spravoval bezpečnostní policii. Za zaneprázdněného ministra spravedlnosti Franze Schlegelbergera dorazil Roland Freisler. Ministerstvo vnitra vyslalo Wilhelma Stuckarta. Z úřadu pro čtyřletý plán přijel Erich Neumann. Úřad říšského kancléřství pak zastupoval Friedrich Wilhelm Kritzinger. Ministerstvo zahraničí místo indisponovaného Ernsta von Weizsäckera vyslalo Martina Luthera. Alfred Meyer a Georg Leibbrandt pak rokovali za ministerstvo pro okupovaná východní území. Kancelář nacistické strany zastupoval Gerhard Klopfer. Otto Hofmann dorazil z pověření hlavního úřadu pro rasové otázky a osídlování místo Ulricha Greifelta, jenž musel řešit problémy s přesunem etnických Němců z jižního Tyrolska. Gestapo a oddělení IV podléhající RSHA zastupoval jejich šéf Heinrich Müller, pod něhož spadal i samotný Eichmann. Jako poslední byl pozván Rudolf Lange, jenž byl šéf bezpečnostní policie v Rize a zároveň velitel Einsatzkomanda 2.¹⁴⁸

¹⁴⁶ RHODES, s. 210.

¹⁴⁷ CÍLEK, s. 32–34; DINER, s. 126–130; KERSHAW, *Nemesis*, s. 444, 448–451; HUSSON, s. 301–304; ROSEMAN, s. 75–82.

¹⁴⁸ GERLACH, Christian, *The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews*. In: *The Journal of Modern History* 70, 1998, 4, s. 771–773; HUSSON, s. 298–301; ROSEMAN, s. 110–120.

Mimo těchto 15 význačných osobností se ve vile nacházel i početný personál, který hosty obsluhoval a poskytoval jim pohodlí. Samotného jednání pak byla přítomna i stenografka, která později sepsala za patronace samotného Heydricha a z osobních Eichmannových poznámek protokol z konference ve Wannsee. Lze tak o Heydrichovi říci, že „*starostlivě dbal o to, aby slova jako ‚usmrcení‘, ‚vyhlazení‘, ‚likvidace‘ a podobně byla ze závěrečných protokolů vymazána*“.¹⁴⁹ Celkem bylo sepsáno 30 těchto kopií a rozesláno mezi jednotlivé účastníky, kteří je po přečtení měli kvůli utajení zničit. Přesto byla jedna kopie (konkrétně výtisk číslo 16) v březnu 1947 objevena americkými vyšetřovateli. Byla zapadlá ve spisech německého ministerstva zahraničí a odkryla tak tajemství konference, o které doposud nikdo nevěděl. Historikové se domnívají, že se konference mohl účastnit i Rolf Günther, jenž byl podřízeným Eichmanna a měl pořizovat rovněž záznam z jednání. Jeho zpráva se však nedochovala. Většina ze zúčastněných byla velice vzdělaná a více než polovina z nich měla dokonce doktorát. Zároveň byli relativně mladí. Polovina z nich byla mladší 40 let a jen dva byli starší 50 let.¹⁵⁰

Hosté byli svoláni na poledne 20. ledna 1942 do vily ve Wannsee. Někteří pozvaní měli nepatrné zpoždění, neboť v té době zesílil tuhý mráz a začalo sněžit. Po obědě, který byl pro ně připraven, se přistoupilo k samotnému jednání, jež trvalo zhruba hodinu a půl. Většinu tohoto času hovořil samotný Heydrich, který de facto vedl monolog. Nikdo z dotyčných se neodvážil cokoli namítnout. Až na konci se rozhořela krátká debata o daném tématu. Heydrich svůj projev začal tím, že opět poukázal na své pověření od Hermanna Göringa z 31. července. Poukazoval na problémy, které do této doby Židé německému národu způsobili a na řešení, jež byla neúčinná. Nepřipadalo tak jiné řešení, než je odstranit. Místo emigrace měli být deportováni na východ za prací, což bylo jen nouzové opatření, neboť již v této době se rozbíhalo organizované zabíjení. Na východě, kam putovali napřed přes tranzitní ghetta, měli být rozděleni podle pohlaví a práceschopnosti. Židé, kteří nebyli schopni práce, měli být rovnou usmrceni, ostatní měli nastoupit k těžkým pracím, kde by s největší pravděpodobností stejně zahynuli. Kdyby přesto přežili, jako výběr nejsilnějšího židovstva, znamenali by pro árijskou rasu hrozbu, a tudíž by museli být rovněž popraveni. Z toho tak lze usuzovat, že nakonec měli zahynout všichni. Na veřejnosti pak Heydrich o těchto plánech informoval takto: „*Záměrem je ‚převzít koncentrační tábory Rusů‘, tato oblast má zcela v rozporu s tím,*

¹⁴⁹ WHITING, Charles, *Heydrich: sluha smrti*, Brno 2003, s. 149.

¹⁵⁰ ROSEMAN, s. 84–86.

co se domnívá většina lidí, „vysloveně dobrou, koncentrovanou zemědělskou infrastrukturu a vynikající zásoby surovin – ideální budoucí domovina pro 11 milionů evropských Židů“. ¹⁵¹ Z tohoto výroku tak vyplývalo, že skutečný záměr měl zůstat utajen. ¹⁵²

Dále pak apeloval na spolupráci jednotlivých organizací, jež se měly podřídit SS a jemu samotnému, neboť se počítalo s odstraněním více než 11 milionů Židů z celé Evropy. Eichmann k tomuto jednání sestavil podrobný seznam Židů, kteří se nacházeli v jednotlivých zemích (viz. Příloha č. 18 a č. 19). Deportace se tak měla například týkat i Židů, jež žili ve Velké Británii, Irsku či severní Africe. Tento plán a jednotlivé počty tak byly zřejmě přežaty z června 1941, kdy se ještě počítalo s útokem na tyto země. Heydrich prosazoval, aby byli Židé nejprve deportováni z Německa a Protektorátu Čechy a Morava. Poté se mělo postupovat od západoevropských zemí směrem na východ. S tímto plánem ale nesouhlasil Josef Bühler, jenž prosazoval, aby deportace začaly v Polsku, konkrétně v Generálním gouvěrnementu. Určitou výjimku požadoval i Otto Hofmann. Chtěl, aby Židé, kteří byli zaměstnáni v důležitých podnicích, byli ušetřeni od deportací alespoň do té doby, než by za ně byla nalezena adekvátní náhrada. Zároveň zastupoval i Greifeltův názor, aby zabraný majetek po odsunutých Židech, byl rozdělen mezi nově přichozí etnické Němce. Tento postoj zastávali i správci v Generálním gouvěrnementu v čele s Frankem. Všechny tyto připomínky k původnímu Heydrichovu návrhu byly v podstatě přijaty. ¹⁵³

Největší debata se však rozhořela o tom, jak bude zacházeno s hraničními případy. O tom svědčil i seznam pozvaných hostů, díky nimž lze předpokládat, že to bylo hlavním tématem celé konference. Proto nebyl například pozván nikdo za Wehrmacht, ministerstvo financí či řízení transportů, kteří se tímto tématem nezabývali. Relativně dobré chování bylo přijato ke starcům a válečným veteránům. Židé nad 65 let měli být transportováni do komplexu v Terezíně, jež byl přeměněn na starobní ghetto. Zároveň sem měli být odsunuti i váleční veteráni, čímž se ale mysleli pouze zranění nebo vyznamenaní vojáci židovského původu. Mnohem složitější problém představovala otázka osudu židovských míšenců a Židů, kteří žili ve smíšeném manželství. Toto bylo také jedno z hlavních témat celé konference. Heydrich požadoval, aby míšenci 1. stupně, byli rovněž odesláni na východ. Ve výjimečných případech mělo

¹⁵¹ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 166.

¹⁵² REES, s. 93–96.

¹⁵³ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 181–184; ROSEMAN, s. 86–91.

dojít ke sterilizaci. Ministerstvo vnitra, které zastupoval Wilhelm Stuckart, chtělo míšence zase naopak ušetřit a „jen“ je sterilizovat, alespoň ty německé. Stuckart, jenž měl nejvíce námitek ze všech přítomných osob, totiž konstatoval, že poloviční Židé jsou zároveň polovičními Němci. Nakonec byl přijat kompromis v podobě usmrcení míšenců 1. stupně a ušetření od smrti míšenců 2. stupně, ale s nutnou sterilizací. V průběhu války byla tato politika ještě několikrát změněna a stejně to nebylo úplně striktně dodržováno, jak bylo nařízeno. Vždy záleželo na dané osobě, jak se k dané věci postavila. Co se týče osob žijících ve smíšených manželstvích, tak ty se měly posuzovat individuálně (podle určitých zásluh), ale většina měla směřovat „alespoň“ do ghett. Zde padlo rovněž několik protinávrhů. Nakonec bylo přijato řešení, v němž rodiny, kde byl muž Žid, směřovaly na východ. Ale v rodinách, kde muž Žid nebyl, byly sterilizovány nebo putovaly do ghett.¹⁵⁴

Wannsee se tak stalo místem, kde Heydrich vystoupil z Himmlerova stínu, neboť zde výrazně posílil své pravomoci. I přesto, že celou konferenci měla mít pod kontrolou SS. Himmler, jako Heydrichův přímý nadřízený měl do vily dokonce natažené telefonní spojení, aby byl o průběhu jednání neustále informován. Všichni účastníci byli zarytí nacisté a v žádném případě s Židy nesoucí. Drobné námítky, jež zazněly, byly jen praktického, nikoliv však ideologického rázu. Z tohoto důvodu tak Heydrich bez větších potíží prosadil prakticky vše, co žádal. Lze tak říci, že zúčastnění měli jen jediný úkol: „*Vyslechnout a vzít na vědomí referát Reinharda Heydricha, který neopomněl zdůraznit, že hovoří v zastoupení samotného říšského kancléře.*“¹⁵⁵ Všichni přítomní tak de facto schválili již probíhající genocidu a upřesnili sporné oblasti této otázky, což Heydrich potřeboval ke spolupráci patřičných organizací. Skončil tak spor mezi RSHA a civilní správou v Generálním gouvernementu. Není vyloučeno, že se zde věci nazývaly pravým jménem, ovšem při sestavování závěrečného protokolu, byl kladen důraz na použití vhodných slov, které měly genocidu zakrýt. Nepoužívala se tak slovní spojení jako např. smrt, likvidace, vyvraždění a podobně, ale odsunutí, vyprovodění či přesídlení. Navzdory všem snahám, se Němcům jejich skutečné úmysly zakrýt nepovedly a paradoxně se jednalo o nejlépe zdokumentované masové zabíjení v dějinách lidstva. Tato schůze tak měla konečné řešení začlenit do běžné politiky a praxe a současně měla ospravedlnit všechny zúčastněné tím, že se schovali za nařízení samotného Vůdce. Lze tak shrnout, že konference ve Wannsee nebyla místem, kde bylo

¹⁵⁴ ROSEMAN, s. 99–104.

¹⁵⁵ CÍLEK, s. 33.

rozhodnuto o vyvraždění evropského židovství. Stala se spíše jejím symbolem. O tomto vyprávělo i to, že do března 1942, kdy opravdu začalo systematické vraždění ve vyhlazovacích táborech, bylo již 10 % Židů, kteří zahynuli při holocaustu, už mrtvých.¹⁵⁶

4.2 Důsledky konference ve Wannsee

Po skončení této tajné schůzky se tak mohlo přikročit k systematickému vraždění židovského obyvatelstva, na němž spolupracovaly všechny organizace, a již nevznikaly žádné administrativní problémy. Za tímto účelem tak byla na některých důležitých pozicích provedena výměna osob za ty, jež byly k dané otázce více loajální. Realita však bylo trochu jiná. Celému tomuto systému velel Heinrich Himmler i navzdory tomu, že Heydrichův vliv po konferenci velmi zesílil. Hlavní vlna zabíjení tak začala na počátku roku 1942 a skončila v druhé polovině roku následujícího. Tato doba se tak ve větší míře shodovala s operací Reinhard. K uskutečnění tak obrovského projektu však nestačily pouhé popravy či otravy v plynových vozech. Musely se vystavět komplexy, kde se mělo pravidelně a jednoduše zabíjet. První vyhlazovací tábory se začaly budovat již na podzim 1941. Systematické vraždění se však vyjma tábora v Chelmnu, kde plynové komory fungovaly již od prosince 1941 a s čímž se vraždění židovského obyvatelstva přeneslo ze Sovětského svazu do Polska, začalo provádět od března 1942. S tím byla zároveň zahájena i operace Reinhard. Tato akce získala své pojmenování až zpětně v červnu 1942, po zesnulém Reinhardu Heydrichovi. S touto operací tak započalo usmrcování ve vyhlazovacích táborech v Belzecu a Auschwitz-Birkenau. Kvůli akci Reinhard, kterou vedl v lublinské oblasti Globocnik, byly později uvedeny do provozu i tábory Sobibor (květen 1942) a Treblinka (červenec 1942). Jako poslední vznikl vyhlazovací tábor v Majdanku, který byl přestavěn z tamějšího koncentračního tábora v únoru 1943.¹⁵⁷

Od ledna 1942 se musely židovské rady a židovské obce zapojit do organizování transportů. Bylo to z toho důvodu, aby osoby určené k deportaci věřily, že budou jen přemístěni a nasazeni na nucených pracích. Dávalo jim to tak určitý pocit důvěry, když se na tom podílely i organizace, v nichž byli například osobně členy. Poté, co daným osobám přišlo předvolání do transportu, byli povinni se dostavit na určitá místa.

¹⁵⁶ BURLEIGH, s. 71; GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 216–219.

¹⁵⁷ CÍLEK, s. 34–39; GERLACH, s. 780–792.

Především se jednalo o sběrné tábory. Zde se k nim jednotky SS chovaly relativně dobře, chtěly totiž, aby vše proběhlo v klidu. Židé si poté často museli dokonce zakoupit i jízdenku. Když však nastoupili do dobytčích vozů, jejich životní podmínky se razantně změnily. Jen název vlaky smrti, jak se těmto vozům přezdívalo, hovořil za vše. V okamžiku, kdy Židé směřovali do vyhlazovacích táborů v Polsku, byl jejich hmotný majetek zabavován. Jednotlivé domácnosti, různé věci a také cennosti, byly rozděleny mezi nově příchozí etnické Němce. Určitou část těchto věcí si přirozeně jako kořist mezi sebe rozdělovaly i jednotky SS. Celý tento proces se tak opakoval téměř každý den po dobu několika let. Většina transportů v této době směřovala do vyhlazovacích táborů. Určitá část z nich nicméně stále ještě putovala do ghatt či koncentračních táborů na nucenou práci. Podle Heydrichova 3. rozšířeného krátkodobého plánu z předešlých let, mělo právě v této době, tedy od ledna 1942 do ledna 1943, probíhat i vysídlování židovského obyvatelstva do ghatt, za účelem uvolnění místa pro etnické Němce z východních území. Vzhledem k tomu, že tzv. konečné řešení již běželo a situace na východní frontě nebyla taková, jak se před několika měsíci počítalo (Sovětský svaz měl být již poražen), ztrácel tento plán smysl a nakonec se nerealizoval.¹⁵⁸

Po konferenci ve Wannsee se vraždící systém začal rychle rozšiřovat. Začaly se zvyšovat jednotlivé kvóty na usmrcení židovského obyvatelstva, z čehož plynulo, že tábory v Belzecu a Birkenau nestíhaly plnit zadané normy. Z tohoto důvodu tak započala výstavba dalších již zmíněných vyhlazovacích táborů. Když byl Himmler v polovině července 1942 na inspekci v Generálním gouvernementu, nařídil (konkrétně 19. července), aby byli všichni Židé nacházející se v této oblasti do konce roku 1942 vyvražděni. Odkazoval se tak na Hitlerovo prohlášení z 23. ledna 1942, ve kterém tvrdil, že veškeré židovské obyvatelstvo musí z Evropy zmizet, k čemuž dodal: „*Jestli nebudou chtít jít dobrovolně, pak nevidím jiné řešení než jejich likvidaci.*“¹⁵⁹ Z toho plynulo, že se musely zvýšit kapacity jednotlivých táborů. Ve většině komplexů tak začala výstavba dalších plynových komor. Tyto tábory tak již měly jen jediný úkol, a to zabíjet lidi. Toto rozšiřování s sebou neslo i větší nároky na koordinaci jednotlivých fází, za které byl ve většině případů zodpovědný Adolf Eichmann. Vše na sebe muselo přesně navazovat, aby nedocházelo ke zbytečným časovým prodlevám. Započalo to shromážděním Židů, následoval jejich transport do vyhlazovacích táborů, kde proběhla selekce, usmrcení a nakonec spálení či pohřbení. Tento cyklus se opakoval den co den.

¹⁵⁸ EMMERT, s. 36an.; GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 70–74.

¹⁵⁹ DWORKOVÁ, s. 290.

Jen v akci Reinhard tak bylo do konce roku 1942 usmrceno 1 274 166 osob, z toho v Treblince 713 555, v Belzecu 434 508, v Sobiboru 101 370 a v Majdanku 24 733. Tyto přesné údaje byly zachyceny britskou zpravodajskou službou v německé depeši. Celkem v této operaci pak zahynulo okolo 1,7 milionu osob, jež měly židovské vyznání.¹⁶⁰

První deportace začaly v oblastech, kde se nacházely samotné vyhlazovací tábory. Jednalo se tedy o Polsko a Generální gouvernement, což se jevilo jako logické vyústění. Jednak to bylo nejbližší a tudíž organizačně nejjednodušší, zároveň transporty v těchto oblastech již nějakou dobu probíhaly a nakonec se na tom shodli i jednotliví účastníci na konferenci ve Wannsee. Když SS převzala moc nad Židy od civilní správy, ztratil Frank část svých pravomocí. V Generálním gouvernementu totiž začal deportace řídit Hermann Höfle, který tak společně s Globocnikem prakticky vedl operaci Reinhard. Oba ale byli podřízeni Eichmannovi. Höfle vybíral cílové tábory podle toho, aby to bylo organizačně co nejjednodušší a finančně přívětivé. Při samotných transportech pak spoléhal především na železniční dopravu, při které nejčastěji využíval dobytčí vozy. Denně mělo být podle plánu vypraveno 200 těchto vozů s 25 000 Židy. Nicméně kvůli potřebám východní fronty se těchto počtů nikdy nedosáhlo. Poté následovaly transporty z Německa a z Protektorátu Čechy a Morava. První vlakové soupravy z tohoto území však odjely již po 10. říjnu 1941, kdy o tom rozhodl Heydrich na jednání v Praze. Na jaře 1942 pak například začaly deportace ze Slovenska, kde byla u moci kolaborantská vláda. Od června téhož roku se přidaly odsuny z Belgie, Nizozemska a obsazené části Francie. Postupně se tak do vyhlazovacích táborů dostávali Židé ze všech okupovaných území. Od jara 1943 začala deportace i z jihovýchodní Evropy, konkrétně z Řecka a Makedonie (viz. Příloha č. 20). V Sovětském svazu transporty primárně neprobíhaly, neboť zde působily jednotky Einsatzgruppen. V listopadu 1943 na tuto akci navázala obdobná operace s krycím názvem Dožínky, jež se zaměřila především na Židy z lublinské oblasti. Do konce roku 1943 bylo celkem usmrceno okolo 4,5 milionu lidí.¹⁶¹

Do operace Reinhard byli zapojeni i Židé z ghatt. Mezi prvními bylo vybráno ghetto v Lublinu, odkud již 16. března 1942 bylo odesláno 1400 osob do Belzecu. Nemocní, nebo ti, kteří se vzpouzeli či skrývali, byli na místě rovnou zastřeleni. Ostatní se vydali na pochod k nejbližšímu vlakovému nádraží, kde byli naloženi do dobytčích

¹⁶⁰ REES, s. 156an., 173.

¹⁶¹ ARAD, s. 54–63; CÍLEK, s. 38–41.

vozdů a deportování do vyhlazovacích táborů. Do jednoho takového vagónu bylo nahnáno okolo 150 lidí, což bylo dvakrát více, než jeho kapacita. Vlaky jely i několik dní, přičemž Židé v nich často neměli dostatek vody, jídla a hygienických prostředků. Proto také v těchto vlcích panovala velká úmrtnost. Obdobně to probíhalo i v ostatních ghettech. Naopak v ghettech, která se nacházela v blízkosti vyhlazovacích táborů, deportace pomocí železnic neprobíhaly. Zdejší Židé do těchto táborů totiž dopochodovali sami. Transporty z největšího ghetta ve Varšavě, kde se nacházelo okolo 350 000 osob, probíhaly od 22. července téhož roku. Každý den bylo vybráno 6000 Židů, kteří byli odesláni do Treblinky (ukončeno 21. září). Takto to ve většině ghatt probíhalo až do konce roku 1942, kdy začaly být jednotlivé komplexy postupně zavírány. V Generálním gouvernementu tak například zbylo jen 60 ghatt z původních 650. Himmler poté v únoru 1943 vydal rozkaz k postupné likvidaci všech zbylých ghatt.¹⁶²

V této době začal být ukončován provoz i v některých vyhlazovacích táborech. Jako první byl uzavřen v prosinci 1942 Belzec. Bylo to z toho důvodu, že prakticky splnil své úkoly v podobě vyvraždění Židů v dané lokalitě. V srpnu 1943 byl po vzpouře Sonderkommand zrušen také tábor v Treblince. Zde byly ale již plynové komory od dubna téhož roku mimo provoz, neboť dané požadavky taktéž splnil. Sobibor byl uzavřen rovněž kvůli vzpouře v polovině října. Tím definitivně skončila akce Reinhard, ale prakticky již neprobíhala půl roku. Všechny tyto tábory byly důkladně rozebrány a záznamy o jejich činnosti zničeny. Nacistické vedení totiž nechtělo nechat žádné důkazy o jejich existenci. Vyhlazování židovského obyvatelstva pak probíhalo v ostatních táborech. V nich se ale nacisté zaměřovali na osoby pocházející z ostatních okupovaných území a ne jen na Generální gouvernement a Polsko, jako Belzec, Sobibor a Treblinka. Proto také holocaust zasáhl Židy, ať už ve větší či menší míře, ve všech evropských zemích. Zbylé tábory byly poté likvidovány de facto až s blížící se frontou a hrozbou jejich odhalení. Tábor v Chelmnu byl uzavřen v červnu 1944, následující měsíc byl ukončen provoz v Majdanku a jako poslední byl v listopadu zrušen Auschwitz-Birkenau.¹⁶³

¹⁶² ARAD, s. 64–77; VYKOUKAL, s. 93–95.

¹⁶³ KRYL, s. 186–189.

4.3 Realita versus výsledky konference

Po tomto jednání se přirozeně přistoupilo k masovému vraždění ve vyhlazovacích táborech, jak bylo „rozhodnuto“. Nicméně to nebyl jediný způsob usmrcení, který se praktikoval. V této době totiž stále působily na sovětském území jednotky Einsatzgruppen, které zabíjely židovské obyvatelstvo a politické odpůrce střelnými zbraněmi či v nákladních plynových vozech. Faktem totiž zůstává, že v plynových komorách byla usmrcena „pouze“ polovina, ze všech obětí nacistického režimu. Zbytek byl buď zastřelen, nebo zemřel strádáním či fyzickým vyčerpáním v koncentračních táborech. Určitým paradoxem vzhledem k nacistické ideologii bylo i to, že z 20 milionů osob, které byly za celou dobu války zabity, vyjma vojáků padlých v boji, byla jen třetina židovského původu. Zbytek představovali Slované, které tvořily: „3 miliony Poláků, 7 milionů sovětských občanů a 3,3 milionu sovětských válečných zajatců.“¹⁶⁴ Z toho tedy vyplývalo, že Hitler plnil i další ideologické cíle v podobě získávání životního prostoru na východě. Určitou část obětí pak představovaly i lidé, na kterých byly prováděny různé lékařské či vědecké pokusy. Většina doktorů, jež působila v projektu T4, se uplatnila v koncentračních táborech, kde probíhala obdobná akce s označením 14f13. V tomto ohledu se nejvíce „zviditelnila“ Osvětim, ve které pracoval i Dr. Mengele. Co se týče vědeckých pokusů, byli vězni odesíláni do různých laboratoří, kde byli podrobeni „výzkumu“. Němečtí vědci totiž testovali nové technologie, které by napomohly Třetí říši vyhrát válku. Při všech těchto „bádáních“ tak přišlo o život desetitisíce osob.¹⁶⁵

Nacisté vyhladit všechny Židy stejně nemohli, neboť by to nebylo v jejich zájmu. I po konferenci ve Wannsee bylo velké množství židovského obyvatelstva posíláno do ghatt či koncentračních táborů. Tito lidé se totiž pro německé firmy stali levnou pracovní silou, kterou potřebovaly pro plnění norem nacistického válečného průmyslu. Jen samotné vedení SS počítalo se 175 000 židovskými vězni, kteří by plnili jejich stavební požadavky. Tuto situaci tak lze přirovnat k Hitlerovu výroku z 22. července 1941, kdy řekl: „*Kam Židy pošleme, jestli na Sibiř nebo na Madagaskar, je úplně jedno.*“¹⁶⁶ Zde to platilo rovněž, neboť zda měli Židé zemřít ve vyhlazovacích táborech či vyčerpáním při těžkých pracích nehrálo roli. Výsledek byl totiž stejný. Ba naopak, udržet Židy k smrti bylo pro nacistický režim ještě výhodnější, neboť jim

¹⁶⁴ RHODES, s. 148.

¹⁶⁵ Tamtéž; KRYL, s. 144.

¹⁶⁶ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 166.

poskytli důležité pracovní služby. Co se týče židovských míšenců a smíšených manželství, jež byly hlavními body na konferenci, byla situace zcela rozdílná. Pokyny, na kterých se nacističtí pohlaváři dohodli, nebyly dodržovány. Vznikaly administrativní potíže, kterým se paradoxně mělo zabránit. Celá tato otázka tak byla odložena a jednotlivé případy se řešily individuálně. Záleželo tak na přístupu osoby, která měla daný případ posoudit.¹⁶⁷

Každý úřad, jenž byl zastoupen na jednání ve Wannsee, měl plnit určitou roli ve složitém mechanismu systematického vraždění. Aby vše řádně fungovalo, musely jednotlivé organizace spolupracovat, což se ale vždy nedařilo. Oficiální dokument vzešlý z konference byl napsán tak, že v něm v podstatě nebylo nic jasného. Mělo ho totiž spatřit mnoho lidí, před kterými měl být pravý obsah skryt. Dokument tak splnil úlohu utajení. Dokonce tak dobře, že ani někteří úředníci vlastně nevěděli, o čem pojednával. Z tohoto důvodu také vznikaly různé problémy, ať už administrativní nebo technické, které nutily jednotlivé složky k improvizaci a vlastnímu rozhodnutí. Proto také nebylo vždy všechno plněno tak, jak bylo určeno. Nejčastější problém představovala doprava Židů do vyhlazovacích táborů. Vzhledem k náročným potřebám fronty, vznikaly kolize mezi válečnými a deportačními vlaky. Židé tak při zdržení těchto souprav umírali přímo ve vagónech. Další problém pak představovaly časté poruchy plynových komor, kdy se poškodily motory, které do nich vháněly jedovatý plyn. V tomto případě byli Židé stříleni. Lze tedy shrnout, že ne vždy vše probíhalo tak, jak si nacistické vedení naplánovalo.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 217.

¹⁶⁸ REES, s. 93–96; ROSEMAN, s. 77.

Závěr

Otázka „konečného řešení“ byla bezesporu spojená s osobou Adolfa Hitlera. Tento „český kaprál“, jak ho mylně nazval prezident Hindenburg, byl zarytý antisemita, který své názory zaznamenal v díle *Mein Kampf*. Později tyto teze zakotvil i do programu NSDAP. O nacistické ideologii tak lze říci, že „*bez tvrzení o árijské, tj. germánské, čili německé nadřazenosti, předurčenosti pravé ‚indogermánské‘ rasy k nadvládě nad méněcennými národy a etnickými skupinami by se celá její stavba zřítíla*“.¹⁶⁹ Vlivem Velké hospodářské krize a celkově špatné politické situace ve Výmarské republice, začala tato pravicově orientovaná strana získávat podporu německého obyvatelstva. Prezidentu Hindenburgovi tak nakonec nezbyla jiná možnost, než 30. ledna 1933 jmenovat Adolfa Hitlera říšským kancléřem. Tímto okamžikem tak započala cesta, na jejímž konci se nacházelo okolo 6 milionů mrtvých Židů.

Krátce poté, co se nacistická strana dostala k moci, začala si zajišťovat absolutní postavení ve vládě. Z Hitlera se tak během několika mála měsíců stal diktátor s neomezenými pravomocemi. Ve stejné době se přistoupilo i k plnění programových cílů NSDAP. Od dubna 1933 tak probíhaly první bojkoty vůči židovskému obyvatelstvu. Byly vydány desítky diskriminačních zákonů, které omezovaly činnost Židů, jejich práva či samotné podmínky k pobývání v nacistickém státě. Vše bylo navíc zvýrazněno silnou protižidovskou propagandou, kterou vedl ministr Goebbels. Cíl těchto opatření byl jednoznačný, přinutit židovské obyvatelstvo k emigraci ze země a vytvořit tak stát, který se bude skládat z občanů nordické rasy. S tímto plánem byla spojena i další vize v podobě získání tzv. „Lebensraumu“, tedy životního prostoru na východě. Tento cíl se však začal plnit až v době, kdy již probíhala druhá světová válka. K ještě větší segregaci osob, jež vyznávaly židovskou víru, došlo v září 1935 v Norimberku. Zde byly přijaty především dva důležité zákony, a to: zákon o ochraně německé krve a německé cti a říšský zákon o občanství (Norimberské zákony). Zákon o ochraně německé krve a německé cti Židům prakticky zakazoval uzavírat manželství s německými občany a mít s nimi sexuální styk. Říšský zákon o občanství pak definoval, kdo se může stát německým občanem. Žid se jím pochopitelně stát nemohl. Zároveň zde byla určena přesná definice Žida, neboť do této doby vznikalo mnoho administrativních problémů s tím, kdo vlastně je a není Žid. Vzniklo tak rozdělení: úplný Žid, míšenec 1. stupně a míšenec 2. stupně. Těmito zákony se tak práva

¹⁶⁹ KRYL, s. 137.

židovského obyvatelstva ještě více omezila, čímž nacisté přinutili další osoby k emigraci.

Největší pogrom na židovském obyvatelstvu v předválečné době se uskutečnil v listopadu 1938 v podobě tzv. Křišťálové noci. Byla to nacistická reakce na atentát židovského mladíka Herschela Grynszpana na Ernsta von Ratha, jenž pracoval na německém velvyslanectví v Paříži. Goebbels tento čin náležitě propagandisticky využil a vybídnul obyvatelstvo k odplatě proti Židům. V noci z 9. na 10. listopadu 1938 tak pod vedením SS, SA a dalších podobných organizací proběhlo drancování, vypalování a ničení židovského majetku. Přirozeně se to neobešlo ani bez fyzického napadání Židů, kteří při obraně svého majetku často zemřeli. Tato akce probíhala na území celého Německa a současně i v nově přičleněném Rakousku a Sudetech. V následujících dnech bylo okolo 30 000 Židů odvezeno do koncentračních táborů, které v této době již existovaly, avšak ještě neplnily funkce, jako za druhé světové války. V Dachau, Sachsenhausenu a Buchenwaldu, kam nejčastěji směřovali, měli být „převychováni“, neboť se zde většinou nalézali političtí odpůrci nacistického režimu. Po odpykání vyměřeného trestu, byly dané osoby ještě propouštěny, i když pouze pod příslibem emigrace. Židům bylo poté zakázáno vykonávat určité profese, byla jim přidělena nová jména (Israel a Sarah) a do jejich legitimizací bylo vepsáno velké písmeno „J“. Největší změna však přišla s politikou nucené emigrace, která do té doby byla dobrovolná. S tím však vyvstal i další problém, neboť ostatní země přestaly uprchlíky přijímat.

Nacistické vedení se zabývalo i otázkou eutanázie, tedy „umělého“ usmrcení. Tyto názory se šířily Německem ještě před uchopením moci Adolfem Hitlerem, nicméně teprve s jeho nástupem se začaly realizovat. Nacistická ideologie totiž chtěla zabránit dědičně nemocným a duševně méněcenným, aby se dále rozmnožovali a „prznili“ tak árijskou rasu. V polovině 30. let tak byly schváleny eugenické zákony, které tyto „podřadné“ osoby měly sterilizovat. Ve stejné době se rozběhl i Himmlerův, významově zcela opačný projekt, tzv. Lebensborn. V rámci této akce měly být na svět přiváděny děti, které pocházely od ryze árijských rodičů. Otázka eugeniky se stejně jako antisemitismus promítla i v Goebbelsově propagandě. Nicméně obyvatelstvo se k tomuto tématu stavělo různě. Hitler, jenž si ho nechtěl poštvat proti sobě, tak tento projekt odložil do doby, kdy bude probíhat válka a lidé tak budou mít již jiné starosti.

Na podzim 1939 se tak rozběhly dva přísně utajované projekty, které se zabývaly eutanázií. První se „věnoval“ nemocným dětem, které byly usmrcovány ve

speciálně nově postavených Odborných dětských oddělení. Větší pozornosti se nicméně dostalo druhému z těchto projektů, který se zabýval dospělými lidmi a nesl krycí název T4, podle adresy, kde sídlilo jeho vedení (Tiergartenstrasse 4). Tato akce měla mnohem větší rozsah a bylo do ní zapojeno mnohem více osob. Ve speciálně určených ústavech tak lékaři usmrcovali nevyhlázeně nemocné osoby. Nicméně je prokázáno, že „žádný konkrétní rozkaz nebo příkaz k zabíjení duševně nemocných neexistuje“.¹⁷⁰ Experimentovalo se i se způsobem jejich zabití. Bylo to prováděno pomocí léků, jedů a v neposlední řadě také plynem. Za tímto výzkumem tak na počátku roku 1940 vznikla v Brandenburgu první plynová komora. Těchto zkušeností bylo využito i v koncentračních táborech, kde se od jara 1941 rozběhl obdobný projekt 14f13, během něhož již ve větší míře usmrcovali Židy a sovětské zajatce. Postupem času se však vzhledem k rozsahu celé akce, začaly hromadit administrativní a lékařské chyby, které veřejnosti dávaly určité indicie k pochopení toho, co se vlastně ve skutečnosti za zdmi těchto sanatorií děje. Hitlerovi tak, aby uklidnil veřejnost, nezbývalo nic jiného, než celou akci v srpnu 1941 ukončit. Někteří lékaři nicméně v tomto programu dále pokračovali na vlastní zodpovědnost. Určitá část těchto doktorů se později „uplatnila“ v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Oficiálně bylo v tomto programu usmrceno okolo 100 000 osob, ve skutečnosti se však mohlo jednat až o dvojnásobek.

Velký zvrat v nacistické politice přišel s vypuknutím druhé světové války a vojenské porážky Polska. Toto území bylo následně rozděleno mezi Třetí říši a Sovětský svaz, čímž pro Německo vznikl nový problém v podobě přibýtku velkého počtu židovského obyvatelstva. Přístup k židovské otázce se tak musel výrazně změnit. Již na podzim 1939 tak bylo rozhodnuto, že tito lidé budou deportováni do větších měst v nově vzniklém Generálním gouvěnementu. Adolf Eichmann poté přišel s návrhem na zřízení židovské rezervace u městečka Nisko nad Sanem. Ve stejné době se však rozbíhal další mohutný projekt v podobě přesídlení všech etnických Němců zpátky do Říše a Eichmannův plán tak byl marginalizován. Aby se vytvořilo místo pro nově příchozí etnické Němce, musely se zvýšit odsuny Židů a Poláků do Generálního gouvěnementu. Za tímto účelem představil Reinhard Heydrich své krátkodobé plány, které se tímto problémem měly zabývat. V průběhu času však vznikaly různé problémy, které chod těchto deportací hatily. Neplnily se normy a vše se zpožďovalo. Lze tak shrnout, že tyto plány byly neúspěšné. Ve velkých městech se zároveň začaly

¹⁷⁰ GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 81.

vyhrazovat chudší čtvrtě, kam byli Židé transportováni. Na jaře 1940 tak začaly vznikat zárodky budoucích ghett.

Ve stejné době se rozhořely boje v západní Evropě. Po vojenské porážce Francie a obsazení ostatních zemí v této oblasti, přibýlo pod německou vládu další množství Židů, které však nebylo možné dále deportovat do již přeplněných ghett v Generálním gouvernementu. Nacistické vedení tak přišlo s novou alternativou: odsunout Židy do zatím blíže nespecifikovaných teritorií. Nakonec byl vybrán nehostinný ostrov Madagaskar, kde měli být Židé internováni. Počítalo se tak s tím, že zde přirozenou cestou zemřou. K uskutečnění tohoto plánu však byla potřeba vojensky porazit Velkou Británii a ovládnout Středomoří, což se ale na podzim 1940 nepovedlo. Znovu tak vyvstal stejný problém: kam s Židy. Určitou indicii k řešení tohoto problému poskytl v prosinci 1940 samotný Hitler, který podepsal směrnici k zahájení příprav na útok proti Sovětskému svazu. Zároveň při tom řekl: *„Ta zločinecká rasa má na svědomí dva miliony mrtvých z první světové války, a teď k tomu přibýly statisíce dalších. Ať mi nikdo neříká, že je za to nemůžeme vystrnadit do ruských bažin!“*¹⁷¹ Další alternativa tak spočívala v odsunu Židů na východ. Heinrich Himmler tak na jaře 1941 představil tzv. Generalplan Ost, který počítal s deportacemi Židů do zauralských oblastí, kde by byli využiti na práci. Zároveň se předpokládalo, že vlivem těžkých klimatických a fyzických podmínek, velká část těchto osob zahyne. Tento plán se však měl uskutečnit až po vítězství v bleskové válce proti Sovětskému svazu.

Na přelomu let 1940 a 1941 vrcholila éra ghett. Tyto komplexy byly zřizovány především na polském a později na sovětském území. Jejich účel byl různý, ale především zde byli umístěni Židé, kteří byli určeni k nucené práci. Podmínky v těchto ghettech však byly velmi těžké, neboť se zde nenacházel dostatek potravin, vody a hygienických potřeb. Z těchto důvodů také značné množství osob zemřelo. V následujících letech pak byli Židé z ghett deportováni rovnou do vyhlazovacích táborů, kde byli následně popraveni. V době, kdy již „konečné řešení“ židovské otázky probíhalo, byla ghetta postupně rušena. Největší ghetto se nacházelo ve Varšavě, kterým postupně prošlo necelých půl milionu osob. Druhé nejvýznamnější ghetto se poté vyskytovalo v Lodži, kde bylo přes 200 000 Židů. Určitou výjimku mezi těmito komplexy představovalo ghetto v Terezíně, jež sloužilo k propagandistickým účelům.

¹⁷¹ DWORKOVÁ, s. 287.

Obývali ho především staří a „prominentní“ Židé. Nacistické vedení tak vytvořilo tisíce, ať už velkých či menších ghett, kterými prošlo statisíce lidí.

Další fáze židovské otázky započala s operací Barbarossa, která byla zahájena 22. června 1941. Útok německého Wehrmachtu na Sovětský svaz a jeho rychlý postup, představoval problém v podobě nového židovského obyvatelstva. Zde se ale situace začala řešit jinak, neboť zdejší Židé byli spojováni s tzv. židobolševismem. Z tohoto důvodu se zdejšímu židovskému obyvatelstvu dostalo mnohem krutějšího zacházení. O to se především staraly jednotky Einsatzgruppen, které měly rozkaz zabít politické odpůrce a Židy. Vzhledem k rychlému postupu na východní frontě a vidiny brzkého vítězství, byl Reinhard Heydrich 31. července Göringem pověřen, aby vypracoval plán ke „konečnému řešení“ židovské otázky. Někteří historici tak tento okamžik považují za rozhodnutí o genocidě. Z toho lze vyvodit, že *„rychlá radikalizace protižidovské politiky na obsazených územích Sovětského svazu je ve zpětném pohledu již součástí holocaustu“*.¹⁷² Již v srpnu Himmler pověřil Alberta Widmanna, aby v Mogilevě vynalezl nový a psychicky méně náročný způsob usmrcování. V této době se zároveň mělo přistoupit k deportacím Židů na nejvýchodnější území, ale postup německé armády se začal nečekaně zpomalovat. Muselo se tak alternovat k jinému řešení.

Mezitím však započaly pogromy na židovském obyvatelstvu, které prováděly jednotky Einsatzgruppen. Tato čtyři uskupení působila za frontovou linií táhnoucí se od Baltu až k Černému moři a zabíjela civilní obyvatelstvo a válečné zajatce, kteří byli nějak spojeni s židobolševismem. Tyto jednotky využívaly ke své práci i místní kolaboranty, jež často prováděli popravy místo nich. Pogromy, které si vyžádaly statisíce obětí, se tak dotkly většiny vesnic na východní frontě. Popravy ve většině případů probíhaly tak, že židovské obyvatelstvo bylo po skupinách odvedeno na odlehlá místa, kde pak byla každá osoba u předem vykopaných jam střelena do týlu. Jednotlivé masové hroby byly poté zasypány a zamaskovány kvůli utajení. Největší pogromy, při kterých byly usmrceny desetitisíce osob, se uskutečnily v Kamenci Podolském, Oděse, Dněpropetrovsku, Rovnu, Rumbule a Babím Jaru. Lze tak říci, že jednotky Einsatzgruppen se staly předvojem a zároveň také součástí samotného holocaustu.

V říjnu 1941 bylo rozhodnuto o deportaci Židů z Říše a Protektorátu Čechy a Morava na východ. Zde však již neměli jít na nucené práce, jak se z počátku předpokládalo, ale měli být rovnou usmrceni. Nacistické vedení tak mohlo v této době

¹⁷² GÖTZ, *Konečné řešení*, s. 199.

začít s přípravami na výstavbu prvních vyhlazovacích táborů, neboť již mohlo vycházet z Widmannových výzkumů s usmrcováním pomocí výfukových zplodin. Z jeho pokusů byly později postaveny i nákladní plynové vozy, které používaly jednotky Einsatzgruppen. V této době tak bylo nejspíše rozhodnuto o „konečném řešení“ židovské otázky. Dalším důvodem k přistoupení na toto řešení byl i fakt, že jednotky Einsatzgruppen své úkoly nestíhaly plnit v dostatečném množství a čase. Takovými „předchůdci“ vyhlazovacích táborů byly koncentrační tábory, jež vnikaly již ve 30. letech. První byl vybudován v Dachau v roce 1933. V těchto táborech však z počátku nebyli internováni Židé, ale především političtí oponenti a „asociálové“, kteří zde zastávali těžké fyzické práce. Židé byli do těchto komplexů deportováni ve větší míře až po Křišťálové noci, tedy v listopadu 1938. Nicméně v této době byli ještě po určité době propuštěni. Změna nastala až s druhou světovou válkou, kdy se v těchto táborech začaly rovněž provádět i lékařské pokusy a stavět plynové komory. Nejznámější tábory se nacházely v Dachau, Sachsenhausenu, Buchenwaldu či Mauthausenu. Ovšem symbolem holocaustu se stala Osvětim, respektive Auschwitz I. Tento koncentrační tábor byl ze všech největší a postupem času se zde začalo rovněž usmrcovat v plynových komorách. Na konci roku 1941 zde pak byly prováděny pokusy s Cyklonem B, čili kyanovodíkem. I přes tato fakta, sloužily koncentrační tábory primárně jako zdroj levné pracovní síly, i když zde zemřely statisíce vězňů.

Výstavba ryze vyhlazovacích táborů začala na podzim 1941, z čehož plyne, že již v této době muselo být rozhodnuto o „konečném řešení“ židovské otázky. S masovým vražděním se tak začalo již na počátku prosince 1941 v Chelmnu pomocí nákladních plynových vozů. Zcela organizované zabíjení v pevných plynových komorách se nicméně začalo provádět až v březnu 1942 souběžně s operací Reinhard. Do této akce byly postupně začleněny tábory v Belzeci, Sobiboru a Treblince. Tyto komplexy si byly velice podobné jak vzhledově, tak postupem při zabíjení. Po příjezdu transportu do tábora následovala selekce, po níž měla většina deportovaných směřovat do plynových komor. Židům bylo řečeno, že jsou zde na práci a musí je před tím umýt a odšívít. Dotyční nesměli až do poslední chvíle nic tušit, aby vše proběhlo v poklidu. Proto byli nazí vehnáni do „sprch“ a zde zavřeni. Místo vody byl však do komory vpuštěn plyn z benzínových motorů. Po usmrcení byla mrtvá těla pohřbena v jamách nebo spálena v krematoriích. Při této akci, jež byla ukončena v polovině roku 1943, zemřelo okolo 1,7 milionu lidí. Nejvýznamnější a zároveň největší vyhlazovací tábor se však nacházel v Osvětimi-Birkenau. Organizované vraždění v něm započalo rovněž na

jaře 1942, nicméně výrazněji „proslul“ až v době, kdy už tábory podílející se na akci Reinhard byly zlikvidovány. Usmrcování zde probíhalo stejně jako v ostatních komplexech pomocí plynových komor, ovšem s tím rozdílem, že se zde využíval plyn Cyklon B. Kyanovodík se rovněž používal i v dalším táboře, který se nacházel v Majdanku. Do Birkenau byli deportováni Židé prakticky z celé Evropy, z čehož plyne, že zde zahynulo i nejvíce osob, přes 1,1 milionu. Lze konstatovat, že „*Osvětim se tak stala a zůstává největším židovským hřbitovem v dějinách světa*“.¹⁷³ Osvětim se však nechvalně proslavila i tím, že se zde prováděly různé lékařské pokusy, které vedl Dr. Mengele.

Symbolem „konečného řešení“ židovské otázky se stala konference ve Wannsee, přestože poněkud neprávem, neboť rozhodnutí o genocidě bylo vyřčeno již dříve. Toto jednání mělo jen podřadný charakter, neboť se zde řešily spíše organizační problémy a sporné případy v otázce kdo má a kdo nemá být usmrcen. To se týkalo především židovských míšenců a smíšených manželství. Schůzka, které předsedal Heydrich, se měla uskutečnit již 9. prosince 1941, ale kvůli japonskému útoku na Pearl Harbor, byla odložena. Ve stejné době se začaly projevovat i neúspěchy na východní frontě. Proto byla konference odložena až na 20. ledna 1942, kdy se válečná situace relativně stabilizovala. Celkem se tohoto přísně tajného jednání účastnilo 15 osob, které zastupovaly jednotlivá ministerstva a organizace, které se touto otázkou zabývaly. Nicméně hlavní slovo měl jen Heydrich a jeho návrh byl z velké části přijat. Drobné korekce od ostatních přítomných se týkaly jen praktických věcí. Lze tak říci, že na konferenci ve Wannsee bylo shrnuto jen to, co se již nějakou dobu provádělo. V protokolu, který z tohoto jednání vzešel, bylo dbáno na to, aby věci v něm uvedené, nebyly nazývány pravým jménem a bylo dodrženo naprosté utajení. O této schůzce se tak veřejnost dozvěděla až po válce, díky náhodnému nalezení jedné kopie protokolu. O vyvraždění židovského obyvatelstva tak zřejmě rozhodl samotný Hitler někdy mezi červencem a prosincem 1941, i když k tomu nikdy nevydal žádný písemný rozkaz.

Po konferenci ve Wannsee, konkrétně v březnu 1942, se rozběhlo organizované vraždění židovského obyvatelstva v podobě akce Reinhard. Lze tak říci, že „*Wannsee se jeví jako závěrečný krok v procesu přeměny masových vražd v genocidu*“.¹⁷⁴ Postupně se do této operace zapojily vyhlazovací tábory v Belzecu, Sobiboru a Treblince, kde se usmrcovalo pomocí stálých plynových komor. Organizace celého

¹⁷³ KRYL, s. 179.

¹⁷⁴ ROSEMAN, s. 15.

procesu byla velice složitá a vše na sebe muselo navazovat. Od shromáždění Židů, jejich deportaci do vyhlazovacích táborů, přes selekci a jejich následné usmrcení, až po pohřbení či spálení těl. Židé byli postupem času sváženi do vyhlazovacích táborů z de facto celé okupované Evropy. Současně byli deportováni i z ghatt, jež se postupně začala rušit. S koncem operace Reinhard, tedy v polovině roku 1943, se zrušily i tábory v Belzecu, Sobiboru a Treblince. Ostatní vyhlazovací komplexy v Chelmnu, Majdanku a Birkenau byly prakticky zrušeny až s blížící se východní frontou. Se samotným vražděním však byly spojeny i jiné věci, které ne vždy fungovaly tak jak měly. Vznikaly dopravní kolize transportů s vlaky, které směřovaly na frontu. I chod samotných táborů se často zpomaloval vlivem různých poruch. Vraždění rovněž neprobíhalo jen ve vyhlazovacích táborech, ale více než polovina všech obětí nacistického režimu zemřela jinak. Buď to bylo činností jednotek Einsatzgruppen, které stále plnily své úkoly, nebo to bylo fyzickým vyčerpáním v koncentračních táborech či ghettech. Paradoxem nacistického režimu byl také fakt, že Slovanů bylo usmrceno dvakrát více než samotných Židů. Nacisté však Židy stejně nemohli zabít všechny, jak si naplánovali, neboť na nich byli svým způsobem závislí. Němci je totiž využívali jako levnou pracovní sílu, ve válečném průmyslu Třetí říše. Lze tedy shrnout, že po konferenci ve Wannsee všechno vždy neprobíhalo tak, jak bylo naplánováno, a nastalá situace se musela podřídít daným válečným podmínkám. Je také nutné uvést, že „Hitler nemohl Židy zabít sám a že by nic nezmohl bez lidí, kteří tvořili rozsáhlou organizační mašinerii, která v sobě skrývala specializované funkce všeho druhu“.¹⁷⁵ Zároveň však taktéž musíme uvést, že Hitler byl pro samotný holocaust klíčový.

¹⁷⁵ HILBERG, *Pachatelé, oběti, diváci*, s. 25.

Seznam zkratk a vysvětlivek

14f13 – označení programu probíhajícího v koncentračních táborech

CO – oxid uhelnatý

Cyklon B – kyanovodík

DAP – Deutsche Arbeiterpartei – Německá dělnická strana

Dr. – doktor

DUT – Deutsche Umsiedlungs-Treuhand-Gesellschaft – Německá komisařská a přesídlovací společnost

Einsatzgruppen – pohotovostní jednotky

Einsatzkommando – pohotovostní komando

Gekrat – Gemeinnützige Krankentransportgesellschaft – Veřejně prospěšná společnost pro převoz nemocných

I. G. Farben – Interessen-Gemeinschaft Farbenindustrie – zájmová skupina průmyslu barev

IV B 4 – oddělení RSHA pro pátrání a boj s nepřítelem, zaměřené na politické církve, sekty a Židy

IV D 4 – dřívější označení pro IV B 4

IV oddělení – pod RSHA, zaměřené na pátrání a boj s nepřítelem

J – Jude – Žid

NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennich děl – Lidový komisariát vnitřních záležitostí

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Národně socialistická německá dělnická strana

OKH – Oberkommando des Heeres – vrchní velitelství pozemních sil

RAF – Royal Air Force – Královské vojenské letectvo

RKF – Reichskommissar für die Festigung des Deutschen Volkstums – Říšské komisařství pro upevňování německé národnosti

RSHA – Reichssicherheitshauptamt – Hlavní říšský bezpečnostní úřad

SA – Sturmabteilung – úderné oddíly

SD – Sicherheitsdienst – bezpečnostní služba

SiPo – Sicherheitspolizei – bezpečnostní policie

Sonderkommando – zvláštní komando

SS – Schutzstaffeln – ochranné oddíly

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

T4 – Tiergartenstrasse 4 – adresa programu eutanázie

UWZ – Umwandererzentralstelle – ústředna pro přesídlence

VoMi – Volksdeutsche Mittelstelle – Středisko na podporu etnických Němců

Wehrmacht – německá branná moc

Bibliografie

Nepublikované prameny

Archiv židovského muzea, Praha, Dějiny šoa, Dokumenty perzekuce 8.

Archiv židovského muzea, Praha, Dějiny šoa, Terezín 136.

Periodika

Berliner Morgenpost, 31. 1. 1933.

Lidové noviny, 16. 9. 1935, 11. 11. 1938.

Národní listy, 11. 11. 1938.

Sorauer Tageblatt, 23. 6. 1941.

Teltower Kreisblatt, 28. 2. 1933.

Literatura

ARAD, Jicchak, *Belzec, Sobibor, Treblinka: vyhlazovací tábory akce Reinhard*, Praha 2006.

BENZ, Wolfgang, *Der Holocaust*, München 1997.

BLODIG, Vojtěch, *Dějiny ghetta Terezín (1941–1945)*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 57–66.

BORÁK, Mečislav, *První deportace evropských Židů: transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*, Ostrava 2009.

BROSZAT, Martin, *Der Staat Hitlers*, München 1995.

BROWNING, Christopher R., *Zur Genesis der „Endlösung“: Eine Antwort an Martin Broszat*. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 29, 1981, 1, s. 97–109.

BURLEIGH, Michael, WIPPERMANN, Wolfgang, *Rasistický stát Německo 1933–1945*, Praha 2010.

BURSTIN, Barbara Stern, *The Warsaw Ghetto: A Shattered Window on the Holocaust*. In: *The History Teacher* 13, 1980, 4, s. 531–541.

CÍLEK, Roman, *Půjdu do pekla spokojen...: Adolf Eichmann: životní dráha masového vraha*, Praha 2015.

DESCHNER, Günther, *Reinhard Heydrich: architekt totální moci*, Praha 2002.

DINER, Dan, *Porozumět dvacátému století*, Brno 2010.

DRORI, Hana, HUPPERT, Jehuda, *Theresienstadt*, Prag 1999.

DWORKOVÁ, Debórah, PELT, Robert J. V., *Osvětím 1270 až současnost*, Praha 2006.

- EMMERT, František, *Holocaust*, Brno 2006.
- EVANS, Richard J., *Třetí říše u moci 1933–1939*, Praha 2009.
- GERLACH, Christian, *The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews*. In: *The Journal of Modern History* 70, 1998, 4, s. 759–812.
- GILBERT, Martin, *Křišťálová noc, předehra záhuby*, Praha 2007.
- GODA, Norman J. W., *The Emergence of Jewish Ghettos during the Holocaust*. In: *The Journal of Modern History* 85, 2013, 1, s. 223–225.
- GOLDHAGEN, Daniel J., *Hitlerovi ochotní katani*, Praha 1997.
- GÖTZ, Aly, *Konečné řešení, přesun národů a vyhlazení evropských Židů*, Praha 2006.
- GÖTZ, Aly, HEIM, Susanne, *Vordenker der Vernichtung: Auschwitz und die Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Frankfurt am Main 1997.
- GRAML, Hermann, *Reichskristallnacht: Antisemitismus und Judenverfolgung im Dritten Reich*, München 1988.
- HALE, Christopher, *Hitlerovi zahraniční katani*, Ostrava 2012.
- HILBERG, Raul, *Die Vernichtung der europäischen Juden, Band 1,2,3*, Frankfurt am Main 1997.
- HILBERG, Raul, *Pachatelé, oběti, diváci: židovská katastrofa 1933–1945*, Praha 2002.
- HUSSON, Edouard, *Heydrich, konečné řešení židovské otázky*, Ostrava 2009.
- JERSAK, Tobias, *Blitzkrieg Revisited: A New Look at Nazi War and Extermination Planning*. In: *The Historical Journal* 43, 2000, 2, s. 565–582.
- JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 1995.
- KERSHAW, Ian, *Hitler 1889–1936: Hybris*, Praha 2004.
- KERSHAW, Ian, *Hitler 1936–1945: Nemesis*, Praha 2004.
- KRÁKOROVÁ, Martina, KRÁKORA, Lukáš, *Treblinka: K historii jednoho z nacistických vyhlazovacích center*. In: *Historický obzor* 14, 2003, 5–6, s. 107–116.
- KRYL, Miroslav, *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, Brno 2011.
- KYNCL, Vojtěch, *Symbol nedůstojné justice: Wolfgang Wolfram von Wolmar v kontextu „konečného řešení židovské otázky“ v protektorátu Čechy a Morava*. In: *Historický obzor* 24, 2013, 9–10, s. 224–228.
- LAQUEUR, Walter, *Mění se tvář antisemitismu*, Praha 2007.
- MAHER, Thomas V., *Threat, Resistance, and Collective Action: The Cases of Sobibor, Treblinka and Auschwitz*. In: *American Sociological Review* 75, 2010, 2, s. 252–272.

- MÍŠKOVÁ, Alena, *Antisemitismus v Německu konce 19. a první poloviny 20. století*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 21–30.
- MOULIS, Vladislav, *Holocaust na území Ruska, Ukrajiny a Běloruska*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 196–205.
- Norimberské zákony*, Žďár nad Sázavou 2014.
- PAGAARD, Stephen, *Teaching the Nazi Dictatorship: Focus on Youth*. In: *The History Teacher* 38, 2005, 2, s. 189–207.
- REES, Laurence, *Osvětim: nacisté a konečné řešení*, Praha 2010.
- RHODES, Richard, *Páni nad smrtí: SS skupiny zvláštního nasazení a počátek holocaustu*, Praha 2004.
- ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003.
- SEEMANN, Richard, *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, Středokluky 2008.
- SEEMANN, Richard, *Ghetto Litzmannstadt 1941–1944: dokumenty a výpovědi českých Židů v lodžském ghettu*, Praha 2000.
- SCHARSACH, Hans Henning, *Lékaři a nacismus*, Praha 2001.
- VENEZIA, Shlomo, *V pekle plynových komor*, Praha 2010.
- VYKOUKAL, Jiří, *Šoa v Polsku: historické souvislosti*. In: POJAR, Miloš (ed.), *Stín šoa nad Evropou*, Praha 2001, s. 76–99.
- WETTE, Wolfram, *Wehrmacht: obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*, Praha 2006.
- WHITING, Charles, *Heydrich: sluha smrti*, Brno 2003.
- WILDT, Michael, *Der Architekt der „Endlösung“: Himmler und die Vernichtung der europäischen Juden*. In: *Historische Zeitschrift* 265, 1997, 3 s. 808an.
- WISTRICH, Robert S., *Hitler a holocaust*, Praha 2008.
- ZIEGLER, Herbert F., *Kristallnacht 1938*. In: *The American Historical Review* 115, 2010, 4, s. 1241an.

Resumé česky

Cesta ke „konečnému řešení“ židovské otázky započala již v lednu 1933, kdy se moci chopila NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem. Židé začali být perzekuováni a postupně jim byla ubírána práva na svobodný život. Nacisté je totiž chtěli přinutit k emigraci, aby mohli vytvořit rasově čistý stát. Další vlna omezení přišla v podobě norimberských rasových zákonů, jež Židy degradovaly v „podřadné“ lidi. Největší předválečný pogrom na židovském obyvatelstvu však přišel s Křišťálovou nocí, po níž putovali první Židé do koncentračních táborů. S počátkem války začal i projekt T4, jenž se zabýval eutanázií dlouhodobě nemocných. Ve stejné době byly zahájeny i první deportace do Generálního gouvěnementu, jež byly součástí projektu přesunu etnických Němců zpět do Říše. Tím byly také položeny první základy pro zřízení židovských ghatt. Postupem času, jak se Třetí říše rozmáhala, spadalo pod její vliv čím dál více osob židovského vyznání. Ghatta začala být přeplněná, tudíž se musela najít nová alternativa, která by tento problém vyřešila. Nacistické vedení tak přijalo plán Madagaskar, který se ovšem nemohl realizovat vzhledem k nepříznivé válečné situaci s Velkou Británií. Teprve až se vstupem do válečného stavu se Sovětským svazem, vyvstala nová alternativa v podobě přesunu Židů někam na východ. Tento vojenský střet měl pro německý národ přinést zároveň i tzv. životní prostor.

S přepadením Sovětského svazu současně započala i nová fáze židovské otázky. Na tomto území totiž působily jednotky Einsatzgruppen, které zabíjely lidi spojené s tzv. židobolševismem, čili politické odpůrce a Židy. Vzhledem k přesvědčení, že válka bude brzy vyhrána, přistoupilo nacistické vedení ke „konečnému řešení“ židovské otázky v podobě výstavby vyhlazovacích táborů. S organizovaným vražděním se tak započalo již na konci roku 1941 a následná konference ve Wannsee na to již neměla vliv. Zde se totiž rozhodovalo jen o organizačních věcech a o hraničních případech. Na jaře 1942 se tak rozběhl skutečný proces masového vraždění, neboť do operace Reinhard, která s tím bezprostředně souvisela, se postupně začaly zapojovat nově dostavěné vyhlazovací tábory s plynovými komorami. Tento proces, i když v upravených podobách, pak prakticky pokračoval až do konce války, kdy o život celkem přišlo okolo 6 milionů Židů.

Resumé anglicky

The path to the "final solution" of the Jewish question began early in January 1933 when the Nazi party „NSDAP“ seized the power with Adolf Hitler in charge. Jews began to be persecuted, they gradually take them their right for a free life. The Nazis wanted to force them to emigrate, to be able to create a racially pure state. Another wave of restrictions came in the form of the Nuremberg racial laws which relegated the Jews to "inferior" people. The largest prewar pogrom against the Jewish population came with a Crystal Night, after which the first Jews were deported to the concentration camps. In common with the onset of the war the T4 project had begun which dealt with euthanasia of chronically ill people. At the same time, the first deportations to the General Government have been launched, which were part of the project of moving of ethnic Germans back to the Reich. By this was laid the groundwork for the establishment of Jewish ghettos. Over time, as the Reich spread, more and more people of Jewish religion fell under its influence. Ghetto began to be crowded, so they had to find a solution. So the Nazi leadership adopted a plan called „Madagascar“, which could not be implemented due to the unfavorable situation of war with Great Britain. After declaration of state of war with the Soviet Union, a new alternative came in the form of a transfer of Jews somewhere to the east. This military conflict had bring so-called „living space“ for German people.

With the invasion to the Soviet Union, simultaneously a new phase of the Jewish question had began. On this territory had acted Einsatzgruppen units that kill people associated with the so-called Jewish Bolshevism, or political opponents and Jews. Due to the belief that the war would soon be won, the Nazi leadership joined to the "final solution" of the Jewish question in the form of construction of the extermination camps. Organized killings began at the end of 1941 and the subsequent Wannsee conference had no effect. On this conference they decided only about organizational matters and on borderline cases. In the spring of 1942 the process of mass murder began. Operation Reinhard which was directly connected with it, gradually began to involve the newly built extermination camps with gas chambers. This process, although in modified forms, practically continued until the end of the war, when a total of about 6 million Jews lost their lives.

Seznam příloh

- Příloha č. 1 – tabulka s počty židovských emigrantů
- Příloha č. 2 – plynová komora v Brandenburgu
- Příloha č. 3 – označení Židů
- Příloha č. 4 – nařízení o hvězdě a norimberské zákony v jednotlivých zemích
- Příloha č. 5 – statistiky o ghettech
- Příloha č. 6 – plán ghetta v Terezíně
- Příloha č. 7 – místa pogromů jednotek Einsatzgruppen
- Příloha č. 8 – místa pogromů jednotek Einsatzgruppen
- Příloha č. 9 – statistiky předválečných koncentračních táborů
- Příloha č. 10 – statistiky koncentračních táborů
- Příloha č. 11 – mapa s největšími koncentračními tábory
- Příloha č. 12 – statistiky vyhlazovacích táborů
- Příloha č. 13 – mapa vyhlazovacích táborů
- Příloha č. 14 – plán vyhlazovacího tábora Belzec
- Příloha č. 15 – plán vyhlazovacího tábora Sobibor
- Příloha č. 16 – plán vyhlazovacího tábora Treblinka
- Příloha č. 17 – plán vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau
- Příloha č. 18 – počty Židů, kteří měli být usmrceni po konferenci ve Wannsee v jednotlivých zemích
- Příloha č. 19 – počty Židů, kteří měli být usmrceni po konferenci ve Wannsee v jednotlivých zemích
- Příloha č. 20 – statistiky obětí židovského obyvatelstva v jednotlivých evropských zemích

Přílohy

CÍLOVÉ ZEMĚ EMIGRANTŮ	
<i>Země/oblast</i>	<i>Počet emigrantů</i>
Francie	100 000*)
Latinská Amerika	60 000
USA	60 000
Velká Británie	60 000
Palestina	60 000
Čína	20 000
Švýcarsko	12 000

*) V roce 1940 opět upadli do rukou nacistů.

Příloha č. 1 – EMMERT, s. 19. – tabulka s počty židovských emigrantů

Příloha č. 2 – BURLEIGH, s. 153. – plynová komora v Brandenburgu

Příloha č. 3 – BURLEIGH, s. 99. – označení Židů

PROTIŽIDOVSKÉ ZÁKONY

Stát/území	Zákon	Datum přijetí	Nařízení o hvězdě
Německo	Říšský zákon o občanství	15. 9. 1935	19. 9. 1941
Rakousko	převzetí něm. zákonů	březen 1938	19. 9. 1941
Maďarsko	první protižidovský zákon	29. 5. 1938	5. 4. 1944
Protektorát Č. a M.	nařízení o židovském majetku	21. 6. 1939	19. 9. 1941
Gen. gouvernement	nařízení o registraci Židů	21. 9. 1939	1. 12. 1939
Francie	tzv. Židovský statut	3. 10. 1940	7. 6. 1942
Rumunsko	zákony o konfiskaci majetku	5. 10. 1940	
Bulharsko	Zákon na ochranu národa	7. 10. 1040	4. 9. 1942*)
Holandsko (okup.)	nařízení o registraci Židů	10. 1. 1941	29. 4. 1942
Slovensko	Židovský kodex	9. 9. 1941	

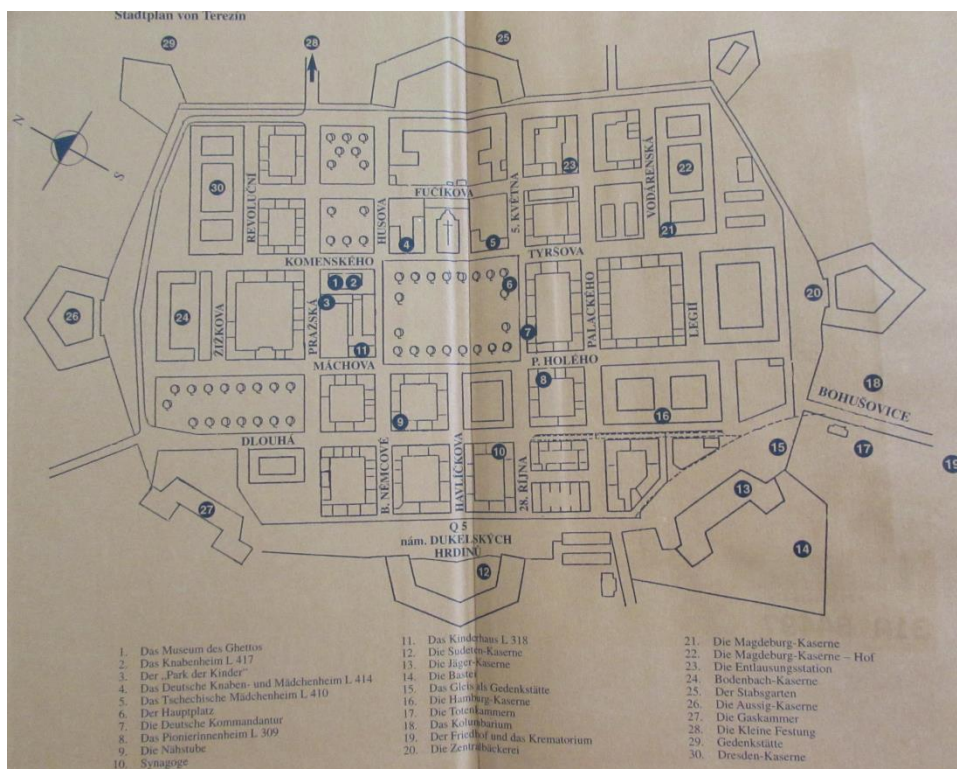
*) Pouze Makedonie.

Příloha č. 4 – EMMERT, s. 28. – nařízení o hvězdě a norimberské zákony v jednotlivých zemích

NEJVĚTŠÍ GHETTA V ROCE 1941

Místo	Vznik/zánik	Počet vězňů	Cílové vyhlazovací tábory
Varšava	říjen 1940/duben 1943	480 000	Osvětim, Treblinka
Lodž	únor 1940/červen 1944	204 000	Chelmno, Osvětim
Lvov	listopad 1941/červen 1943	150 000	Belzec
Terezín	listopad 1941/květen 1945	140 000	Osvětim
Minsk	červenec 1941/říjen 1943	100 000	Sobibor

Příloha č. 5 – EMMERT, s. 31. – statistiky o ghetttech

Příloha č. 6 – DRORI, s. 1. – plán ghetta v Terezíně

Příloha č. 7 – RHODES, s. 104. – místa pogromů jednotek Einsatzgruppen

Příloha č. 8 – RHODES, s. 62. – místa pogromů jednotek Einsatzgruppen

NEJVĚTŠÍ KONCENTRAČNÍ TÁBORY V PŘEDVÁLČNÉM NĚMECKU		
Místo	Otevření	Počet obětí *)
Dachau	1933	35 000
Buchenwald	1937	55 000
Flossenbürg	1938	25 000
Sachsenhausen	1936	100 000
Ravensbrück	1939	60 000
Neuengamme	1938	55 000

*) Převážná většina obětí připadá až na období od roku 1941.

Příloha č. 9 – EMMERT, s. 20. – statistiky předválečných koncentračních táborů

NEJVĚTŠÍ KONCENTRAČNÍ TÁBORY

Místo	Založení	Počet obětí
Osvětim	1940	260 000*)
Mauthausen	1938	120 000
Dachau	1933	35 000
Buchenwald	1937	55 000
Sachsenhausen	1936	100 000
Ravensbrück	1939	60 000
Flossenbürg	1938	25 000
Majdanek	1941	desítky tisíc*)
Bergen-Belsen	1943	desítky tisíc
Neuengamme	1938	55 000
Gross-Rosen	1940	40 000
Stutthof	1939	65 000

*) Údaj zahrnuje pouze oběti z koncentrační části tábora bez obětí vyhlazovací části.

Příloha č. 10 – EMMERT, s. 49. – statistiky koncentračních táborů

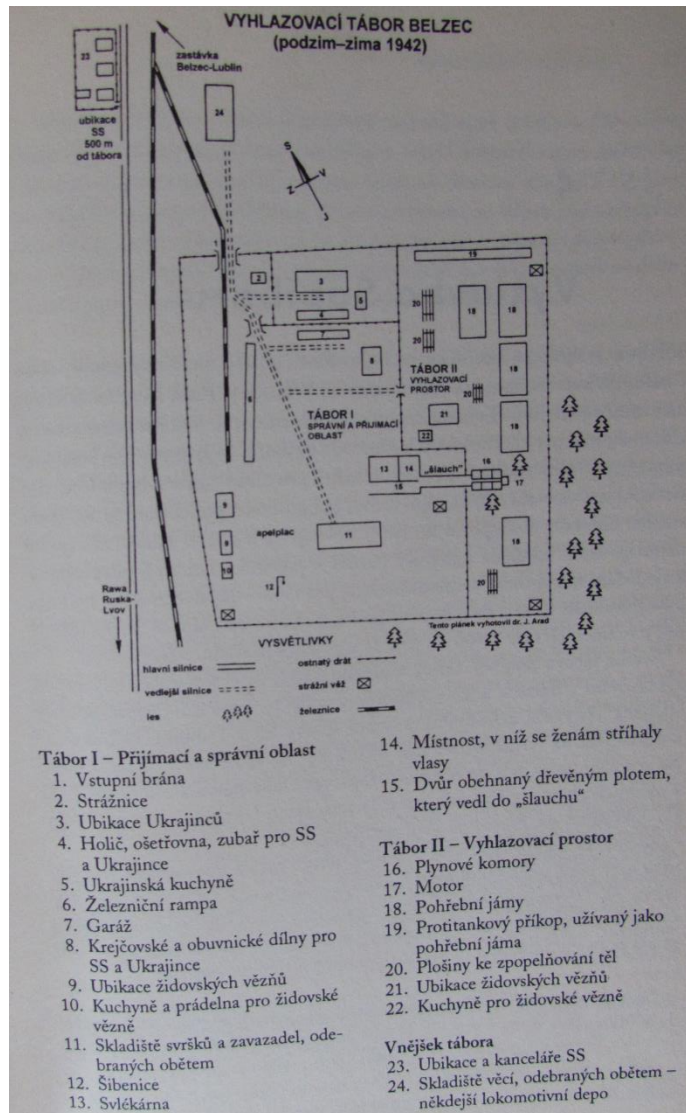
Příloha č. 11 – EMMERT, s. 50. – mapa s největšími koncentračními tábory

VYHLAZOVACÍ TÁBORY A JEJICH OBĚTI		
<i>Lokalita</i>	<i>Plynové komory v provozu</i>	<i>Celkový počet obětí</i>
Osvětim II – Březinka	březen 1942–listopad 1944	1 135 000
Treblinka	červenec 1942–duben 1943	870 000
Belzec	březen 1942–prosinci 1942	600 000
Majdanek	únor 1943–červenec 1944	230 000–360 000
Chelmno	prosinec 1941–červen 1944	150 000–320 000
Sobibor	březen 1942–říjen 1943	250 000
Maly Trostinec	květen 1942–říjen 1943	200 000

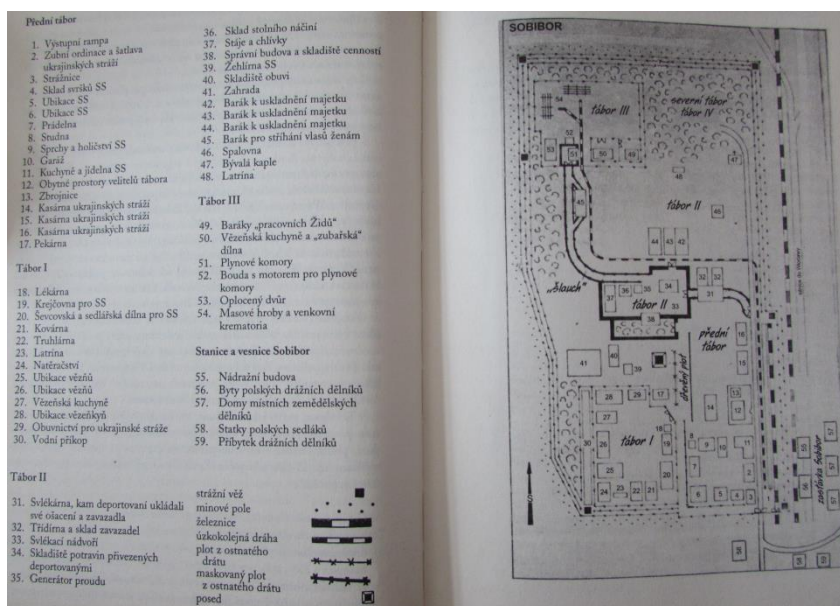
Příloha č. 12 – EMMERT, s. 42. – statistiky vyhlazovacích táborů

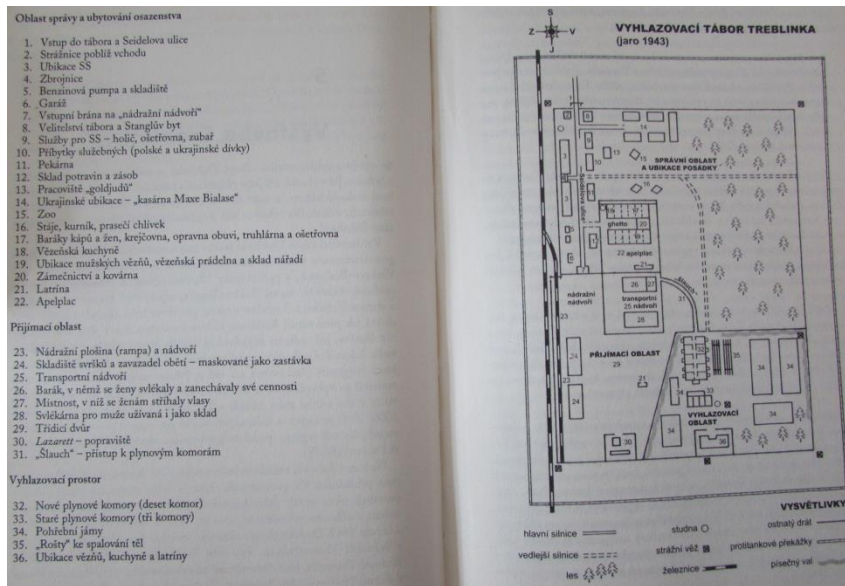
Příloha č. 13 – EMMERT, s. 43. – mapa vyhlazovacích táborů

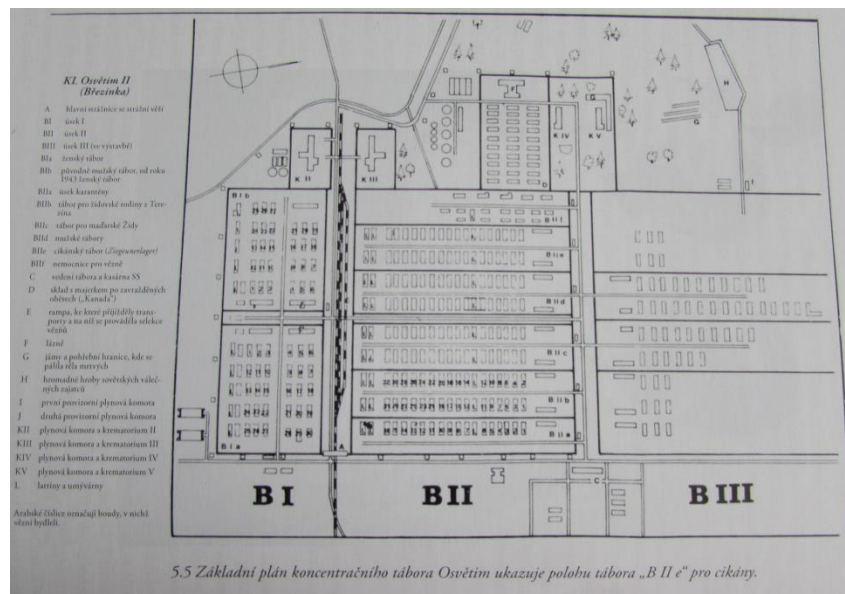
Příloha č. 14 – ARAD, s. 39. – plán vyhlazovacího tábora Belzec

Příloha č. 15 – ARAD, s. 44an. – plán vyhlazovacího tábora Sobibor

Příloha č. 16 – ARAD, s. 48an. – plán vyhlazovacího tábora Treblinka

Příloha č. 17 – BURLEIGH, s. 128. – plán vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau

Země	Počet
A.	
Stará říše	131 800
Východní území	420 000
Východní Marka (Rakousko)	43 700
Generální gouvernement	2 284 000
Bialystok	400 000
Protektorát Čechy a Morava	74 200
Estonsko - bez Židů	
Lotyšsko	3 500
Litva	34 000
Belgie	43 000
Dánsko	5 600
Francie - obsazené území	165 000
- neobsazené území	700 000
Řecko	69 600
Holandsko	160 800
Norsko	1 300
B.	
Bulharsko	48 000
Anglie	330 000
Finsko	2 300
Irsko	4 000
Itálie včetně Sardinie	58 000
Albánie	200
Chorvatsko	40 000
Portugalsko	3 000
Rumunsko včetně Besarábie	342 000
Švédsko	8 000
Švýcarsko	18 000
Srbsko	10 000
Slovensko	88 000
Španělsko	6 000
Turecko (evropská část)	55 500
Maďarsko	742 800

Příloha č. 18 – ROSEMAN, s. 136. – počty Židů, kteří měli být usmrceni po konferenci ve Wannsee v jednotlivých zemích

SSSR	5 000 000
Z toho Ukrajina	2 994 684
Z toho Bílá Rus (bez Bialystoku)	446 484
Celkem	přes 11 000 000

Příloha č. 19 – ROSEMAN, s. 137. – počty Židů, kteří měli být usmrceni po konferenci ve Wannsee v jednotlivých zemích

OBĚTI V JEDNOTLIVÝCH ZEMÍCH	
<i>Stát</i>	<i>Počet obětí</i>
<i>Předválečné území Polska</i>	2 700 000
<i>Území Sovětského svazu</i>	2 100 000
<i>Maďarsko (s anektovaným územím)</i>	550 000
<i>Rumunsko (v tehdejších hranicích)</i>	210 000
<i>Německo</i>	160 000
<i>Nizozemsko</i>	100 000
<i>České země</i>	80 000
<i>Slovensko</i>	70 000
<i>Francie</i>	70 000
<i>Chorvatsko a Srbsko</i>	70 000
<i>Rakousko</i>	65 000
<i>Řecko</i>	60 000
<i>Belgie</i>	30 000
<i>Makedonie</i>	10 000
<i>Itálie</i>	8 000
<i>Norsko</i>	700
<i>Dánsko</i>	60
<i>Velká Británie (Normanské ostrovy)</i>	?
<i>Bulharsko a Finsko</i>	0

Příloha č. 20 – EMMERT, s. 47. – statistiky obětí židovského obyvatelstva v jednotlivých evropských zemích